

Veertiende jaargang • nummer 27 • mei 2006

Arabesken

Tijdschrift van het Louis Couperus Genootschap

**10 jaar
Louis Couperus
Museum**

**ANTIQUITEITEN
EN
TAXATIES**

**NOORDEINDE 164 EN 164A
2514 GR 'S-GRAVENHAGE
TELEFOON 070 - 365 39 07
FAX 070 - 365 39 08**

S. VAN LEEUWEN

Een bekend adres in Den Haag aan het Noordeinde met een gevarieerde collectie antieke meubelen, Chinees porselein en Delfts aardewerk, maar ook een bron van inspiratie voor een geschenk.

De plek waar Louis Couperus in de jaren twintig reeds zijn inkopen deed en in de lommerrijke tuin inspiratie opdeed voor zijn boeken. In deze tuin werd ook de bekende foto gemaakt met zijn hond Brinio.

In deze nog ongerepte tuin kunt u genieten van de natuur en een keuze maken uit de tuindecoraties en tuinmeubelen met een nostalgisch karakter.

**Open:
dinsdag t/m vrijdag 11.00 - 17.30 uur
zaterdag 11.00 - 17.00 uur
en op afspraak**

Inhoud

Op de omslag: de kunststof pop van Louis Couperus achter zijn schrijftafel in het Louis Couperus Museum. Foto: Frank Jansen (detail)

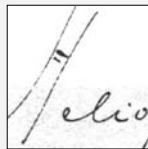
3 Geachte donateurs

Jacqueline Bel 4
'Het murmelen van Maeterlinck'
Couperus en de nieuwe
mystiek rond 1900

19 Menno Voskuil
Tien jaar Louis Couperus Museum

Han Peek 22
**Nog eens: de woordkunst
van Louis Couperus**

25 Erik Schoonhoven
**Beschaving en het spel van
de conversatie**
Een vraaggesprek met
Antoine Bodar

Caroline de Westenholz 30
**Heliogabalus en
de Vlam van de Lust IV**
Esoterische motieven in
De berg van licht

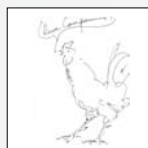
42 **'Met de hoop elkaâr weêr
terug te zien'**
Het favoriete fragment van...
José Buschman

Sander Bink 44
**De verloren brieven van
Couperus aan vriend
Wagenvoort**

50 Jeroen ter Schure
**Een monument voor Couperus
in De Steeg?**

Nieuwsbrief 52
Louis Couperus Museum

55 **Van en over Couperus en anderen**
Korte Arabesken

Recensie 61
**Seks!...In de
negentiende eeuw**

63 Couperus Cahier X
**Heliogabalus: geschiedenis, droom
en nachtmerrie**

Stichting Louis Couperus Genootschap

Erevoorzitter

Prof. dr. F.L. Bastet

Comité van aanbeveling:

Prof. dr. R. Breugelmans

Bijzonder hoogleraar Geschiedenis van de Antieke Geneeskunde aan de Universiteit Leiden; bezorger van onder meer *Louis Couperus Lion of the Season*, *Louis Couperus, Tussen Alexandrië en Londen* en *Louis Couperus in den vreemde*.

Dr. L. Dirix

Auteur van de dissertatie *Louis Couperus en het decadentisme. Een thematologische confrontatie*.

Dr. H.F.J. Horstmanshoff

Universitair docent Oude Geschiedenis aan de Universiteit Leiden. Auteur van 'En ik verheugde mij om de rijzende zon'. Een gladiatorverhaal van Louis Couperus (Couperus Cahier VI).

Dr. M. Klein

Universitair hoofddocent Katholieke Universiteit Nijmegen; auteur van onder meer *Over Eline Vere van Louis Couperus, Couperus en het Corpus Hermeticum* en *Noodlot en Wederkeer*.

Dr. J.E. Koch

Docent neerlandistiek aan het Istituto Universitario Orientale in Napels. Auteur van onder meer de dissertatie *De koningsromans van Louis Couperus en Zingende lijnen, gebeeldhouwde impressies* (Couperus Cahier I).

Prof. dr. H.T.M. van Vliet

Freelance onderzoeker. Bezorger van de *Volledige Werken Louis Couperus*; auteur van onder meer *Eenheid in verscheidenheid* en *Versierde verhalen*.

Bestuur:

Hans Kreuzen

Voorzitter

Drs. Astrid Wassenberg

Secretaris

Han Peek

Penningmeester

Mr. Pieter Verhaar

Vice-voorzitter

Drs. Peter Hoffman

Algemeen lid

Ria Keene-Fiolet

Algemeen lid

Stichtingsregister Kamer van Koophandel: S-157707

Geachte donateurs,

En zo is het wéér feest in Couperus-land... Vierden we in 2003 het tienjarig bestaan van het Louis Couperus Genootschap, verscheen verleden jaar nog het 25ste nummer van *Arabesken*, deze keer mag bij het Louis Couperus Museum de vlag uit. In juni is het precies tien jaar geleden dat het Museum zijn deuren opende. Als men bedenkt dat een museum, gewijd aan één auteur, per definitie een klein publiek bedient – een salesmanager zou spreken van een *niche*-markt – is het des te bewonderenswaardiger dat voorzitter Caroline de Westenholz, conservator Eugenie Boer en hun vrijwilligers er in zijn geslaagd om in de afgelopen jaren zulke memorabele tentoonstellingen te organiseren. En er is nog inspiratie genoeg, zo lezen wij in het artikel dat Menno Voskuil ter gelegenheid van het jarige Couperus Museum schreef.

Ook onze serie Couperus Cahiers heeft intussen een mijlpaal bereikt. In deze *Arabesken* kunt u lezen hoe in het bezit kunt komen van het alweer tiende nummer uit deze reeks. In dit jubileumcahier laat historicus Martijn Icks zijn licht schijnen over de historische achtergronden van *De berg van licht*. Waaraan heeft keizer Heliogabalus zijn slechte reputatie aan te danken en waarom was Couperus er zo op gebrand hem in een positiever daglicht te stellen? Voor de religieuze achtergronden van de roman moeten we natuurlijk bij Caroline de Westenholz zijn, die in dit nummer voor de vierde keer 'De Vlam van de Lust' ontsteekt.

Op onze jaarlijkse Genootschapsdag, zondag 2 april in de Waalse kerk in Den Haag, kon u luisteren naar een lezing van Jacqueline Bel over de invloed van Maurice Maeterlinck op het werk van Couperus. De tekst is in deze aflevering van *Arabesken*, in licht bewerkte vorm, nog eens na te lezen. Voordat Bel het woord nam, presenteerde onze voorzitter Hans Kreuzen een boekje van Menno Voskuil met een drietal tot nu toe onbekende briefkaarten van Couperus aan zijn lijfarts. Hoe klein deze vondst op zichzelf mag zijn, het bewijst eens te meer dat er nog steeds onbekend materiaal van en over de auteur opduikt. Zo was Sander Bink op het spoor gekomen van aantal onbekende brieven van Couperus aan zijn vriend Maurits Wagenvoort. Helaas zijn de brieven vooralsnog niet boven water gekomen, maar Bink demonstreert met zijn bijdrage dat ook een mislukte speurtocht boeiende lectuur kan opleveren.

Antoine Bodar, de mediagenieke priester die ook de paganistische kant van Couperus wel weet te waarderen, liep dit jaar in Rome niet alleen Jan Mulder en een blauwe leeuw, maar ook Erik Schoonhoven tegen het lijf. Onze redacteur sprak met hem over Couperus, Italië en de kunst van het converseren.

Verder staan in dit nummer nogal wat oproepen. Han Peek daagt taalkundigen uit om onderzoek te verrichten naar de grammaticale systematiek achter Couperus' woordkunst. Intussen presenteert hijzelf hier het nodige voorwerk. Jeroen ter Schure roept op tot plaatsing van een Couperus-monument in De Steeg. In de rubrieken zoeken we schrijvers voor ons weblog over cultuur rond 1900 en nog meer medewerkers voor het trefwoordenregister op de *Volledige Werken*. Opdat u er niet overheen leest. Actie! 🐘

*Namens het bestuur en de redactie,
Peter Hoffman*

‘Het murmelen van Maeterlinck’

Rond 1900 dient zich een nieuwe richting aan in de Nederlandse literatuur. Het naturalisme van Zola heeft inmiddels school gemaakt, maar schrijvers als Van Eeden, Van Deyszel en Henriette Roland Holst slaan andere paden in, op zoek naar een onzichtbare, hogere werkelijkheid. Critici uit die tijd spreken over een nieuw-mystieke mode in de literatuur. Ook Couperus werd door deze nieuwe richting beïnvloed. Vooral Maurice Maeterlinck heeft zijn sporen nagelaten in het werk van de auteur.

Door Jacqueline Bel

Couperus, onze meest Haagse auteur, hield van reizen. Ook zijn romanpersonages zijn vaak onderweg, naar het zuiden, Brussel, Nice, Rome, maar ook naar het hoge noorden, naar de fjorden in Noorwegen. Niet alleen uit Couperus' reislust blijkt een brede blik. Zijn verlangen over grenzen heen te gaan gold ook de literatuur. Regelmatig komen we buitenlandse auteurs tegen in zijn werken. Via Couperus' roman *Metamorfoze* komen we, zoals ik hieronder zal laten zien, iets meer te weten over zijn literaire voorkeuren rond 1900.

Daarnaast was Couperus óók een schrijver met een goede neus voor de onderwerpen van de dag. Bijvoorbeeld de vredesproblematiek, actueel rond 1900, komen we tegen in romans als *Majesteit* en *Wereldvrede*, maar ook in *De boeken der kleine zielen*. Ook het anarchisme speelt een rol, in die tijd actueel door de vele bomaanslagen op bekende personen. Dat gebeurt onder meer in *Majesteit* en *Metamorfoze*. In *Langs lijnen van geleidelijkheid* wordt het feminisme gethematiseerd, zij het helaas met een slechte afloop voor de vrouwen. Verder thematiseert Couperus de Boerenoorlog in Zuid-Afrika, die rond 1900 vele Nederlanders hevig aangreep. Men zag de Boeren als een soort gezonde stamverwanten, nog niet bedorven door het decadente westerse leven. In *De stille kracht* duikt dit motief op, en ook in *De boeken der kleine zielen* kijkt de Boerenoorlog om de hoek: de opbrengsten van de toespraken die de idealist Brauws houdt, gaan naar de Boeren in Zuid-Afrika.

Couperus had daarnaast belangstelling voor de technische vernieuwingen die zijn tijd kenmerken. In *De boeken der kleine zielen* wordt veel gefietst: de fiets gold rond de eeuwwisseling nog als een hippe uitvinding. Zelfs de auto speelt een rol in deze roman - aan het begin van de twintigste eeuw nog een zeldzaamheid in Den Haag. De telefoon, ook een noviteit in die dagen, figureert in *De stille kracht*. Niet altijd is het oordeel over de vernieuwingen overigens positief. Integendeel. Aan het eind van *De stille kracht* krijgt de telefoon een sneer: 'Men zag elkaar alleen op de receptie's, en verder besprak men elkaar door de telefoon. Het misbruik van de telefoon voor huiselijk gebruik doodde alle gezelligheid tusschen kennissen.'¹ Vooruitgang betekent hier dus verval. We hoeven ons geen optimistische voorstelling te maken van het oordeel dat Couperus zou hebben over de mobiele telefoon.

Geklingel van klokjes

Een goede neus voor de onderwerpen van de dag én belangstelling voor de literaire actualiteit - in dit artikel zal ik ingaan op de combinatie van deze eigenschappen van Couperus: zijn belangstelling voor buitenlandse auteurs en zijn neus voor de mode van de dag, in de vorm van de belangstelling die men rond 1900 had voor de nieuwe mystiek, een uiterst populaire richting in literatuur en kunst in die tijd.

Eerst ga ik kort in op Couperus' literaire belangstelling rond 1900. Na een schets van de nieuwe mystiek en een portret van Maurice Maeterlinck, waarbij ik ook kort de componist Richard Wagner de revue laat passeren, maken we een rondgang langs enkele werken van Couperus rond 1900, onder meer *Extaze*, *De stille kracht* en *De boeken der kleine zielen*. Tot slot zal ik nog wat opmerkingen maken over ons beeld van de literatuur uit het fin de siècle.

Zoals gezegd biedt de roman *Metamorfoze* uit 1897 inzicht in de literaire voorkeuren van Couperus rond de eeuwwisseling. Deze roman beschrijft de ontwikkelingsgang van de literaire auteur Hugo Aylva. Een personage dat sterke gelijkenissen vertoont met de schrijver Couperus, maar, zoals het motto bij die roman zegt:

En al zoû ik nu eens schrijven een boek, waarvan de held een modern auteur was: al zoû ik dien held laten schrijven werken, die verwant aan de mijne waren, de held zoû ik niet zijn, zijn kunst niet de mijne: en de roman zoû een roman blijven, niets dan een roman, en zich nooit realiseren tot autobiografie.

Het gaat bij Couperus om kunst om de kunst, *l'art pour l'art*, het literair credo dat sinds de Beweging van Tachtig actueel was.

De roman *Metamorfoze* beschrijft in vijf 'boeken' de worsteling van Hugo Aylva met de literaire materie. Zijn metamorfose van de ene figuur in de andere, zijn verandering van dichter tot prozaïst, van naturalist tot symbolist. En zijn tocht van nirwana tot anarchisme. Van Zola tot Maeterlinck, die uiteindelijk ook opzij worden gezet. Telkens gaat hij een grens over.

Verschillende namen van bekende auteurs keren terug in de roman. Emile Zola bijvoorbeeld, de vader van het naturalisme, die een wetenschappelijke benadering van de werkelijkheid in de literatuur propageerde. De mens werd in zijn optiek geregeerd door *race*, *moment* en *milieu* en dat moest de auteur in zijn romans beschrijven.² In de roman *Metamorfoze* kunnen we lezen dat Aylva als scholier al had gesnuffeld in een van Zola's romans, *Nana*, een roman over een prostituée, 'voor de vuiligheid'.³ Zola werd wegens

Maurice
Maeterlinck

zijn onverbloemde weergave van de werkelijkheid vaker om de pikanterie gelezen. Maar later waren Aylva en een schoolvriend serieus de verschillende delen van de *Rougon Macquart*-reeks gaan lezen. Niet zonder gevolgen. 'De poorten van een nieuwe kunst gingen wijd voor hen open. (...) Zij lazen in een koorts, met brandende slapen, met gloeiende oogen. God, wat was dat mooi, en goed, en waar.'⁴ Later staat er: 'Zola was hun de immense openbaring, van groot en gezond levensinzicht, van het leven te moeten zien, zooals het was.'⁵

Maar niet alleen Zola wordt genoemd, ook een andere naam wordt regelmatig met nadruk genoemd: die van de Belgische schrijver Maurice Maeterlinck, soms in combinatie met die van de Noorse schrijver Henrik Ibsen. Het gaat hier om een auteur die, anders dan Zola, juist niet uit is op een weergave van de zichtbare werkelijkheid, maar op zoek is naar een onzichtbare, hogere werkelijkheid. In *Metamorfoze* kunnen we lezen: 'Nu was hij zeer onder den invloed van Maeterlinck, en de symbolisten van het Théâtre Libre en l'Oeuvre.'⁶ Aylva werkt aan een drama in verzen waar hij niet tevreden over is. 'Het beviel hem niet, maar hij schreef er aan voort, soms vervallende in een toon van "Hamlet" of "King Lear", soms in een stemgeluid van Ibsen of een murmelen van Maeterlinck.'⁷ Wanneer de schrijver naar Parijs gaat, komt Maeterlinck opnieuw ter sprake. Daar ontmoet de hoofdpersoon Aylva de interessante vrouw Hélène de Vicq die in haar salon de marionettendrama's van Maeterlinck leest. Zij vraagt⁸ hem wat hij vindt van zijn poppenkaststukken *La mort de Tintagiles* en *Palomides et Alladine* (1894), namen die in zijn oren klinken als 'klokjes'. Daarna volgt een speciaal moment. 'En hij verwonderde zich over de vreemde verwantschap, ineensmelting van harmonie, van die namen uit wreede sprookjes met het timbre van hare stem of ze waren éene zelfde muziek, of ze klonken uit één zelfde leven.'⁹ Vervolgens heeft hij een 'sensatie', een beladen begrip in die dagen. Hij heeft het gevoel dat alles samensmelt. 'Het was alles één waas, en er waren nauwelijks ommelijnen, kleuren of klanken: het was alles een, eene samenvloeiing van wat de menschen noemen apart (...)'. Het lijkt hier om een religieus gekleurde extase te gaan. Hugo heeft ook de neiging te gaan bidden. Wanneer de vrouw hem iets vraagt, hoort hij haar niet. Wel volgt er een bijzondere stilte, de stilte waar ook Maeterlinck over schrijft. 'Toen was er eene stilte, en het groote Eene dreef als een wolk op in de stille kameratmosfeer (...)'.¹⁰

De sprookjesnamen klinken als klokjes en telkens hoort hij ze weer. Kennelijk heeft het literaire werk van Maeterlinck een bijzonder effect op de schrijver. Het geklingel van klokjes komen we overigens ook tegen in de door Bastet duidelijk als minder geslaagd beschouwde novelle *Over lichtende drempels*. Hij spreekt van een 'bui van artistieke dwaling'. In de novelle wordt het leven van een vrouw na de dood beschreven. 'Eventuele invloed van Maeterlinck heeft hier,' zo schrijft Bastet, 'tot een twijfelachtig resultaat geleid.'¹¹ Ik onderschrijf het oordeel van Bastet over deze novelle, maar dat betekent niet dat de sporen van Maeterlinck in andere werken van Couperus ook voor twijfelachtig proza hebben gezorgd. Integendeel.

Nieuwe mystiek

De auteur Maeterlinck kan beter begrepen worden tegen de achtergrond van de nieuwe mystiek die de literatuur rond 1900 kenmerkt. Lange tijd is er in de literatuurgeschiedschrijving nauwelijks aandacht aan besteed. Maar wie de literatuur en de literaire kritiek van het fin de siècle bestudeert, komt met grote regelmaat opmerkingen tegen over deze nieuwe richting. Men spreekt over een nieuw-mystieke

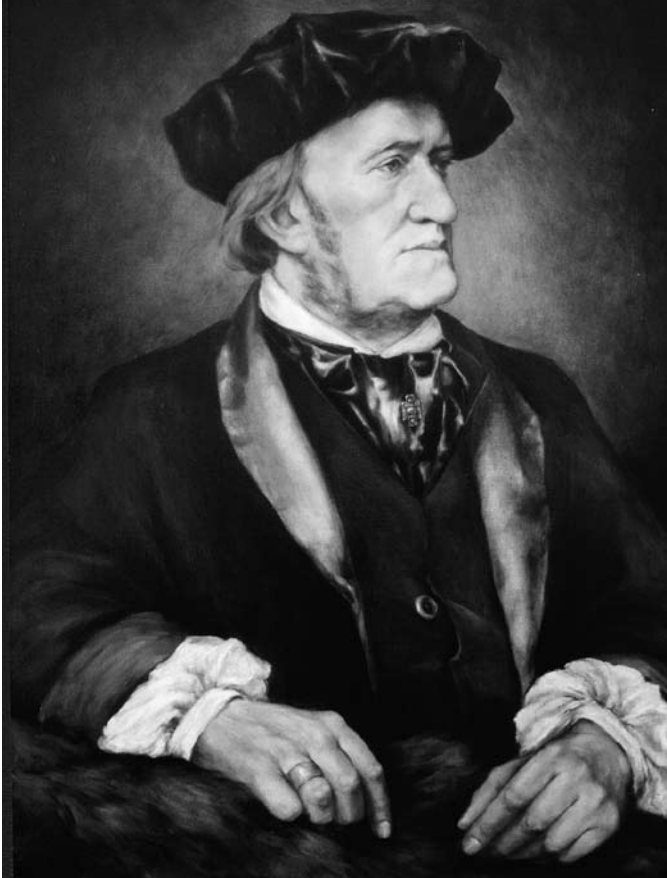
'De bruid' (1892-1893) van Johan Thorn Prikker

mode in de literatuur.¹² Ook bij een auteur als Couperus, maar zeker niet alleen bij hem. Te denken valt ook aan Van Eeden, Van Deyssel en Henriette Roland Holst, om slechts enkele nu nog bekende namen te noemen.

In een tijd waarin de natuurwetenschappen grote vorderingen maken, een auteur als Zola zijn nieuwe wetenschappelijke theorie van de roman propageert, de kerken leeglopen en mensen hun geloof verliezen, ontstaat er al snel een tegenbeweging. Een criticus schrijft in 1899:

de mensheid heeft aan niets zoo zeer behoefte (...) als aan een groot, sterkmakend, bezielend geloof. Dat geloof is velen ontvallen; ten minste de uiterlijke vorm er van (...) En het groote misverstand onzer eeuw is geweest, dat men een versleten formulering heeft gehouden voor een versleten geloof. (...) Onze tijd heeft aan [profeten] niet minder behoefte dan voorgaande eeuwen.¹³

Een andere criticus schrijft in 1900: 'Want het westen, dat meende in zijn materialisme te zegevieren, gaat al meer en meer, in onze dagen, de leegte voelen van zijn hemelen.'¹⁴

Richard Wagner.
Olieverfschilderij
(1993) van Laura
van den Hengel,
naar een portret
van een onbekende
fotograaf

En dat is precies wat de nieuwe mystiek biedt. Het gaat om een legering van de verschillende wereldgodsdiensten aangevuld met een beetje spiritisme, wat theosofie, dat weer gemengd met letterkundige en filosofische ideeën. Dit alles vaak weer voorzien van een middeleeuws accent en wat estheticisme of zelfs decadentisme. Vaag en breed is de stroming zeker, een term als 'de nieuwe zweverigheid' zou ook mooi passen, maar toch is het als literaire en artistieke beweging tegen de wetenschappelijkheid en de op de werkelijkheid gerichte benadering in de literatuur uit die dagen een significant verschijnsel.

In 1900 verschijnt er een studie van H.M. van Nes, *De nieuwe mystiek*, waarin hij een vrij heldere omschrijving geeft van de stroming.¹⁵ Men spreekt van nieuwe mystiek om deze richting te onderscheiden van de middeleeuwse mystiek die vroom is en op de eenwording met God

gericht. De nieuwe mystiek is meer artistiek georiënteerd en heeft niets te maken met het traditionele geloof. Mystiek is volgens Van Nes het geheel van pogingen van tijdgenoten om in contact te komen met een hogere werkelijkheid. Honderd-en-een 'petites religions' staan in de belangstelling. Esoterie is *hot*. De nieuwe mystiek is een stroming die zich door het gehele geestesleven manifesteert, maar zich vooral in de letterkunde laat zien. Maar de beeldende kunst laat zich zeker ook niet onbetuigd. Te denken valt bijvoorbeeld aan het werk van Toorop of Thorn Pricker. Als vertegenwoordigers van deze stromingen in de letterkunde noemt Van Nes natuurlijk Maeterlinck, maar ook de Russische wereldverbeteraar Tolstoj (de schrijver van *Oorlog en vrede* die rond 1900 ook heel andere boeken schreef), bijgenaamd 'de mystieke graaf', en Ibsen, de beroemde Noorse toneelschrijver. In Nederland vindt hij Couperus en Van Eeden goede voorbeelden.

Maar daarnaast speelde ook de componist Richard Wagner (1813-1883) een belangrijke rol. Hij was aan het eind van de negentiende eeuw, en ook daarna, een cultfiguur die met zijn opera's onder meer de middeleeuwen liet herleven. Telkens speelde hij weer een andere rol. In het fin de siècle, de jaren negentig, zag men hem vooral in samenhang met symbolisme, mystiek, decadentisme en gemeenschapskunst. Ook Wagners *Gesamtkunstwerk*, de samenwerking van verschillende kunsten zoals dat in de opera gebeurt, was rond 1900 in de mode.

Wagner had grote invloed op enkele sleutelfiguren van de nieuwe mystiek. De excentrieke kunstenaar Sâr Péladan richtte onder invloed van Wagner bijvoorbeeld maar liefst drie ordes op: de Orde van de Graal, de Tempelorde en de Rozekruizers, een orde die populair was onder kunstenaars. Als een moderne tovenaars, met lange baard, tovenaarsjas en puntmuts op hield Sâr Péladan in het fin de siècle een tournee, ook door Nederland. Wagner was ook in Nederland een belangrijke figuur. In het werk van Couperus komen we hem dan ook tegen. In zijn prozadebuut *Eline Vere* en in een van zijn laatste verhalen, 'De binocle', duikt Wagners operamuziek bijvoorbeeld op. Zijn muziek speelt ook een belangrijke rol in *De stille kracht* en *De boeken der kleine zielen*. Ik kom hier later nog op terug.

Moderne middeleeuwer

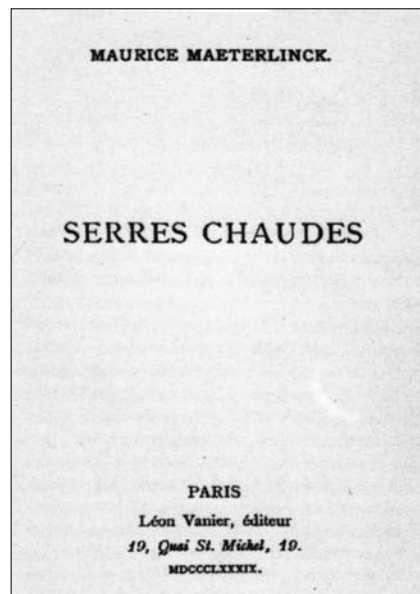
Maeterlinck is na Tolstoj en Ibsen de derde buitenlandse auteur die als een sleutelfiguur in de nieuwe mystiek gezien kan worden. Hij wordt de 'moderne middeleeuwer' genoemd, de 'apostel van het mysticisme' en de 'Belgische Shakespeare'. Hij was een Belgische schrijver uit Gent (1862-1949), een Vlaming die in het Frans schreef en die aan het eind van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw buitengewoon geliefd was in West-Europa. Ook in Nederland, waar hij zo populair was als vandaag de dag een popster. In 1911 ontving Maeterlinck de Nobelprijs voor literatuur.

Maeterlinck groeide op in de Gentse upperclass, hij studeerde rechten, maar was al vroeg geïnteresseerd in literatuur. Via het werk van J.-K. Huysmans *A rebours* (1884) – vertaald onder de titel *Tegen de keer* en beter bekend als de 'Bijbel der decadenten'¹⁶ – leerde hij het werk van de middeleeuwse mysticus Ruusbroec kennen. Ruusbroec inspireerde hem mateloos. In 1891 vertaalde Maeterlinck zijn werk *Die chierheit der gheestelijke bruilocht* in het Frans. In Parijs ontmoette Maeterlinck ook Villiers de L'Isle Adam, die destijds bekend stond als een Wagner-fanaat die gruwelijke sprookjes publiceerde (bijvoorbeeld de *Contes cruels*, 1883).

Maeterlinck debuteerde in 1889 met de dichtbundel *Serres chaudes*, letterlijk vertaald: warme kassen, een bundel broeierige symbolistische poëzie met een middeleeuws-religieuze inslag. In kassen wordt op kunstmatige manier iets gekweekt in een afgesloten wereld; de temperatuur is er hoger dan erbuiten. Maeterlinck keert zich af van de realiteit. Hoewel zijn poëzie ongetwijfeld een belangrijke rol heeft gespeeld, bijvoorbeeld in de verspreiding van het symbolisme, was het zijn toneelwerk dat hem werkelijk beroemd maakte. *La princesse Maleine* was voor Mirbeau aanleiding Maeterlinck te bombarderen tot de 'Belgische Shakespeare',¹⁷ iets wat velen hem hebben nagezegd. Maeterlincks ster steeg snel, ook in Nederland. In 1891 werd zijn werk enthousiast besproken in *De Gids*.¹⁸ Ook zijn toneelstuk *Pelléas en Mélisande*, in 1902 tot opera bewerkt door Debussy, werd zeer populair.

Maeterlincks toneelstukken zijn sprookjesachtig. Prinsen en prinsessen bevolken de werken; er is nauwelijks sprake van actie, des te meer van suggestie. Vaak heerst er een angstige, dreigende sfeer. De personen lijken nauwelijks op

Titelpagina van
Maeterlincks
debuutbundel *Serres
chaudes* (1889)

echt levende mensen. Ze zijn geheel passief en spreken een soort geheimtaal. Meestal speelt de dreiging van de dood een belangrijke rol. Ook vergeestelijkte of platonische liefde wordt gethematiseerd.

De dialogen zijn bijzonder omdat de personages bijna niets zeggen, ze stamelen uiterst korte zinnestelsels vol uitroepen die voortdurend worden herhaald. Puntjes moeten de stilte tussen de woorden en de geheimzinnigheid benadrukken. In de stilte openbaart zich het ware leven, meent Maeterlinck. Het gaat hier om de 'dialogue du second degré', de dialoog van de tweede graad.

Tweespalt

Belangrijk is ook dat Maeterlinck naast zijn poëzie en toneelwerk, essaybundels heeft geschreven waarin hij zijn ideeën op heldere wijze verwoordt. *Le trésor des humbles (De schat des harten, 1896)* werd al snel vertaald in het Nederlands en vaak herdrukt (eerste vertaling 1897, herdrukken in 1899, 1903 en 1911). Daarin staan hoofdstukken over de stilte, het zwijgen dat belangrijker is dan spreken. Ook bevat de bundel opstellen over de filosofie van figuren als Emerson, waar in de Couperus-studie al vrij veel mee gedaan is.¹⁹ Via Maeterlinck werd Emerson ook veel breder bekend in het fin de siècle. Daarnaast bevat de bundel stukken over Novalis, en de middeleeuwse mysticus Ruusbroec.

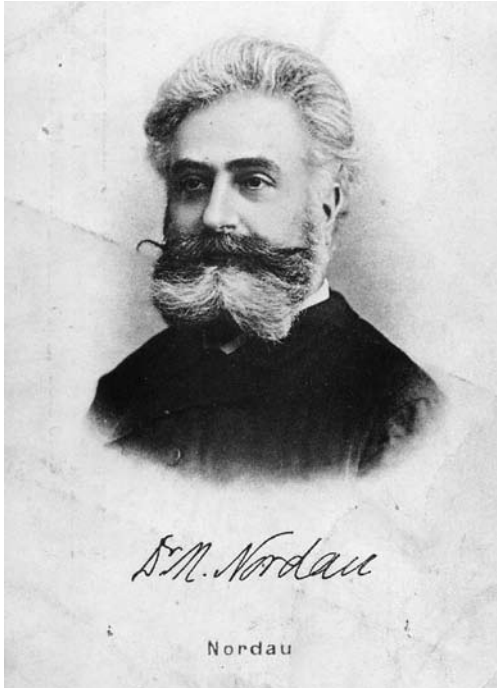
Ook de middeleeuwen stonden rond de eeuwwisseling opnieuw in de belangstelling en niet alleen in Nederland. Maeterlinck, die men beschouwde als een moderne middeleeuwer, speelde hier op in, maar ook Wagner, die met zijn graal, zijn *Tristan en Isolde* de middeleeuwen buitengewoon geliefd maakte.

In zijn bundel *De schat des harten* definieert Maeterlinck de nieuwe mystiek als een mengsel van verschillende stromingen: middeleeuwse mystiek, neoplatonisme, occultisme, theosofie, spiritisme en een beetje christendom. Maeterlinck gaat ervan uit dat er tussen de mensen allerlei geheimzinnige betrekkingen bestaan. Het noodlot treedt bij hem op als een bijna tastbare macht. Alles draait om het zielenleven. Vrouwen zijn voor hem wezens van een hogere soort. Ze hebben net als jonge kinderen een 'schonere' ziel dan mannen. Aan hen openbaart het mysterie zich dan ook sneller en beter. Mede door de heldere en toegankelijke taal in zijn opstellenbundels kan Maeterlincks rol bij de verspreiding van het nieuw-mystieke gedachtegoed moeilijk onderschat worden.

Wie de indruk heeft dat Maeterlinck zelf leefde als een vergeestelijkte middeleeuwse monnik, vergist zich. De Belg hield er juist een uiterst fysieke en moderne levensstijl op na. En dat was in die tijd, anders dan vandaag nu iedereen een abonnement op een fitnessclub schijnt te hebben, vrij ongebruikelijk. Maeterlinck deed bijvoorbeeld aan boksen maar ook aan kanovaren, gewichtheffen en fietsen, in die tijd een vrij nieuwe tak van sport, zoals we al zagen. Hij was ook dol op auto's, iets wat men ook niet direct verwacht van een mysticus. Verder had de mystieke Maeterlinck nog een andere aardse kant. Hij hield van mooie vrouwen. Na een wilde jeugd had hij eerst twintig jaar een relatie met de destijds beroemde zangeres en toneelspeelster Georgette Leblanc. Weer later, in 1919, trouwde hij met een jonge actrice, Renée Dahon. Hij verplaatste zich in zijn huis, een gigantisch middeleeuws klooster, per rolschaats. Hoe dan ook, de mysticus had ook een ander, aards gezicht. En deze tweespalt tussen het aardse en het hemelse speelt ook een rol in het werk van Couperus en andere auteurs als Van Eeden en Borel. Criticus Van Nouhuys spreekt in 1900 in dit verband over 'sensueel platonisme'.

Ontaarding

De nieuwe mystiek stond rond 1900 in binnen- en buitenland in de belangstelling. Opmerkelijk is dat deze richting door de beruchte figuur Max Nordau in een uiterst negatief licht wordt geplaatst. In zijn geruchtmakende boek *Entartung*, in 1893 in het Nederlands vertaald als *Ontaarding*, stelt hij dat de moderne kunstenaar ziek is en ontaard. Mystiek is volgens Nordau een van de belangrijkste symptomen van ontaarding en hysteric. Volgens Nordau is het mysticisme een geestestoestand waarin men tussen de verschijnselen allerlei geheimzinnige en onverklaarbare betrekkingen meent waar te nemen of te voorzien.

Mystici zien, in tegenstelling tot gewone gezonde mensen, in alles iets geheimzinnigs of verborgens, zo stelt Nordau. Hij ziet de kunst van de preraphaëlieten, de symbolisten, het tolstoïsme en de Wagner-verering als verwerpelijk mysticisme. Sâr Péladan, de wagneriaan die met puntmuts en tovenaarsjas in de jaren negentig Nederland bezocht, wordt bij de 'parodievormen der mystiek' behandeld. Maar het toppunt van nepmystiek is volgens Nordau wel Maeterlinck.

Hoewel de publicaties van Nordau door de latere ontwikkelingen in nazi-Duitsland uiteraard zeer discutabel zijn, wordt hier dus een interessante link gelegd tussen mystiek, ziekte, Wagner en het decadentisme. Het laat zien dat deze begrippen, hoewel bepaald niet altijd

Max Nordau

helemaal precies gedefinieerd, vaak door elkaar lopen en in ieder geval met elkaar in verband gebracht worden.

Vertaler Maurits Smit haalt in een noot nog uit naar Couperus. 'Algemene Zenuwuitputting is de verklaring van de populariteit van Tolstoj,' zo meldt Nordau in zijn boek. Vertaler Maurits Smit voegt daaraan toe, sprekend over *Extaze* van Couperus:

Op die grond laat zich ook verklaren het tegenwoordige succes van de ziekelijke geschriften van Couperus. De geschriften van Couperus konden alleen voortgebracht worden in een tijd, waarin de heerschende zedelijke temperatuur, van de omgeving die is van verfijnde overgevoeligheid, van zwevende adspiraties, van een weeke en dromende ziel, van vage verlangens en mystische gedachten.²⁰

In hogere sferen

In het werk van Couperus zijn veel sporen van Maeterlinck en de mystiek aanwijsbaar. In *Metamorfoze* (1897) hebben we al wat directe aanwijzingen kunnen zien. Zijn naam viel

verschillende keren in verband met zijn marionettenspelen, en veroorzaakte een soort extase-ervaring toen Aylva de hoofdpersoon en madame de Vicq een gesprek begonnen over het werk van Maeterlinck. Hoe staat het in de andere werken? Worden ze met mystiek en/of met Maeterlinck in verband gebracht door de kritiek? Of kunnen we zelf sporen van Maeterlinck in zijn werk vinden?

Ik zal een korte blik werpen op zijn romans *Extaze*, *Psyche* en *Fidessa*, *De stille kracht*, *De boeken der kleine zielen* en tot slot *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan...* Bijna al deze werken worden door de kritiek mystiek genoemd. Hoewel het discutabel is, dringen zich hier en daar ook parallellen op tussen personages bij Couperus en de figuur van de immens populaire Maeterlinck zelf, met zijn dubbelnatuur – die van sportman en mysticus. In een aantal gevallen worden Maeterlinckse elementen gecombineerd met de muziek van Wagner. Daar zal ik dan even kort bij stil staan.

1892, het jaar waarin *Extaze* verschijnt, is ook het jaar waarin de mystiek goed doorbreekt in Nederland. In datzelfde jaar wordt bijvoorbeeld Maeterlincks toneelstuk *Pelléas en Mélisande* jubelend ontvangen in Nederland en verschijnt de mystieke roman *Johannes Viator* van Van Eeden. Een jaar later verschijnt de mystieke poëzie van Henriette Roland Holst in *De nieuwe gids*.

In *Extaze*, *Een boek van geluk*, staat het conflict tussen ziel en zinnen centraal: het boek beschrijft de ‘reine zielenliefde’ tussen de jonge weduwe Cecile en de vrijgezel Quaerts. Cecile is een gevoelige jonge vrouw die af en toe déjà vu’s heeft. Quaerts voelt zich enerzijds een sportman en een manbeest, die zo nu en dan een weekendje naar België moet om uit te razen en zijn lusten bot te vieren. Tegelijkertijd is hij iemand met een reine ziel. Cecile verlangt ook naar aardse liefde, maar Quaerts, in wiens borst twee zielen huizen, ziet in haar alleen de madonna – niet te verwarren met onze huidige popster. Op een avond hebben ze samen een mystieke ervaring. In een moment van extase vinden ze elkaar in hogere sferen. Van aardse liefde kan tot verdriet van Cecile geen sprake zijn en zo eindigt het boek.

Veel critici vinden de personages in *Extaze* ziekelijk. Het is opmerkelijk dat de kritiek slecht kan tegen ‘plat realisme’ en expliciete seksualiteit, maar niet minder hinderlijk, zo formuleert *De Nederlandsche Spectator*, is:

(...) de precieuse ziekelijke kunst, zooals we die nu weder leerden kennen uit *Couperus Extase* [sic]. (...) de verregaande ziekelijkheid van Couperus’ schets, doet haken naar iets dat natuur verraadt in fysiek-gezonde mensen als Quaerts en Cecile. In ‘s Hemels naam, dan had het maar wat ruw moeten uitvallen. Alles liever dan dit gekwezel, alleen geschikt om overspannen vrouwtjes en meisjes volmaakt krankzinnig te maken.²¹

Niet alle critici zijn overigens negatief. Schrijfster Cornélie Huygens is lovend en ook Lodewijk van Deysse bewondert *Extaze*. Hij vindt het prachtig omdat het boek volgens hem past in het sensitivisme, in zijn ogen dé Nederlandse literaire stroming van de toekomst, het moment waarop ‘de mensch zijne ziel voelt leven, het ontijdelijke, bovenzintuigelijke in hem bewust voelt worden’.²²

Wat vinden we hier nu terug van Maeterlinck? Emerson, een figuur die Maeterlinck propageert in zijn bundel essays, is duidelijk aanwezig, zoals Klein heeft laten zien. Letterlijk als geliefd boek, maar ook in de thematiek. Opmerkelijk is dat in deze roman zich ook een parallel tussen Quaerts en de biografische figuur van Maeterlinck opdringt.

De man die enerzijds een van het leven afgewende mysticus is en aan de andere kant een sportman die ook van vrouwen houdt. Quaerts zegt hierover: 'Ik ben een man van beweging. Ik voel altijd drang naar beweging in me. Ik troost me nu maar met veel sport.'²³ Cecile houdt daar niet van. Later staat er: 'Zij voelde reeds, dat achter dien sportman een ander school, dien zij zocht te kennen.'²⁴ En: 'Hij had daar regelmatig behoefte aan, aan een leven van sport en woest plezier; het hield hem in evenwicht met het andere (...)'.²⁵

Metamorfoze hebben we al bekeken, met de letterlijke aanhaling van Maeterlincks poppenspelen. Interessant is dat de kritiek juist de mystieke passages in het werk mooi vindt. Prachtig vindt men het mysterie der stilte beschreven: '(...) hier straalt de diamant in haar montuur van goud,' meldt *De Nederlandsche Spectator*. De criticus noemt het een 'mystisch' boek, 'hoog en rein gedacht, exquise kunst, wel ragfijn en teer, maar hecht, kunst voor alle tijden, wortelend in het diep van het geestelijk bestaan, in het ideale. (...) Daar zit mystiek in *Metamorfoze*'.²⁶ Ook voor *De Amsterdammer* is de episode met Madame de Vicq het mooiste; de passage waarin Maeterlinck aan bod komt. Couperus oogst dus succes met zijn verwijzingen naar de auteur.²⁷

'Ben je doof, Fidessa?'

In 1898 en 1899 verschijnen er twee sprookjes van Couperus, *Psyche* en *Fidessa*, die ook in de traditie van Maeterlinck geplaatst kunnen worden. De figuren vinden hun geluk in een leven na de dood. Sprookjes waren in het fin de siècle natuurlijk al geliefd, zoals al was gebleken uit de zeer populaire *De kleine Johannes* van Frederik van Eeden uit 1885, maar de sprookjes van Maeterlinck ademen toch een andere, middeleeuwse sfeer. Ook hier ziet de kritiek een relatie met Maeterlinck. Volgens schrijver en criticus I. Querido is *Psyche* weliswaar mystiek, maar het gaat om een 'geheel op niets steunend metafysiekje'.²⁸ Ook hier is er weer bezwaar tegen de zogenaamde kuisheid van de zinnelijke *Psyche*. Het tijdschrift *Nederland* legt een verband met Maeterlinck en Ibsen.²⁹ Querido ziet ook in de dialogen van *Fidessa* overeenkomsten met Maeterlinck, een auteur die hij overigens belachelijk vindt. Zo schrijft Querido:

Nu zweeft een Maeterlincksche schim voor de nevelen van Couperus' wereldbeschouwing.

'- Dat kan mijn doel niet zijn Fidessa!'

'- Je doel?'

'- Niet mijn levensdoel...'

'- Doel van je leven...?'

Drommels ja! hoor je dan niet, ben je doof Fidessa, zou je willen roepen. Maar ach, hoe ruw zou je dan 't teere weefsel van dit geheimzinnig zacht kruisgevraagd stukscheuren...³⁰

Andere critici zijn minder venijnig, maar deze recensie laat wel zien dat die Maeterlinck-achtige elementen bij Couperus werden waargenomen door contemporaine critici.

Ook *De stille kracht* (1900) zit vol echo's van Maeterlinck, al benoemt de kritiek ze niet expliciet. Wel wordt het boek mystiek genoemd. Dat is niet zo gek, temeer daar het woord mystiek vele malen valt in de roman. Ook de titel verwijst er al naar. Dit keer gaat het om Indische mystiek. Van Deyssel is bepaald niet enthousiast en spreekt van een 'would be geheimzinnig en would be mystiek' boek, net als *Langs lijnen van*

geleidelijkheid dat ook in 1900 verschijnt.³¹ Maar op sommige andere critici maakt het boek grote indruk. Vooral de mystieke ziel van de oosterling vindt men mooi. De spoeffecten doen het wat minder.

In *De stille kracht* - het verhaal is bekend - beschrijft Couperus de geschiedenis van een krachtige bestuursambtenaar in Nederlands-Indië, resident Van Oudijck, die uiteindelijk ten onder gaat door de stille kracht. De beschrijving van spiritistische seances, tafeldans en geheimzinnig werkende krachten voegt er een extra, mystieke dimensie aan toe. Maar Couperus veroorzaakt ook een schandaal omdat hij in zijn roman een echte *femme fatale* laat optreden, de mooie en sensuele Léonie van Oudijck voor wie geen man veilig is. *De Nederlandsche Spectator* schrijft over haar: 'Voor de theetafel is Léonie misschien te exotisch, maar overdreven is dit type niet.'³² De katholieke Schaepman denkt daar heel anders over. Voor hem is het duidelijk dat het hier toch gaat om 'pornographie'.³³

De mystiek van het oosten komt regelmatig aan bod in de roman. Ook onverklaarbare zaken als sirihspuwen en stenenregens. De scène waarin de badende Léonie bespuwd wordt door rode sirihs uit onzichtbare monden zou zeventig jaar later, in een tv-bewerking van *De stille kracht*, in de vertolking van een poedelnaakte Pleuni Touw, nog steeds opzien baren. Veel in de roman is spookachtig en het zijn vooral die elementen die aan Maeterlinck doen denken. Voortdurend komt het 'mysterie aandonzen'. Er hangen dode kinderzieltjes aan de bomen die een naargeestig gehuil laten horen. Ook duikt er regelmatig een spookachtige witte hadji op. Net als bij Maeterlinck spelen angsten en geheimzinnigheid een belangrijke rol. Al op de eerste bladzijde van de roman van Couperus wordt ook een sfeer van angst gecreëerd. 'De huizen, zonder geluid, doken weg, doodstil in het loover van hunne tuinen (...)' (p.5) Wanneer de resident in sombere stemming, (p.8) naar de zee loopt, staat er 'die groote stevige man, praktisch, koel van denken (...), voelde misschien niet die donkere geheimzinnigheid drijven over de Indische avondstad (...)' (p.9) Hij ademt de frisheid en de weemoed van de zee in, '(...) de weemoed, die aanruischt van verre als op suizende wieden van geheimzinnigheid.' (p.10)

Maeterlinck schreef, zoals we gezien hebben, ook een stuk voor poppenkastpoppen en zijn toneelfiguren hebben daar ook wat van weg. In *De stille kracht* past de beschrijving van de Javaanse regent goed in dit stramien. Naar Maeterlincks model wordt hij steevast beschreven als bewegingloos, als een soort wajangpop. De gestileerde strakheid van zijn optreden herinnert aan zijn marionetten. Ook een enkele dialoog in de roman doet denken aan de teksten van Maeterlinck.

Interessant is wel dat hier in deze roman opnieuw Wagner een rol speelt... en dat in de tropen! Wanneer Eva, een van de personages die het westerse estheticisme vertegenwoordigt in de roman, bevangen wordt door melancholie en spleen, speelt ze Wagner. Een onheilspellend onweer knalt door de muziek.

Dreigende stormen

Hetzelfde geldt voor *De boeken der kleine zielen*. De vierdelige roman die aan het begin van de twintigste eeuw verschijnt, lijkt op Zola's romanreeks geïnspireerd, maar ook hier zien we sporen, al direct in de titel, van Maeterlinck en Wagner. De 'zielenschemering' – de titel van het derde deel – bijvoorbeeld wijst op Wagner. En de 'kleine zielen' duiden niet alleen op kleinzieligheid, maar ook op kleine zielen in de meer letterlijke, Maeterlinckse zin.

Het eerste boek, *De kleine zielen*, begint met de terugkeer van Constance, de centrale figuur in het boek, bij haar familie in Den Haag na vijftien jaar. Constance had op jonge leeftijd een goed huwelijk gedaan met een veel oudere diplomaat. Maar na een affaire met een jonge diplomaat moest ze scheiden en is ze met Henri van der Welcke hertrouwd. Het resultaat was een zoon: Addy, een opgebroken carrière en een slecht huwelijk. Zoon Addy gedraagt zich, ondanks zijn jonge leeftijd, als een soort coach en bemiddelaar tussen de ouders. Hij is een bijzonder kind dat veel wijzer is dan de ouderen. En hiermee hebben we opnieuw te maken met een Maeterlincks gegeven: het kind als wijze. Zeker wanneer hij zich later in de roman ook nog ontpopt als een soort ziener, een magnetiseur, een arts die geneest door hypnose, past hij in een mystieke context. Een echo van de aardse Maeterlinck zien we met een beetje goede wil terug in de man van Constance, Henri, die bezeten is van fietsen en dol is op auto's.

De terugkeer van Constance bij haar familie valt tegen. Wekelijks zijn er familiebijeenkomsten bij de oude moeder. Constance ziet de familie als een soort mystieke eenheid. Maar al snel blijkt dat er onder de broers en zussen veel haat en nijd is. De kleinzieligheid regeert. Het eerste boek eindigt in een ruzie waarbij Constance naar het zuiden vertrekt. Constance voelt zich in de roman af en toe een indringer, een directe referentie aan het gelijknamige toneelstuk van Maeterlinck.

In het tweede boek, *Het late leven*, ontdekt Constance dat haar ziel ook op latere leeftijd - ze is begin veertig - nog tot bloei kan komen. Er ontvouwt zich een mooie - uiteraard geestelijke - liefde tussen haar en de idealist Brauws die lezingen houdt en haar inspireert. Parallel daaraan is er sprake van liefde tussen nichtje Marianne en Henri. Even heeft Constance de illusie dat het iets moois kan worden tussen hen allemaal. Maar als blijkt dat Henri op advies van zoon Addy niet wil scheiden, gaat het feest niet door. Dat is een zware tegenvaller, maar toch blijft Constance blij met de illusie die ze een tijd heeft kunnen koesteren. Maeterlinck is in dit deel, *Het late leven*, vooral aanwezig in de dreigende stormen die waaien om het huis. Uiteraard ook door het accent op het leven van de ziel die kan groeien en bloeien.

Intussen blijken er langzaam maar zeker steeds meer barstjes door de familie te lopen. In elk gezin gaat iets mis. Aan iedereen mankeert wel iets. Wanneer Bertha, getrouwd met de minister, opeens weduwe wordt, blijft ze bijvoorbeeld achter met een grote schuldenlast. Haar dochter loopt weg bij haar man en vertrekt met haar broer naar Parijs. Een broer van Constance, Ernst, is gek: hij denkt dat er zielen zitten in zijn vazen. Uiteraard horen we hier weer echo's van Maeterlinck. Een andere broer, Paul, de estheet, heeft last van smetvrees. Gerrit, weer een andere broer, de militair die aanvankelijk vrolijk lijkt, schiet zich uiteindelijk een kogel door het hoofd. Moeder wordt langzaam seniel. Addy, die een gezonde vrouw trouwt uit een lagere klasse om de familie zo fris bloed te geven, besluit in het laatste deel van haar te scheiden omdat het huwelijk niets voorstelt.

In het laatste deel van de roman, wanneer de hele clan Den Haag heeft verlaten en naar Driebergen is verhuisd, naar het huis van de schoonouders van Constance, waart het spook van de calvinistische vader nog rond door het huis. De scènes waarin de geheimzinnige donkere kelder onder het huis centraal staat is een tafereeltje met een hoog Maeterlinck-gehalte. Criticus W.G. van Nouhuys gaat hier in zijn recensie ook uitvoerig op in.³⁴ En als de moeder uiteindelijk sterft dan wordt de dood ook bijna tastbaar. Deze lijkt een soort schim, net als bij Maeterlinck. Ook hier zien we weer een koppeling met Wagner. Paul, de estheet en de man met smetvrees, speelt dan aan het slot een fragment uit Wagner op de piano.

Maurice Maeterlinck.
Portret (1931) van
J. E. Blanche

Ook *Van oude mensen, de dingen, die voorbijgaan...* (1906) bevat veel Maeterlinckse elementen, zoals Ina Giard-Kramer³⁵ en Mary Kemperink hebben laten zien. De oude mensen die wachten op de dood, op de verlossing uit het leven, doen onder meer denken aan de personages uit Maeterlincks toneelstuk *L'Intruse* (1890), de indringer. Het staren van de oude Ottilie, haar glazige blik, herinnert aan de slaapwandelende figuren van Maeterlinck. Temidden van de drukke familie vormt de stil wachtende oude vrouw de passieve hoofdpersoon, net als dat bij Maeterlinck vaak het geval is. Op een bepaald moment denkt ze de dood ook werkelijk te zien, net als de oude man in *De Indringer*. Ook hier komen we weer de bekende Maeterlinckse dialogen tegen.

Tot slot

Couperus' verwerking van het nieuw mystieke gedachtegoed en in het bijzonder de literatuur en ideeën van Maeterlinck, laat zien dat hij niet alleen een groot schrijver is die vele latere generaties heeft weten te boeien, maar dat hij ook een kind was van zijn tijd. Hij lifte mee op de populariteit van de Nobelprijswinnaar zonder daarbij zijn eigen identiteit te verliezen. Couperus maakte duidelijk zijn eigen verhalen met een geheel eigen inkleuring. Het mystieke element in zijn literatuur, waarin veel meer actie zit dan in de werken van Maeterlinck, is ook niet in alle gevallen zo opdringerig dat lezers er niet omheen kunnen.

Couperus is ook los van mystieke interpretaties nog heel goed leesbaar. Wel is het interessant dat - wanneer je een contemporaine bril opzet, wanneer je probeert te kijken door de ogen van de lezer uit 1900 - er heel wat mystiek en heel wat Maeterlinck in Couperus' werk blijkt te zitten. Opvallend is ook dat die mystiek vaak gekoppeld werd aan het idee van decadentie, ziekte en verval. Dat geldt ook voor Wagner: rond 1900 is zijn naam en zijn muziek ook verbonden met decadentisme en mystiek.

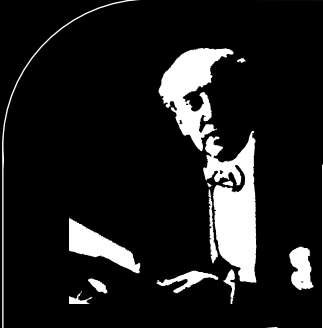
Lange tijd is gezegd dat de Nederlandse literatuur rond de eeuwwisseling nauwelijks decadent te noemen is. Alleen *De berg van licht* (1905-1906) van Couperus zou de eer in dat opzicht hooghouden. Maar wie het werk van Couperus rond 1900 nauwkeurig bekijkt en de commentaren van tijdgenoten erbij betreft, ziet een heel ander verhaal. Via die mystiek, de fascinatie voor het 'ziekelijke' en het verval, maar ook in die de wagneriaanse elementen komt juist een decadent beeld naar voren. *De stille kracht* thematiseert de neergang en past met de fatale vrouw Léonie ook goed in een decadente context. *De boeken der kleine zielen* is het verhaal van het verval van een deftige familie.³⁶ Aan het eind is er wel een sprankje hoop in de figuur van Addy, de nieuwe mens, maar er zijn wel vier delen vol zachte decadentie aan voorafgegaan, al worden er inderdaad geen orgieën en bacchanalen naar Romeinse stijl beschreven. Ik denk dat het tijd is om het beeld van het Nederlandse fin de siècle enigszins bij te stellen. Niet alleen Couperus' werk,³⁷ ook dat van Van Eeden en van verschillende naturalistische auteurs bevat veel decadente elementen, in de beschrijvingen of in de stijl 'van ontbinding', de *écriture artiste*.

Ik begon mijn verhaal met de reislust van Couperus en zijn verlangen grenzen te doorbreken. Misschien moeten we dat ook eens proberen in de beschrijving van de Nederlandse literatuur van het fin de siècle, een beeld waarin meer ruimte is voor decadentie en mystiek. 🍷

Deze tekst is een enigszins aangepaste versie van de lezing die Jacqueline Bel gaf op 2 april 2006 in de Waalse Kerk in Den Haag.

Noten:

1. Louis Couperus, *De stille kracht. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 17, p.213.
2. Zie Ton Anbeek, *De naturalistische roman in Nederland*. Amsterdam, 1982 en Jacqueline Bel, *Nederlandse literatuur in het fin de siècle. Proza en prozaopvattingen in Nederland 1885-1900*. Amsterdam, 1993.
3. Louis Couperus, *Metamorfoze. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 13, p.15.
4. Idem, p.17.
5. Idem, p.29.
6. Idem, p.66.
7. Idem, p.67.
8. Idem, p.112.
9. Idem, p.113.
10. Idem, p.114.
11. Frédéric Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*. Amsterdam, 1987, p.270.
12. Zie Jacqueline Bel, *Nederlandse literatuur in het fin de siècle*.
13. W.G. van Nouhuys, 'Lyrisch proza.' In: *De Nederlandsche Spectator* 1899, p.243.
14. F.L. 'Van de redactie. Couperus' "Stille kracht".' In: *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* 1900, II, p.570.
15. H.M. van Nes, *De nieuwe mystiek*. Rotterdam, 1900.
16. Zie Jaap Goedegebuure, *Decadentie en literatuur*. Amsterdam, 1987.
17. In *Le Figaro* 1890, 24 augustus.
18. Anoniem, 'Letterkundige kroniek. Maurice Maeterlinck.' In: *De Gids* 1891, II, p.563-576.
19. Te denken valt aan studies van Maarten Klein, *Noodlot en wederkeer. De betekenis van de filosofie in het werk van Couperus*. Maastricht, 2000; Jan Fontijn, *Leven in extase. Opstellen over mystiek en muziek, literatuur en decadentie rond 1900*. Amsterdam, 1983 en Mary Kemperink, 'Uit de toverdoos van Maeterlinck. Maeterlinck-sporen bij Couperus en andere Nederlandse fin de siècle-schrijvers.' In: Elisabeth Leijnse en Hans Vandevoorde (red.), *Maeterlinck in de Nederlanden*. Speciaal nummer van *Annales Fondation Maurice Maeterlinck* 33 (2003), p.155-185.
20. Geciteerd in: Jacqueline Bel, *Nederlandse literatuur in het fin de siècle*, p.117.
21. Flanor, [recensie van *Extaze*]. In: *De Nederlandsche Spectator* 1892, 9 januari, p.16-17.
22. L. van Deyssel, 'Over Louis Couperus.' In: *Tweemaandelijksch Tijdschrift* 1 (1895), nr.4, p.16.
23. Louis Couperus, *Extaze. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 5, p.22.
24. Idem, p.41.
25. Idem, p.65.
26. Wolfgang [van der Mey], 'Burgerjongen of artiest?' In: *De Nederlandsche Spectator* 1897, 25 december, p.420.
27. Anoniem, [recensie van *Metamorfoze*]. In: *De Amsterdammer* nr.1041 (1897, 6 juni), p.4.
28. I. Querido, [recensie van *Psyche*]. In: *De Jonge Gids* 1898, nr.2, p.958.
29. Anoniem, [recensie van *Psyche*]. In: *Nederland* 1898, III, p.495.
30. I. Querido, Couperus fantasmagorist? In: *Nederland* 1900, p.345.
31. Anoniem [= Lodewijk van Deyssel], [recensie van *Langs lijnen van geleidelijkheid*]. In: *Tweemaandelijksch Tijdschrift* 1901, nr.7, p.315-321.
32. Wolfgang [van der Mey], 'Stille Krachten.' In: *De Nederlandsche Spectator* 1901, 12 januari, p.15.
33. H.J.A.M. Schaepman, 'Donzen.' In: *Chronica over Staatskunde en Letteren*. Eerste reeks. Utrecht, 1901, p.14-15.
34. W.G. van Nouhuys, *Nederlandsche Belletrie 1901-1903*. Amsterdam, 1904, p.245-246.
35. Ina Giard-Kramer, 'Maurice Maeterlinck bij Louis Couperus. Waart de schim van Maeterlinck door Couperus' *Psyche*?' In: *Literatuur* 12 (1995), nr.3, p.159-165.
36. Zie 'Het zit in de familie. Couperus' Boeken der kleine zielen.' In: Jan Fontijn, *Leven in extase. Opstellen over mystiek en muziek, literatuur en decadentie rond 1900*. Amsterdam, 1983.
37. Zie Luc Dirix, *Louis Couperus en het decadentisme. Een thematologische confrontatie*. Gent, 1993.

Couperus Digitaal

Bezoek eens de website van het Louis Couperus Genootschap!

Wat vindt u op www.louiscouperus.nl?

- **Nieuws**

Altijd het laatste nieuws over Couperus en (activiteiten van) het Genootschap

- **Tijdladder Louis Couperus**

Een biografie, bibliografie, citaten- en prentenboek in één.

Een handig, chronologisch overzicht van het leven en werk van Louis Couperus

- **Database**

Een op trefwoorden doorzoekbare database met meer dan 2600 titelbeschrijvingen van secundaire literatuur over Couperus

- **Artikelen en recensies**

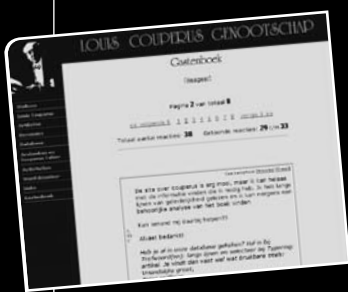
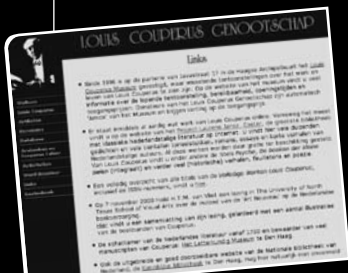
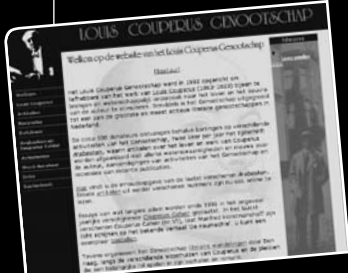
Een groeiend aantal artikelen over en recensies van het werk van Couperus

- **Word donateur**

Gemakkelijk: uzelf online aanmelden als donateur

- **Gastenboek**

Geef uw mening over onze website. Doe een suggestie of stel een vraag aan de redactie en/of andere bezoekers

www.louiscouperus.nl

De website van het Louis Couperus Genootschap

Tien jaar Louis Couperus Museum

Wat hebben Leonardo Da Vinci, Gustave Courbet en Armando met elkaar gemeen? Deze uiteenlopende kunstenaars werden allemaal geëerd met een eigen, naar hen vernoemd museum. Musea gewijd aan één specifieke beeldend kunstenaar zijn er dan ook legio, maar musea die zich exclusief richten op één auteur zijn veel minder talrijk. Nederland kent er tot nog toe maar drie: het Multatuli Museum, het Theo Thijssen Museum en het Louis Couperus Museum, dat op 10 juni van dit jaar zijn tweede lustrum viert.

Door Menno Voskuil

Het Louis Couperus Museum is gevestigd in het huis Javastraat 17, gelegen aan de rand van de statige Haagse Archipelbuurt. Schuin tegenover het Museum bevindt zich de Surinamestraat, waar Couperus woonde toen hij *Eline Vere* schreef. Javastraat 17 heeft een indirecte link met de auteur: het was eigendom van de voordrachtskunstenaar Albert Vogel, die vele optredens en publicaties wijdde aan Couperus.

In 1995 besloot Caroline de Westenholz, de stiefdochter van Albert Vogel, in het pand een museum voor de Haagse auteur te beginnen. In haar artikel *Van ZERO tot Kleine Zielen*, gepubliceerd in het eerste lustrumboekje van het Museum, schrijft ze: 'In 1992 werd in Leiden het Louis Couperus Genootschap opnieuw opgericht. (...) In de statuten van het Genootschap las ik dat het uiteindelijke doel van deze organisatie was: het oprichten van een museum voor Louis Couperus. Op dat moment wist ik dat dit de juiste bestemming was voor mijn stiefvaders galerie.'

Op 10 juni 1996 was het dan zover: het Louis Couperus Museum opende zijn deuren. De feestelijke opening werd verricht door Frits Bolkestein, toentertijd voorman van de VVD. In zijn toespraak betoogde hij hoe belangrijk het is de grote schrijvers en denkers in hun omgeving en tijdsgewricht te begrijpen. Hij juichte de komst van een museum voor Louis Couperus dan ook van harte toe.

De eerste tentoonstelling, die liep van 10 juni tot 3 december 1996, kreeg de titel *Driemaal Oostwaarts, Louis Couperus en Indië* mee. Driemaal is Couperus in Nederlands-Indië geweest, voor kortere of langere tijd, en deze expositie trachtte een beeld op te roepen van het land zoals Couperus het heeft gekend.

Nu, bijna tien jaar na de oprichting, kan het Louis Couperus Museum terugkijken op ruim twintig verschillende tentoonstellingen, waarin steeds een specifiek aspect van het schrijverschap van Couperus werd belicht. Zo waren er tentoonstellingen over Nice, Couperus als voordrachtskunstenaar, *Van oude mensen...* op het toneel en over Elisabeth Couperus-Baud, de vrouw achter de schrijver.

Specialisatie

Naast de grote groep trouwe vrijwilligers steunt het Museum sterk op vaste conservator Eugenie Boer, van huis uit kunsthistorica en neerlandica. Nu zij dit jaar een sabbatical heeft en zich ophoudt in Rome, neemt Michiel van der Mast de honneurs waar. Hij is verantwoordelijk voor de uitvoering en inrichting van de lustrumtentoonstelling 'Hommage aan Louis Couperus'.

Foto:
Frank Jansen

Tot vorig jaar was Van der Mast als hoofdconservator verbonden aan het Haags Historisch Museum. Nu werkt hij op projectbasis voor verschillende musea. Toen hij begin dit jaar Eugenie Boer verving, wist hij nog weinig van de Haagse auteur. Van der Mast omschrijft zichzelf als generalist, en beschouwt het als een uitdaging om te werken in een museum waar specialisatie de boventoon voert.

Door zijn ervaring in de museumwereld weet Van der Mast dat het een hachelijke onderneming is een museum te wijden aan één bepaald persoon. Niet alleen kan de beschikbare hoeveelheid materiaal te beperkt blijken, ook moeten er genoeg aanknopingspunten zijn om buiten de specifieke biografie en het werk te kunnen treden.

Bij Louis Couperus doen deze problemen zich niet voor. Van der Mast vindt het dan ook terecht dat Couperus zijn eigen museum heeft gekregen. Ten eerste is er genoeg materiaal voorhanden om tentoon te stellen, ten tweede biedt zijn persoon en zijn werk genoeg aanknopingspunten om herhalingen te vermijden.

Weinig andere Nederlandse auteurs hebben dergelijke museale kwaliteiten. Van der Mast denkt even aan iemand als Boudewijn Büch, maar betwijfelt of deze auteur, nog afgezien van zijn literaire waarde, een tijdsbeeld vertegenwoordigt, zoals Couperus dat deed. Büch is waarschijnlijk toch te zeer een eenling, een zonderlinge verzamelaar en iterator.

Lustrumtentoonstelling

Michiel van der Mast is nu druk doende de tweede lustrumtentoonstelling van het Louis Couperus Museum te organiseren. Centraal staan de vele bibliotheek uitgaven die van het werk van de Haagse auteur zijn verschenen bij verschillende drukkers en persen. Voor het eerst zal een bijna complete collectie private pressuitgaven worden getoond, alsmede een heuse drukpers met letterkasten.

De vaak zo luxe uitgevoerde boekjes sluiten mooi aan bij de ideeën die Couperus zelf had over de verschijningsvorm van zijn romans en verhalen: een bijzondere aandacht voor typografie, illustraties, band en papier. De bibliotheek edities zijn een lust voor het oog, net als de oorspronkelijke boeken van Louis Couperus.

Ter gelegenheid van de tentoonstelling zal een bibliografie van de private pressuitgaven van Couperus' werk verschijnen, getiteld *Het boek van adel*. Dit boek bevat, naast een bibliografie, een verklarende inleiding en een verhaal over de ontstaansgeschiedenis van een bibliotheek uitgave bevatten. Couperus-kenner H.T.M. van Vliet schreef het voorwoord van *Het boek van adel*.

Tevens zal er een boekje verschijnen over tien jaar Louis Couperus Museum, bedoeld als relatiegeschenk. Alle tentoonstellingen zullen hierin nogmaals de revue zullen passeren. José Buschman, een van de oprichtsters van het Louis Couperus Genootschap, schreef er een algemene inleiding bij.

Dat het museum niet op zijn (welverdiende) lauweren zal gaan rusten, blijkt wel uit het feit dat men nu al bezig is voorbereidingen te treffen voor een tentoonstelling in november. Het leven en werk van Louis Couperus biedt nog genoeg stof voor vele exposities. Op naar de volgende tien jaar! 🍷

Nog eens: de woordkunst van Louis Couperus

In 2001 inventariseerde Han Peek alle uitingen van woordkunst in *De berg van licht*. Hieruit bleek dat Couperus in zijn roman meer dan eens de grammaticale regels overtreedt die volgens taalkundige Marc van Oostendorp ook door woordkunstenaars worden geëerbiedigd. Was deze roman de uitzondering die de regel bevestigt? Om deze vraag te beantwoorden, moest meer werk van Couperus worden onderzocht. Peek sleep opnieuw zijn rode potlood, ging aan het turven en categoriseerde nog eens elf romans van de auteur.

Door Han Peek

Volgens Marc van Oostendorp wordt ook het creatieve domein van de woordkunstenaar begreep door grammaticale regels.¹ Eén zo'n grens lag bij het gebruik van afgeleide werkwoorden, zoals bijvoorbeeld *agentjepesten*, *buikspreken* en *zweefvliegen*. Deze woorden komen in het Nederlands nagenoeg alleen in onbepaalde wijs of als tegenwoordig deelwoord (*buiksprekend*) voor. Ook de woordkunstenaar zou volgens Van Oostendorp deze regel eerbiedigen, en zou niet zo snel 'ik buiksprak' uit zijn pen laten vloeien.

Uit mijn artikel voor *Arabesken* over woordkunst in *De berg van licht*² bleek dat Couperus zich niets aan deze regel gelegen liet liggen; maar liefst 89 keer³ vormde hij samengestelde en tóch verbogen werkwoorden als *weêrdavergalmden*, *schitterbleekten* en *duisterwemelde*. Aangezien ik niet wilde aannemen dat er iets mis was met het taalgevoel van de auteur, concludeerde ik 'dat de spanning die bestaat tussen de woordkunst enerzijds en de grammaticale regels anderzijds op een andere manier moet worden gedefinieerd' dan Van Oostendorp deed.

Eigenzinnigheid

Hoewel deze gevolgtrekking was gebaseerd op slechts één roman, lag het voor de hand dat Couperus ook in zijn andere romans zondigt tegen 'de wet van Van Oostendorp'. Na mijn inventarisatie van nog eens elf romans⁴ blijkt inderdaad dat hij alleen in zijn korte roman *Extaze* géén samengestelde verbogen werkwoorden gebruikt. Uit het onderstaande schema is ook gemakkelijk af te lezen dat het geen eigenzinnigheid van een ouder wordende auteur betreft; in zijn eerste roman *Eline Vere* turfde ik al acht gevallen. Verder is opvallend dat *De berg van licht* wat dit betreft de kroon spant, en niet alleen in absolute zin; Couperus' laatste roman *Iskander* telt meer bladzijden, maar bevat aanzienlijk minder van dit type werkwoorden. Er blijkt sowieso geen enkele relatie te bestaan tussen de omvang van een roman en het aantal neologismen. Wel lijkt het erop dat Couperus zich vooral door de oudheid liet inspireren bij het bedenken van nieuwe woorden: de top drie 'meeste neologismen per pagina' wordt gevormd door *De berg van licht*, *Iskander* en *Herakles*.

Werkwijze

De romans zijn door mij minimaal twee keer met een rood potlood in de aanslag gelezen. Elke kennelijke uiting van woordkunst is vervolgens in een werkblad⁷ opgenomen en

Heliogabalus.

I. over Rome

... deelen heeft nu de overige niet te vergeten van ...
- kunstenaar de deelen en deelen van kunstenaar
- en de overige van kunstenaar die met zijn opvoering
- heeft geleerd om die deelen te, men zou die de
- in de kunstenaar van oud en, de kunstenaar de kunstenaar
- met, de deelen van een, de deelen, alle de deelen en
- de deelen. En de overige van die deelen van kunstenaar
- de deelen, de deelen en de deelen en de deelen en de deelen
- van de deelen, de deelen van kunstenaar, de deelen en de deelen
- de deelen, die er over ten deelen van, de deelen en de deelen
- de deelen en de deelen.

... de overige van kunstenaar de deelen van kunstenaar
- de deelen en de deelen van kunstenaar, en de deelen van kunstenaar
- de deelen en de deelen van kunstenaar. In de deelen van kunstenaar
- de deelen, de deelen en de deelen van kunstenaar de deelen van kunstenaar
- de deelen van kunstenaar de deelen van kunstenaar de deelen van kunstenaar
- de deelen van kunstenaar de deelen van kunstenaar de deelen van kunstenaar

Fragment van de eerste bladzijde van het kladhandschrift van De berg van licht

gerangschikt op pagina- en regelnummer. Daarna is onderzocht of het opgenomen woord voorkomt in een contemporain en een hedendaags woordenboek.⁸ Deze uitgebreide database is voor de geïnteresseerden op de website van het Louis Couperus Genootschap te downloaden.⁹ Ik verwacht en hoop dat dit gegevensbestand een prima uitgangspunt is voor een grondig onderzoek naar de (grammaticale) systematiek achter Couperus' woordkunst. Welke taalkundige pakt de handschoen op?

Intuïtie

Een vraag die mogelijk nu al beantwoord kan worden is in hoeverre Couperus zélf zich bewust was van zijn woordkunst. Met andere woorden: zit er enig systeem in het type woordkunstwoorden dat hij gebruikte? Koesterde hij zijn neologismen als ultieme uiting van creatief taalgebruik om ze, eenmaal bedacht, vaker te gebruiken? Hield Couperus daartoe wellicht een soort kaartsysteem bij?

Roman ⁵	Pagina's	Neologismen totaal	Al gebruikt in eerdere romans	Neologismen pp gem. totaal	Neologismen pp gem. uniek	SVW ⁶ totaal	SVW uniek
<i>Eline Vere</i>	568	333	0	0,6	0,6	8	8
<i>Extaze</i>	103	164	2	1,6	1,6	0	0
<i>Metamorfoze</i>	262	460	14	1,8	1,7	9	9
<i>Langs lijnen</i>	246	406	20	1,7	1,6	10	6
<i>Stille kracht</i>	226	563	51	2,5	2,3	15	10
<i>Babel</i>	76	221	17	2,9	2,7	5	4
<i>Berg van licht</i>	422	1758	83	4,2	4,0	89	83
<i>Antiek toerisme</i>	155	375	60	2,4	2,0	18	11
<i>Herakles</i>	269	1339	194	5,0	4,3	13	10
<i>Ongelukkige</i>	254	950	254	3,7	2,7	12	10
<i>Komedianten</i>	313	582	144	1,9	1,4	13	10
<i>Iskander</i>	507	2106	466	4,2	3,2	22	22

Uit het schema blijkt dat het voorkomen van in eerdere romans gebruikte neologismen sterk fluctueert en niet evenredig toeneemt bij later verschenen romans. Als je voorts in aanmerking neemt dat een relatie tussen de omvang van een roman en het aantal neologismen ontbreekt, dan lijkt het me aannemelijker dat Couperus ze schrijvend bedacht... of telkens *opnieuw* bedacht.

Men heeft Couperus wel eens een intuïtief auteur genoemd; iemand zonder vastomlijnd wereldbeeld, maar met een feilloos instinct voor wat mensen bezighield en bewoog. Dat geldt blijkbaar ook voor het instrument van de auteur: zijn taal, zijn stijl. 📖

Noten:

1. Marc van Oostendorp, 'Trilintelen met Couperus'. In: *Onze Taal* 66 (1997), nr.12, p.325-327.
2. Han Peek, 'De woordkunst van Louis Couperus in *De berg van licht*.' In: *Arabesken* 9 (2001), nr.18, p.26-31.
3. Dankzij het computerprogramma *Excel* kon vastgesteld worden dat de opgave in het eerdere artikel (namelijk 86) niet juist was.
4. Het gaat om de romans *Eline Vere* (1889), *Extaze* (1892), *Metamorfoze* (1898), *Langs lijnen van geleidelijkheid* (1900), *De stille kracht* (1901), *Babel* (1901), *Antiek toerisme* (1911), *Herakles* (1913), *De ongelukkige* (1915), *De komedianten* (1917) en *Iskander* (1920). Ik denk dat deze romans tezamen een representatief beeld geven van Couperus' gebruik van woordkunst.
5. Omwille van de overzichtelijkheid zijn de titels van de romans waar nodig afgekort.
6. SVW = Samengestelde Verbogen Werkwoorden.
7. Deze keer is het programma *Excel*, versie 2003 van het Office-pakket van Microsoft gebruikt. Het bleek namelijk dat niet iedereen de beschikking had over het programma *Works* van Microsoft, dat de vorige keer gebruikt is. Bovendien biedt Excel de mogelijkheid om vele werkbladen in één werkmapp onder te brengen. Daardoor kunnen alle werkbladen snel en doeltreffend doorzocht worden op alle gewenste criteria.
8. Hiervoor werd gebruik gemaakt van M.J. Koenen, *Verklarend handwoordenboek der Nederlandsche taal*. Groningen, 1897 en het *Elektronisch Groene boekje*, versie 0.1.08. Den Haag, 1996.
9. Het bestand is te downloaden op het adres: www.louiscouperus.nl/woordkunst.xls.

Beschaving en het spel van de conversatie

In Rome sprak Erik Schoonhoven met priester, essayist, dichter en mediapersoonlijkheid dr. Antoine Bodar (1944). Naast zijn studies geschiedenis, filosofie, kunstgeschiedenis en literatuurwetenschap, werkte hij als journalist. Hij was voor zijn priesterwijding in 1992 universitair docent kunstgeschiedenis en esthetica te Leiden. Zijn beschouwingen over kunst en godsdienst zijn gebundeld in *Nochtans zal ik juichen* (2000). In *Klokkenluider van Sint Jan* (2004) doet hij verslag van zijn werk als plebaan in Den Bosch. In 2001 verscheen de bundel *Romeinse brieven*, waarin Bodar spreekt over zijn zelfgekozen ballingschap in de Eeuwige Stad.

Door Erik Schoonhoven

Louis Couperus is een van de eerste schrijvers die ik uitvoerig heb gelezen. *Metamorfoze* is het boek dat een diepe indruk op me gemaakt heeft; dat was als het ware een spiegel waarin ik keek. Ik was ongeveer van dezelfde leeftijd als Hugo Aylva. Zijn wereld was ook de mijne en is dat in zekere zin nog steeds: zoals hij teruggetrokken leefde achterin zo'n Haags huis, in zijn studeerkamer met boeken en schone dingen om zich heen. Biografisch gezien vind ik dat zijn interessantste boek. Naderhand vertelde Bastet me dat ook voor hem *Metamorfoze* hét herkenningsboek was.'

Vuur en elan

'Ik ben daarna verder gegaan met Couperus lezen, de antieke romans, die een aparte sensatie bij mij teweegbrachten. Vooral *De berg van licht*, dat hier in Rome speelt, heeft een diepe indruk op me gemaakt. In die tijd kon ik die aaneenrijging van zinnen, dat schilderen met woorden, wat typisch de Couperiaanse wijze van zeggen is, zeer goed verdragen. Naderhand ben ik dat minder gaan waarderen. Ook van *De komedianten* heb ik erg genoten. *Iskander* heb ik helaas niet uitgelezen – Couperus kost namelijk vrij veel tijd, maar ik zou het boek graag nog eens ter hand nemen. Als je over de Haagse romans spreekt, dan denk ik voornamelijk aan *Van oude mensen...*, vanwege de beschrijving van al die generaties. De sfeer van dat Den Haag ken ik wel persoonlijk, maar heeft niet die diepe indruk op me gemaakt als *Metamorfoze*. Dat geldt wel voor *Langs lijnen van geleidelijkheid*: door dat boek raakte ik verliefd op Rome en Italië. Ik kende de stad nog niet – in mijn middelbare schoolperiode behoorde ik niet tot de gymnasiasten die naar Rome gingen. Ik herinner me het als een boek vol vuur en een elan dat mij uitermate goed past.'

'Van Couperus heb ik geleerd me te vermeien in andere werelden.'

'Couperus staat voor mij voor een periode die verfijnder was dan de jaren zestig en zeventig. In de loop der tijden heeft mijn interesse voor het fin de siècle zich verbreed naar Oscar Wilde, Joris-Karl Huysmans en Walter Pater. Ik had graag geleefd in de periode rond 1900, maar dan liever in Parijs, of in het Florence van de vijftiende eeuw en op het Ile-de-France van de twaalfde eeuw. Als ik tegenwoordig in Rome over de Corso loop, denk ik er vaak aan dat Couperus daar ook rondgestapt heeft; hij behoort tot de blijvende bagage van mijn leven.'

'Naast Couperus, hebben Gerard Reve en Johan Huizinga, wat het Nederlandse taalgebied betreft, de meeste indruk op me gemaakt. Ik ben geschiedenis gaan studeren omdat de neerlandistiek in het begin van de jaren zeventig me te revolutionair was. Huizinga combineert schrijverschap met wetenschap. Hij is degene die zegt dat een geschiedschrijver ook een goede stilist moet zijn: niet alleen documenten beschrijven, oorkondes beschouwen, maar ook de kunst van die tijd kunnen zien, een wandeling maken in een landschap en beseffen dat het er in de eeuwen ervoor ook is geweest. Hij beschrijft dat heel mooi in zijn inaugurale rede uit 1902, waarin hij dat het esthetisch bestanddeel noemt.'

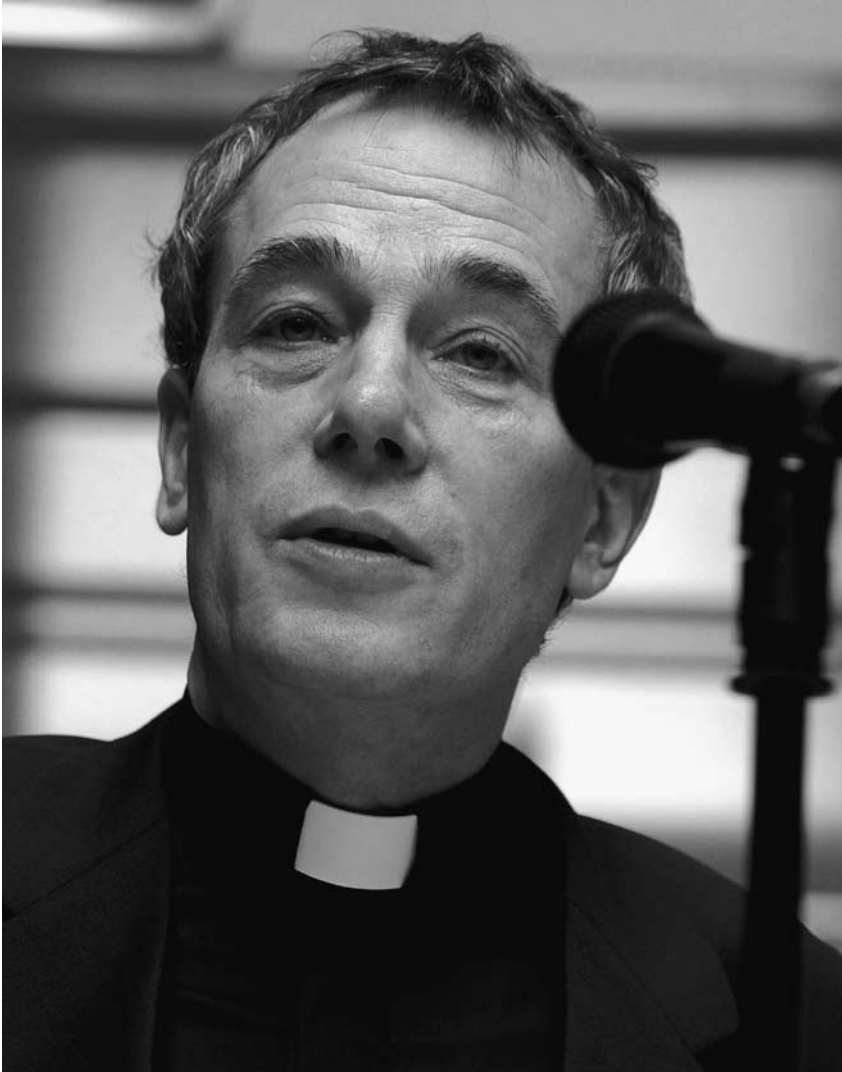
'Gerard Reve, een heel andere figuur dan Couperus, spreekt me aan vanwege de vlotheid, de korthed en originaliteit. Niet zozeer vanwege het motief, de herenliefde, maar om zijn thematiek, de liefde en de dood. Bovendien heeft hij gevoel voor humor. Ik heb altijd enorm moeten lachen om de rareiteiten die hij uithaalde. Maar 'de jongens' zijn niet de hoofdzaak in zijn werk, zoals men altijd denkt. De pointe is eerder zijn levensbeschouwing. Het is een wens van me eens een boek te schrijven over de godsopvatting, zijn opvatting van het christendom, om nader te beschouwen waar zijn boeken *eigenlijk* over gaan.'

Geloof en stijl

'Ik ben genoeg kind van mijn tijd om de paganistische kant van Couperus te waarderen. Een korte periode, vermits ik van school was geschopt, heb ik in het archief van *De Tijd* gewerkt, waar ik ook de map met knipsels over Couperus tegenkwam. Wat men in die tijd over *De berg van licht* schreef, daar keek ik wel van op, hoe schandalig men dat boek toen vond.'

'Ik heb geen moeite met de heidense rituelen in zijn werk. Maar als Couperus iemand getroffen zou hebben die hem had geïnformeerd over de christelijke liturgie, dan zou het me niet verbazen als hij ook daarover een boek had geschreven. Couperus is veelzijdiger dan het werk dat hij heeft nagelaten. Je kunt je niet echt thuis voelen in Italië als je niet ook in enige mate voeling hebt met datgene wat buiten het Forum Romanum geschiedt. Die opeenstapeling van cultuurlagen, dat is het aantrekkelijke van Italië. Couperus moest natuurlijk schrijven om zijn boterhammen te verdienen, maar als je hem vergelijkt met bijvoorbeeld Goethe, dan is Couperus veel royaler, invoelender. Goethe snapt er beduidend minder van.'

'Ik ben een essayist, en ik denk niet dat je in mijn schrijfstijl Couperus kan terugvinden. Misschien wel in de eigenvinding van woorden, omdat ik makkelijk neologismen pleeg. Ook kies ik wel eens een woord omwille van het ritme. Wat betreft zinsbouw houd ik van een kale stijl, van het moderne adagium 'less is more', dat niet alleen in de architectuur, maar ook in de liturgie voor mij een rol speelt. Mijn stijl zou je kunnen kenschetsen als aforistisch: duidelijke zinnen, die je eventueel zo kan citeren. Ik houd niet van tussenwoordjes, maar bij Couperus vind ik het wel prettig omdat hij het beheerst.'

Antoine Bodar

Beschaving en gesprek

'Beschaving begint bij wellevendheid. Nu hoeft men niet zo ver te gaan met het spel als Couperus. U kent wel: "wanneer schreef Couperus? Hij schreef wanneer hij zich niet kleepte, niet sliep, etcetera." Ondertussen werkte hij keihard, maar het is de kunst dat niet te laten zien. Als schrijver, maar ook als geleerde of kunstenaar, heb je de taak mensen smaak bij te brengen. Over smaak valt altijd te twisten en dat moet ook zeker gebeuren.'

'Nederland is een vergroefd land, waaraan ook Couperus een hekel zou hebben gehad. De vergroving van Nederland is ingezet in de jaren zestig, met die revoluties, en is immens geworden. Voor mij is het een reden om er niet te willen wonen. Het prettigste van in het buitenland wonen, is dat je niet in Nederland bent, dat je niet aan die botheid mee hoeft te doen. Toch duik ik nog veelvuldig op in de Nederlandse media. De naam

van God moet verkondigd worden op een eigentijdse manier. Men denkt dat Bodar de media zoekt, maar de media zoeken mij. Ze laten me regelmatig overvliegen en dat amuseert me wel. Ik houd van het spel, daarmee relatieveer je jezelf en het leven. Bang ben ik ook niet, dus laat me maar opkomen in een uitzending, dan zien we wel waar we uitkomen. Ik houd ook van de amusementaire kant van het medium. Vergeet niet dat ik al vanaf mijn negentiende op radio en televisie kwam, daar heb ik mijn studies en alle boeken van betaald.'

'Het meest houd ik van het gesprek. Zoals in het programma 'Eeuwig gaat voor oogenblik', dat ik in 1991 voor het laatst heb gepresenteerd. Dat waren gesprekken van drie kwartier met één enkele figuur over levensbeschouwing. Er werd niet in geknipt. Het onderwerp was niet de politiek van de dag, maar de zin van het leven. Ieder heeft zijn eigen vak, maar feit is dat schrijvers en geleerden gemakkelijker praten over dergelijke onderwerpen dan bankiers en politici. Het spel van het gesprek, dat in de Renaissance zo in zwang was, zijn we vergeten. Het gesprek is een afweging, waardoor gesprekspartners aan bod komen en er een evenwicht is. Gerrit Komrij heeft het nog eens geprobeerd, in zijn boekje *Niet te geloven*, 'een prielgesprek' over God tussen een reliëf, een relif, een relimaan. Omdat ik het genre in enige mate meen te kennen heb ik hem van repliek gediend in een opstel. Als je een godsdienstliefhebber laat praten met een godsdienstig halfzacht ei, dan heb je geen gesprek. Komrij heeft zich er dan ook makkelijk vanaf gemaakt.'

'Conversatie kost tijd en ik vind het mooi dat te handhaven. Op de Italiaanse televisie is dat meer te zien dan in Nederland. Een programma waarin ik vaker ben geweest, B&W, had nog iets aardigs toen Sonja Barend en Paul Witteman het deden. Dat is daarna minder geworden. Nu is er het programma De Wereld Draait Door, dat redelijk voldoet aan de geografische omstandigheden van het land. Destijds, lang geleden, heb ik genoten

van Adriaan van Dis. Daar werd over gepraat! Ik gaf hoorcolleges kunstbeschouwing op de Leidse universiteit en haakte altijd in op dat soort programma's.'

'Tegenwoordig is er niets meer van dat niveau en dat vind ik een treurige ontwikkeling. Men slaat mij altijd om de oren met wat er

op RAI Uno te zien is, maar men kijkt net als er zo'n show met blote benen is. Je moet naar de paus kijken, dan kun je eens kennis maken met dát spektakel. Op RAI Tre heb je op zaterdag avondvullende programma's over Verdi, over Florence, of Michelangelo en Leonardo. Nederland zou zich niets van kijkcijfers aan moeten trekken, maar de omroepen publiek laten zijn. Ik heb niets tegen commerciële televisie, met de knop bepaal ik zelf wat ik zie. Maar ik eis fatsoenlijke televisie, ook fatsoenlijke zenders uit het buitenland.'

'Ik ben genoeg kind van mijn tijd om de paganistische kant van Couperus te waarderen.'

Italië en kwetsbaarheid

'Als ik in Nederland ben, en ook als ik schrijf, probeer ik mijn tong te tomen. Ik ben toch kind van het land en het Nederlands is de enige taal die ik redelijk spreek. Ik merk wel dat hoe langer ik in het buitenland verblijf, des te minder ik terug wil. In een groot land als Italië, is er meer ruimte, in letterlijke en figuurlijke betekenis. Ik houd van een land

dat zijn eigen cultuur liefheeft. Dat zie je zelfs in televisieshows, waar men rustig de pleinen aanwendt om een zaterdagavondshow rechtstreeks op te voeren. Als men in Nederland op de Dam een concert geeft, dekt men de gevel van het paleis af om een betere achtergrond te hebben voor de muziek. Je zou je er goed moeten gebruiken en er trots op zijn. Pleinen in Nederland zijn toevallig ontstaan, als onbebouwde restruimte. In het noorden heeft men een zekere pleinvrees. In Italië zijn pleinen ontworpen; zuiderlingen voelen zich thuis in deze ruimtes en creëren die dan ook.'

'Italië is groot. Hier gaan cultuur en godsdienst prettig samen. Er is een andere manier van denken. Wanneer in Nederland iemand de belasting ontduikt staat iedereen op zijn achterste benen. Hier denkt men: 'goed gedaan, dat had ik ook moeten doen.' Hetzelfde geldt voor seksschandalen. In de tijd van Clinton was dat in Nederland, en niet te vergeten dat hypocriete Amerika, dagenlang voorpaginanieuws. Dat was hier heel anders, net als in Frankrijk. Het gaat hier verder niemand wat aan en het spreekt niet tot de verbeelding.'

'Ik ken de spotprenten van Couperus, staand achter het tafeltje, zichzelf poederend. Hij zou in Italië niet zo bespot zijn geweest. Hij moet daar onder geleden hebben. Ik kan me goed voorstellen dat hij trouwde met zijn nichtje om de monden van anderen te snoeren, om een keurig burgerlijk leven op te zetten, waarin keihard werd gewerkt en ze gescheiden slaap- en werkkamers, maar een grote kameraadschappelijkheid hadden. Of hij een vriend heeft gehad vind ik niet van belang. Kennelijk is er over gesproken; de spotprenten zijn er niet voor niets geweest. Dat is nu heel anders. Vroeger, lang geleden, moest je achter je naam zetten tot welk kerkgenootschap je behoorde. Tegenwoordig moet je vermelden welke seksuele voorkeur je hebt.'

'Mijn verwantschap met Couperus zit in de eerste plaats in de wereld die hij omhelsde. Ik heb van hem geleerd me te vermeien in andere werelden. Ten tweede in de verfiyndheid van de taal, de genuanceerdheid. Het derde is waar we nu over spreken; ook ik heb de neiging ervoor op de vlucht te gaan. Ook ik ben van het kwetsbare type, maar ik heb er verder nooit een punt van gemaakt. Pas bij mijn priesterwijding in 1992 is het nieuws geworden. Terwijl ik het zelf niet naar buiten heb gebracht, dat deden anderen. Sindsdien heb ik een abonnement op dit onderwerp, reden te meer om prettig in het buitenland te blijven wonen. Laatst stond er een stuk in *Elsevier*, waarin staat 'Bodar spreekt gaarne over...', terwijl ik het woord alleen al haat. Bij mijn priesterwijding kreeg ik een telefonade, van de *Gaykrant*, dat men er niets vanaf wist. Gaat het hen dan wat aan soms? Er is een club die meent dat je dag en nacht voor deze zaak moet opkomen. Alsof een mens volledig samenvalt met zijn geaardheid. Als je in Nederland je niet voegt bij de mening die er toe doet, dan kun je je mond houden. Ik ben blij dat de lieve Heer mij een mond heeft gegeven waarmee ik het een en ander kan uitspreken.' 🍷

Heliogabalus en de Vlam van de Lust IV

In haar vorige artikel in deze reeks poneerde Caroline de Westenholz dat het werk van Louis Couperus zou moeten worden onderzocht in het kader van de westerse esoterische traditie. Tot dit doel heeft zij contact opgenomen met Wouter Hanegraaff, eerste hoogleraar in de geschiedenis van de hermetische filosofie en verwante stromingen aan de Universiteit van Amsterdam. Hier volgt het eerste resultaat van deze samenwerking.

Door Caroline de Westenholz

Na overleg met professor Hanegraaff stel ik voor om de volgende methode te hanteren: ik neem bepaalde religieuze concepten uit *De berg van licht* onder de loep en bestudeer deze aan de hand van relevante lemma's uit de recent uitgekomen *Dictionary of Gnosis & Western Esotericism*.¹ Levert deze methode resultaten op (met andere woorden, werpt zij belangrijk nieuw licht op Couperus' tekst), dan kan zij allicht ook worden toegepast op andere romans van de schrijver.² Aan de hand van het uiteindelijke resultaat kan dan worden bekeken of Couperus inderdaad een 'adept' was, oftewel: een ingewijde in de geheime kennis der esoterie.

In *De berg van licht* beschrijft Couperus de stad en de tempel van Emessa en de eredienst om de Zwarte Steen als 'geheimzinnig vol occult geheim van door de Magiërs verborgen Kabbalisme' (p.23). Volgens hem was de religie van Heliogabalus dus een geheimzinnige kabbalistische religie. De gnosis noemt hij ook in zijn roman: zo denkt Bassianus over '....de hem nog maar even ontsluisde wijsheden der Gnosis en der Kabbala...' (p.79). Ook heeft hij het over '... het Opperwezen van onze Gnosis...' (p.77) In de prospectus voor zijn roman schrijft Couperus:

Hij [c.q. Heliogabalus, CdW] was geniaal, en artiest in alles wat hij deed. Hij is de laatste weerschijn van de Antieke Schoonheid en de Antieke (Egyptisch-Chaldeeuwse) Wijsheid. Wie zegt ons, dat de quintessens van zijn godsdienst niet zuiverder is dan die van het Christendom? De Zwarte Steen is symbool (voor het volk) van de Zon, die zelve symbool is (voor den priester) van het Licht, (dat weer symbool is, voor Magieërs en Ingewijden, van den onuitsprekelijken God). Er schuilt een diepe mystische Wetenschap achter dat alles, en vermoedelijk hebben onze latere Christelijke Eeuwen heel veel verloren, vergeten, verwaarloosd, van wat de 'heidenen' reeds zuiver, niet 'geloofden', maar 'wisten'.³

Couperus geeft dus zelf heel duidelijk de richting aan. De religie van Heliogabalus was een weerslag van een antieke wijsheid – om precies te zijn: van Egyptisch-Chaldeeuwse oorsprong. De essentie van die religie was mogelijk superieur aan die van het christendom. De symboliek van de Zwarte Steen staat voor een diepe mystische Wetenschap - met een hoofdletter - die door de christenen is verloren, vergeten en verwaarloosd. De heidenen 'wisten' iets wat verloren is gegaan. Is er in de geschiedenis van de esoterie zoiets te vinden?

Marsilio Ficino
(1433-1499),
vertaler van het uit
Egypte afkomstige
Corpus Hermeticum

Chaldeeuws-Egyptische wijsheid: de Traditie

Onder het lemma 'Traditie' leert de *Dictionary of Gnosis & Western Esotericism* ons het volgende: in de westerse esoterie bestaat een oude overtuiging van een traditie van superieure spirituele wijsheid, die door de eeuwen heen in tact is gehouden en doorgegeven door wijze lieden of groepen van ingewijden.⁴ Deze wijsheid staat bekend onder verschillende namen: de *Dictionary* noemt onder anderen *prisca theologia*, *philosophia perennis* of *perennial philosophy*, 'the wisdom of the ancients', of simpelweg de Traditie (met een hoofdletter T). Deze traditie zou zijn als de stam van een boom, waaruit de occulte wetenschappen zijn voortgesprongen, 'known under the name of magic, kabbalah, hermetic philosophy, theosophy, pneumatology, theurgy, etc.'⁵

Een van de eerste westerlingen die zich met deze materie bezighield was de Byzantijnse platonist Giorgios Gemistos Plethon (circa 1360-1454). Hij noemde als oudste vertegenwoordiger de Perzische profeet Zoroaster of Zarathoestra, die volgens hem vijfduizend jaar voor de Trojaanse oorlog geleefd had, en de aanvoerder van de Magi

Portret van Zoroaster door Raphael. Detail van het fresco 'De school van Athene' (1509), Stanza della Segnatura, Palazzi Pontifici, Vaticaan

of Magiërs zou zijn geweest. Hij zou de auteur zijn van de *Chaldeeuwse Orakelen*, een traktaat dat voor de aanhangers van de Traditie als leidraad gold. In werkelijkheid was dit echter een gnostisch werkstuk waarin een neoplatonische theurgie wordt verkondigd.⁶ Pléthon legde de basis voor de 'prisca theologia'.

In de Renaissance kwam ook dit aspect van de antieke beschaving weer onder de aandacht. De genoemde *Dictionary* wijst op de paradox dat deze wijsheid door christenen werd bestudeerd; in principe zou zij immers superieur zijn aan de christelijke religie, maar dat was natuurlijk een ketterse gedachte. Het ging er dus om zekere heidense principes te laten rijmen met christelijke theologie. Marsilio Ficino (1433-1499) was de vertaler van het uit Egypte afkomstige *Corpus Hermeticum*, dat eveneens oeroud zou zijn. Dit geschrift werd de tweede 'bijbel' van volgelingen van de Traditie. Ook Ficino zag Zoroaster als de eerste 'priscus theologus', en vervolgens noemt hij Orpheus, Aglaophemus, Pythagoras en Plato. Evenals de *Chaldeeuwse Orakelen* dateert het *Corpus Hermeticum* echter uit het begin van onze jaartelling.⁷

Samenvattend: 'de Traditie' betrof een soort originele, universele religie uit het verre, verre verleden, die aan de basis lag van alle esoterische sekten door de eeuwen heen. De principes ervan waren opgetekend in twee zogenaamd stokoude geschriften: de *Chaldeeuwse Orakelen* en het *Corpus Hermeticum*. Het fenomeen was dus afkomstig – zo geloofde men – uit Chaldea en Egypte.

Astrologie

In de loop der eeuwen, maar vooral in de negentiende eeuw, groeide de interesse in deze 'Traditie' die vanwege het inherent ketterse karakter veelal in het geheim moest worden bestudeerd. De 'oude wijsheid' was gestoeld op twee disciplines: astrologie en magie. Beide onderwerpen worden uitgebreid beschreven in de *Dictionary of Gnosis & Western Esotericism*.

De astrologie zou gevestigd zijn door een drietal mythische stichters, de zogenaamde 'gehelleniseerde magiërs': Zoroaster (Zarathoestra), Ostanes en Hystaspes, in het oude Chaldea of Babylonië.⁸ Van hen stamt een aantal apocriefe geschriften. Het bestuderen van de nachtelijke hemel leerde de Chaldeeërs dat het hoogste principe, de onbekende tijd, zich manifesteert in het firmament. De beweging der hemellichamen geschiedt volgens een vast patroon dat jaarlijks terugkeert. Het heelal wordt beheerst door een

onveranderlijke wenteling der sterren.⁹ Volgens de in de oudheid wijdverspreide theorie van correspondentie - het bekende axioma 'zoals boven, zo ook beneden'¹⁰ - is er een analogie tussen tussen hemel en aarde, de wereld van de goden en die der mensen, de krachten van het universum en die in de mens zelf. Als de wentelingen in het heelal gehoorzamen aan eeuwige wetten, dan geldt dat dus ook voor de levensloop van het individu. Deze analogie leert dan ook dat de mens onderworpen is aan een in de sterren geschreven lot. Het basisprincipe was dus een verregaand fatalisme.¹¹ Dit fatalisme is prachtig verwoord in Joseph Campbells *Occidental Mythology*:

Like a jewel, ever turning facets to the light, apparently in change but actually unchanging, this Bronze Age image of the cosmos, still intact in the Orient, renders a fixed world of fixed duties, roles, and possibilities: not a process, but a state; and the individual, whether man or god, is but a flash among the facets.¹²

De Chaldeeuwse (Babylonische) doctrines bereikten het Romeinse rijk via Syrische priesters en waarschijnlijk via de astrologische school van Cos, in een verloren gegaan geschrift. De wetenschap beïnvloedde het pythagorisme en het orfisme. Het werd de basis voor de astrologische doctrine. Dit is: door de analogie tussen de loop van de sterren en het leven van de mensheid te benadrukken, wordt er tevens bewijs geleverd voor een stukje goddelijke natuur in de mens. Astrologie werd een middel tot gnosis of hereniging met de godheid.¹³

Na de keizerlijke veroveringen op het Midden-Oosten vanaf de eerste eeuw werd de astrologie populair in Rome. Zij werd hier geïmporteerd tegelijkertijd met de Syrische Baälcultus, de Mithrasdienst en de magie, die hieronder ter sprake komt. Maar eerst moeten we nu gaan kijken naar de plaats die de astrologie krijgt in *De berg van licht*.

Astrologie in *De berg van licht*

In het begin van Couperus' roman is Bassianus, Hogepriester van de Zon, op weg naar de Oppermagiër Hydaspes, die hem zijn horoscoop beloofd heeft: '...en ik wil met hem in de sterren lezen en luisteren naar de Geheime Dingen...' (p.11) Hydaspes doet hem naast zich zitten en zegt:

- Zie! Zie de Magiër. Waren ooit de starren deze maand glanzender!
- Zie, Bassianus, je eigen star! Daár!! Ze straalt als een zon.
- Zij is de aarde genaderd...?
- Neen, zij heft de aarde tot zich toe...
- (...)
- Wat beduidt dat?
- Misschien het hoogste... (p.16)

Het is duidelijk: Bassianus zal keizer worden, want het staat in de sterren geschreven.

Hydaspes weet nog meer. Hij is in het bezit van allerlei geheime kennis: 'Geen vlakke schijf is deze aarde, omspoeld door een hemelzee en ether van oneindigheid, maar een bol is zij, die vurig was (...).' (p.17). En even verderop legt hij uit:

Kind... zie... zie: zoo als, zoo je heél lange tuurt, je de sterren ziet bewegen en gaan om ons rond, zoo gaan wij om de starren rond, en, bol, gaan wij om onszelve, maar

dit, mijn kind, wat ik je zeg, is ons het geheim, het geheim van ons Magiërs, want onze wetenschap is heilig en wij geven ze niet aan het volk. (p.17)

Bassianus is diep onder de indruk: 'O Hydaspes... ik huiver soms van al wat je mij vertelt...! Weet dan niemand in Emessa dan jij, onze Magiërs en IK, dat de aarde een bol is, als alle sterren, die meêwentelt met de sterren...' (p.17)

Het interessantst is echter dat Hydaspes ziet dat het verkeerd afloopt met zijn pupil. Als hij verder naar de nachtelijke hemel staart, ziet hij de sterren 'drijven op een zee van bloed.' (p.18) De hemel is één rood visioen, zo vertelt hij Bassianus, en hij ziet ook bloed rond diens ster... Maar het zou niet in hem opkomen om Bassianus van zijn noodlot te laten weglopen (door hem bijvoorbeeld af te raden het keizerschap te aanvaarden):

Hij had dezen knaap lief, en deze liefde was hem de eenige aandoening geweest, die zijn hart vermenschelijkt had. Hij had Bassianus lief met den mystiek-sensueelen aandrang zijner Aziatische natuur, wie, hoe naar het Onzienlijke ook gericht, de zinnelijkheid toch als een warme stroom ging door zijn broeiend bloed; en hij had hem lief met een immensen weemoed, omdat hij, voor zich, onbetwifelbaar, zag in de starren en zag in Bassianus' eigene oogen, dat het onverbiddelijke Noodlot loerde op dit heerlijk kind, als op een fel begeerde prooi. Hij zag het, met één doordringenden flits, dat dit kind – deze bloemziel, uitbloeidend in de lucht, die haar eigen was, eene bekoring kon zijn, zoo groot, dat zij zelfs de grofste zinnen trof... dat zij, overgeplant en opschietende onder andere hemelen, zoû uitstrengelen in wilde verwarring en de slaking harer aromen een walm vol vergift zoû wekken... En terwijl hij neêrstaarde op het kind, *wist hij, dat het zoo zoû zijn, en dat er niets aan te doen was, omdat de machtige goden besloten hadden: de machtigste, die zijn onzegbaar; die welke alle zegbare goden zelve overheerschen... Het zoû zoo zijn...* (p.81; cursivering van mij, CdW)

Magiërs en magie

Boven werd reeds gesproken over de Perzische profeet Zarathoestra, die de aanvoerder van de Magi of Magiërs zou zijn geweest. In *De berg van licht* is ook sprake van 'Magiërs' (met een hoofdletter). Wat zijn dit eigenlijk?

Onder het lemma 'Magic' vinden we in de *Dictionary of Gnosis & Western Esotericism* – en met gebruik van aldaar genoemde bronnen – het volgende.¹⁴ Magie is de kunst van de *Μαγοί*, oud-Perzisch voor priesters. Deze kunst omvat mysteriecultussen, bezwingen (met groot geloof in amuletten zoals het Abraxas-zegel) en waarzeggerij: het uitleggen van dromen, lijkschouwerij, en natuurlijk het voorspellen van de toekomst, op alle mogelijke manieren.¹⁵

De godsdienst van het oeroude Perzië kende als oppergod Ahoura-mazda. Deze zou tweelingbroers hebben voortgebracht: het goed en het kwaad, die elkaar eeuwig bestrijden.¹⁶ Dit werd de basis van het Mazdeïsme oftewel het Perzisch – en later het christelijk en het mohammedaans – dualisme. Volgens deze doctrine is het hele leven een gevecht tegen slechte geesten en demonen; het is dus zaak die kwade invloeden voortdurend goed in de gaten te houden. Het bezweren van boze geesten werd (zwarte) magie genoemd. Deze had ook in de klassieke oudheid al een bedenkelijke reputatie. 'Magus' betekende dus oorspronkelijk priester, maar sinds ongeveer 500 voor Christus kreeg het woord de betekenis van 'tovenaar'. Toen de Perzische vorst Cyrus I Babylonië

veroverde vestigden Perzische priesters zich in dat land. Vanaf dat moment raakten Chaldeeuwse en Perzische rituelen verstrengeld. De eerste Magiërs, Zarathoestra, Ostanes en Hystaspes, combineerden de bezweringen van het kwaad uit het mazdeïsme met de astrologische speculaties van de Chaldeeërs.¹⁷ Zodoende werd het woord Magiër een definitie voor een dubieus soort uitoefenaar van μαγεία of magie.

De oosterse magische praktijken bereikten Rome rond de tijd van de regering van Marcus Aurelius (161-180). In die periode vond een versmelting plaats tussen magie en filosofie, en er werd meteen een nieuwe naam voor gevonden: theürgie. In deze vorm was magie helemaal geen zwarte kunst maar de oude manier om de goden te vereren, ook wel thaumaturgie genoemd of – later – cabala.¹⁸ Beoefenaars ervan zouden in alle oude culturen te vinden zijn geweest. Theürgie is letterlijk 'werken met het goddelijke'. Uitvindrs van de theürgie waren Julianus de Chaldeeuer en diens zoon, Julianus de Theürgist, de ware auteurs van de *Chaldeeuwse Orakelen*. Theürgie was een rituele techniek waarmee het opstijgen tot de godheid werd gezien als de ultieme bron van kennis. Deze toestand van extase was onder andere beleefd door Plotinus.¹⁹ Voor de neoplatonisten waren de *Chaldeeuwse Orakelen* een ware bijbel. Een andere Egyptische bron, naast het *Corpus Hermeticum*, was het hermetische geschrift *Asclepius*. Een derde magische traditie zou die van het judaïsme vanaf Mozes zijn geweest (kabbala).²⁰

In het Romeinse keizerrijk werden uitoefenaars van magie, theürgie of thaumaturgie, evenals de vroege christenen, hevig vervolgd. De neopythagoreër Apollonius van Thyana bijvoorbeeld, werd door keizer Domitianus van magische praktijken beschuldigd. Aan de neoplatonische filosoof Apuleius danken we een *Apologeia*, die veel waardevolle informatie geeft over magie. Plotinus' leerling Iamblichus verdedigde theürgie als filosofische techniek tegenover zijn medeleerling Porphyrius in het geschrift *De Mysteriis*. Onder keizer Julianus (de Afvallige) werd de theürgie weer tijdelijk in ere hersteld.

Het wordt tijd om eens te gaan kijken naar de rol die de magie speelt in *De berg van licht*.

Magie in De berg van licht

In *De berg van licht* wordt Heliogabalus van jongs af aan omringd door Magiërs (met een hoofdletter). Het lijkt erop dat dit woord genomen wordt in de oorspronkelijke betekenis van priester. Voor Hydaspes worden (Opper)magiër en (Opper)priester beurtelings gebruikt. Zelf is Heliogabalus natuurlijk hogepriester van de zon. De functie van de Magiërs in de roman is vooral een rituele:

Huiverend stemgeruisch suizelde, eerbiediglijk, op, toen de Oppermagiër binnentrad, in zijn wit-en-gouden sarapis, omringd door de andere Magiërs, bewaarders der occulte wetenschappen, allen met de transe-oogen sturende voor zich uit. (p.56)

Een astroloog aan het werk. Illustratie uit: Lexikon der Symbole

Hermes instrueert wijzen van het Oosten en het Westen. Mozaïekvloer (1481) uit de Dom van Siena. Op de vloer staat de inscriptie: 'Hermes Trismegistus, tijdgenoot van Mozes'

De roman bevat een gruwelijk voorbeeld van hun praktijken: het kinderoffer dat Heliogabalus laat uitvoeren om te weten te komen of zijn toekomstige huwelijk met Hierocles onder gunstige voortekenen staat:

Maar de priester heeft op het outer het kindje naakt nedergelegd en om de koude van de marmere offerplaat begint luide de offerzuigeling uit te huilen. Zijn kreten doorkrijshen den Tempel. Rondom hem brommen basstemmig, gedempt, de handen geheven, vijf Magiërs de hymne: Sanctus Deus Sol, Deus Invictus Sol... maar de zesde, de Archimagus, wiens lange zwarte baard, nu hij zich bukt, kriebelveegt over het rillende lijfje, houdt het gouden mes mikkend gericht. Tusschen de omringende, roode mantels en de zwarte baarden der Magiërs zes, ligt het kindje spartelend als een atompje blank leven, het kopje roodboos van het huilen. Maar de groote handen der Magiërs leggen zich plots, als met eéne beweging, drukken het kind vast op de plaat, bij het kopje, de beentjes, de armpjes en het gouden mes flikkert

een bliksem en slacht het kind, met zekere snede, dwars over het rillend buikje. Een kreet, het bloed fonteint òp, sprenkelt dunnetjes onzichtbaar over de roode mantels; aan een zwarten baard hangt een levend robijntje en tikkelt weër neêr. En het mes, met breed lemmet, legt open en vijf andere messen ontlichten aan het nog lillende lijfje het ingewand en spreiden het op gouden schaal voorzichtiglijk uit, zoo breed mogelijk, met zorg groot speurend, naar de voorbeschikking van het teedere ingewand, dat heden de toekomst spelt. (p. 232-233)

Couperus en de Traditie²¹

Gaan wij nog even terug naar de tekst uit de prospectus voor *De berg van licht*, dan valt nu het volgende op te merken. Door het noemen van het begrip 'Antieke (Egyptisch-Chaldeeuwse) Wijsheid' geeft Couperus aan op de hoogte te zijn van de 'Traditie', die stoelt op twee zogenaamd oeroude geschriften, afkomstig uit Chaldea en Egypte: de *Chaldeeuwse Orakelen* en het *Corpus Hermeticum*. Dat Couperus bekend was met het *Corpus Hermeticum* is niet nieuw. Voor de rol die dit geschrift speelt in de roman *Antiek toerisme* (1911), verwijs ik gaarne naar de analyse in het boek van Maarten Klein, *Noodlot en wederkeer*.²² Daar blijkt ook dat Couperus de renaissancistische interpretatie van het concept, waarbij Hermes Trismegistus als tijdgenoot van Mozes werd gezien, voor waarheid aangenomen heeft. Maarten Klein wees reeds op Couperus' commentaar op een mozaïek in de kathedraal van Siena (in *Uit blanke steden onder blauwe lucht*):

'(...) de kurieuze voorstelling van Hermes Trismegistus, den Egyptischen half-goddelijken profeet, wijsgeer en wetgever, die ook Jezus Christus voorspeld zô hebben: "God, die zich zichtbaar maakte in Zijn eigenen Zoon: het Heilige Word" ...'²³

Eigenaardig is in dit verband een uitspraak in een brief aan zijn uitgever Veen uit de winter van 1905-1906, waarin Couperus zegt die winter Egypte te willen gaan bezoeken, en terloops naar een mogelijke Egyptische roman verwijst.²⁴ Dit duidt erop dat hij in de periode van publicatie van *De berg van licht* al met het land – en mogelijk al met het *Corpus Hermeticum* – bezig is geweest.

De hellenistische wetenschappers kenden waarschijnlijk al de heliocentrische theorie van het universum.²⁵ Ook dit heeft Hydaspes, of liever gezegd Couperus, dus niet verzonnen. Het feit dat Bassianus dit als een groot geheim krijgt medegedeeld hoeft ons ook niet te verwonderen. De mysterieculten uit het oosten bevatten immers een *exoterische* kant voor het algemene publiek en een *esoterische* voor ingewijden. De laatste ging inderdaad gepaard met leringen van astrologie en astrolatrie zoals beschreven in *De berg van licht*. Hydaspes' voorspellingen voor het leven van de latere Heliogabalus zijn geheel in overeenstemming met de theorieën van de Chaldeeuwse astrologie, waarin de Tijd (oftewel: het Noodlot) fatalistisch boven alle andere goden staat.

Couperus was, zoals bekend,²⁶ uitstekend op de hoogte van de geschiedenis van het Romeinse keizerrijk, en daarmee van het bestaan van theurgie en of thaumaturgie. Dit blijkt ook wel uit feuilletons zoals 'Julianus' laatste ure' over de heidense keizer,²⁷ waarin de theurgie en Julianus' leermeester daarin, Maximus van Efeze, met name genoemd worden, en 'Apollonius van Thyana'.²⁸ Een aantal van deze personages komt al voor in Flauberts *La tentation de Saint Antoine*, dat Couperus in 1895 vertaald had.²⁹ Dat hij

Apuleius gelezen had is eveneens bekend. Daarnaast is het uiterst waarschijnlijk dat Couperus Iamblichus' *De Mysteriis* in zijn jeugd al in handen heeft gehad. Het stond in zijn ouderlijk huis gewoon in de boekenkast, in een Engelse vertaling.³⁰

De magische praktijken in *De berg van licht* zijn vooral toegespitst op de waarzeggerij. Het verband met de astrologie is hier evident. Het lezen van de toekomst in de lillende ingewanden van een vers geslachte baby zoals zo plastisch wordt beschreven door Couperus, komt geheel overeen met historische kennis van dergelijke fenomenen in de late Romeinse oudheid.³¹

Couperus moet al vrij jong op de hoogte zijn geweest van de reputatie van Chaldeeërs als sterrenwichelaars; in een van zijn eerste gedichten, 'Semiramis', dat gaat over de ondergang van Babylon, komt al een profeterende Chaldeeër voor.³²

Epiloog: Hydaspes

Eigenaardig detail in verband met de priester/magiër Hydaspes, die zo knap in de sterren leest, is dat Couperus op een carnavalsfeest in Nice in februari 1902 als astroloog verkleed was.³³ Probeerde hij zich in te leven in een personage zoals Hydaspes was, in *De berg van licht*? Is er over dit personage misschien nog iets meer op te merken?

Boven werd al vermeld dat de eerste magiërs Zoroaster (Zarathoestra), Ostanes en Hystaspes zouden zijn geweest. Volgens deze 'historische' Perzische priester/magiër Hystaspes is de wereld verdeeld in zeven maal duizend jaar, elke duizend onder invloed van een bepaalde planeet, die op zijn beurt weer geassocieerd is met een bepaald metaal. De zevende was de zon en diens metaal was goud. Na de apocalyps werd de wereld hernieuwd en heerste het paradijs (in de achtste duizend jaar). Ook voorspelde hij de verwoesting van Rome en de overname door de oriënt.³⁴ Is het mogelijk dat de naam van deze magiër iets te maken heeft met de bijna gelijklopende naam van de opperpriester Hydaspes in *De berg van licht*? Dit is moeilijk te zeggen. Zeker is dat Hydaspes in de roman in de sterren de ondergang van Heliogabalus leest (maar niet noodzakelijkerwijze de verwoesting van heel Rome). In het algemeen is er een groot verschil tussen het historisch zoroastrisch dualisme en de holistische gnostiek van Couperus in *De berg van licht*.

De naam Hydaspes komt echter letterlijk voor in de antieke roman *Aethiopica*. *Theagenes et Charicleia* van de hand van de Griekse schrijver Heliodorus uit Emessa, Syrië, die waarschijnlijk dateert uit de derde eeuw.³⁵ Dit boek verhaalt de levensgeschiedenis van Chariclea, de dochter van de Ethiopische koning Hydaspes, die tevens priester is van de zon, de maan en Dionyzus. Chariclea is blank en uit vrees dat de zwarte vader zijn vrouw van vreemdgaan zal betichten, smokkelt haar moeder haar als baby in het geheim het land uit; zij groeit op in het Griekse Delphi. Daar wordt zij verliefd op de Thessaliër Theagenes, en het orakel voorspelt het tweetal een gelukkige toekomst. Samen trekt het paar naar Ethiopië, en na vele hachelijke avonturen wordt Chariclea na terugkomst in haar vaderland samen met haar geliefde bijna ritueel geofferd aan respectievelijk de maan en de zon. Gelukkig wordt haar ware identiteit net op tijd ontdekt. Theagenes en Charicleia mogen trouwen en worden zelf priesters van zon en maan. Zou Couperus de naam van deze Ethiopische zonnepriester gebruikt hebben voor zijn roman? Het lijkt uiterst waarschijnlijk. Heliodorus' *Aethiopica* bevond zich eveneens in de bibliotheek van zijn ouderlijk huis, in een Franse vertaling.³⁶

Het moge wezen dat Couperus geen Grieks kon lezen, en Latijn slechts met een Franse vertaling ernaast. Classici zijn geneigd deze tekortkoming met enige

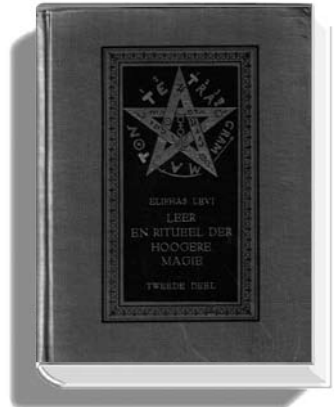
zelfgenoegzaamheid te vermelden.³⁷ Toch lijkt het er op dat hij de vertalingen van klassieke werken, en zeker die van Griekse romans, beter gelezen heeft dan menig filoloog het origineel.

Conclusie

De in het begin van dit artikel voorgestelde methode blijkt vruchten af te werpen. Couperus was duidelijk goed ingevoerd in de twee belangrijkste aspecten van 'de Traditie': de astrologie en de magie. Gaan wij nog eenmaal terug naar de prospectus voor *De berg van licht*, dan blijft echter nog één vraag onbeantwoord. Wat bedoelde Couperus toen hij schreef:

De Zwarte Steen is symbool (voor het volk) van de Zon, die zelve symbool is (voor den priester) van het Licht, (dat weer symbool is, voor Magieërs en Ingewijden, van den onuitsprekelijken God). Er schuilt een diepe mystische Wetenschap achter dat alles, en vermoedelijk hebben onze latere Christelijke Eeuwen heel veel verloren, vergeten, verwaarloosd, van wat de "heidenen" reeds zuiver, niet "geloofden", maar "wisten".

In een volgend artikel zal ik hierop ingaan met behulp van een eigentijdse bron, die Couperus met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid gebruikt moet hebben. 🐼
(Wordt vervolgd.)

Een erg populair werk over magie in de negentiende eeuw. Omslag van de Nederlandse vertaling van Eliphas Lévi, *Dogme et rituel de la haute magie* uit 1856, deel 2. De vertaling is ongedateerd

Noten:

1. Tot mijn ergernis moest ik constateren dat ik de titel van dit boek in mijn vorige artikel tot twee keer toe fout gespeld hebt. De correcte titel is: Wouter J. Hanegraaff (ed.), *Dictionary of Gnosis & Western Esotericism*. Leiden en Boston, 2005 (in twee delen).
2. Popma heeft een dergelijk onderzoek verricht: nadat hij stelde dat Couperus theoloog was van een religie van tanen, doven en ontaarden, heeft hij geprobeerd dit thema te vinden in al Couperus' werk. Dit lukte niet altijd. Zijn fout was dat hij het fenomeen esoterie tot dit ene, inderdaad vaak bij Couperus voorkomende fenomeen probeerde te herleiden. Esoterie heeft echter veel meer aspecten. (K.J. Popma, *Beschouwingen over het werk van Louis Couperus (1863-1923)*. Amsterdam, 1968).
3. F.L. Bastet (ed.), *Amice. Brieven van Louis Couperus aan zijn uitgever*. Deel II (1902-1919). 's-Gravenhage, 1977, brief 405a, met een foto van de tekst voor de voor L.J. Veen in 1905 geschreven prospectus.
4. Lemma 'Tradition' in Hanegraaff (ed.), *Dictionary of Gnosis & Western Esotericism*. Deel 2, p.1125-1135.
5. Idem, p.1130.
6. Idem, p.1127.
7. Lemma's 'Hermes Trismegistus' en 'Hermetism', in: Hanegraaff (ed.), *Dictionary of Gnosis & Western Esotericism*. Deel 1, p. 474-571; en 'Ficino, Marsilio' op p.360-367.
8. 'Astrology I -V', in: Hanegraaff (ed.), *Dictionary of Gnosis & Western Esotericism*. Deel 1, p.109-141.
9. Zie hiervoor nog steeds: Joseph Bidez & Franz Cumont, *Les Mages hellénisés. Zoroastre, Ostanès et Hystaspe, d'après la tradition grecque*. Paris, 1938 (in twee delen; deel 1: *Introduction*; deel 2: *Les textes*. Relevante passage: deel 1, p.63-71).
10. De frase is afkomstig uit het hermetische geschrift *Tabula smaragdina*. Zie noot 7.
11. Zie ook: Franz Cumont, *Religions Orientales dans le paganisme Romain, Conférences faites au collège de France en 1905*. Parijs, 1907.
12. Joseph Campbell, *The Masks of God: Occidental Mythology*. New York, 1985 (eerste druk: 1964), p.5.

13. Hanegraaff (ed.), *Dictionary of Gnosis & Western Esotericism*. Deel 1, p.113.
14. 'Magic I-V', in Hanegraaff (ed.), *Dictionary of Gnosis & Western Esotericism*. Deel 2, p.716-744.
15. Zie ook: 'Divinatory arts', in Hanegraaff (ed.), *Dictionary of Gnosis & Western Esotericism*. Deel 1, p.313-319.
16. Idem, deel 2, p.721; Bidez/Cumont, *Les Mages hellénisés*. Deel 1, p.VI-XIII.
17. Idem, deel 1, p.34-35.
18. Over de geheime taal van de 'cabala' in de middeleeuwen zie: Fulcanelli, *Les demeures philosophales et le symbolisme hermetique dans ses rapports avec l'art sacré et l'ésoterisme du grand-oeuvre*. Parijs, 1964 (eerste druk: 1930).
19. Hanegraaff (ed.), *Dictionary of Gnosis & Western Esotericism*, deel 2, p.721.
20. Voor de kabbala zie het lemma 'Jewish influences I-V' in Hanegraaff (ed.), *Dictionary of Gnosis & Western Esotericism*. Deel 2, p.633-647.
21. Dit kopje heeft dus niets te maken met het artikel onder die titel: Jaap Goedegebuure, 'Couperus en de traditie.' In: *Tirade* 20 (1976), I, p.51-64, hetgeen handelt over de *litteraire* traditie.
22. 'Herboren worden in dit leven. Over *Antiek toerisme* (1911).' Hoofdstuk 7, in: Maarten Klein, *Noodlot en wederkeer. De betekenis van de filosofie in het werk van Louis Couperus*. Maastricht, 2000, p.195-206.
23. Louis Couperus, *Uit blanke steden onder blauwe lucht. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 33, p.187. In een vrije weergave van de tekst van het vloermozaïek, zie Klein, *Noodlot en wederkeer*, p.205, noot 5.
24. 'Wij denken volgende winter niet meer hier in te huren. Zes jaar winterverblijf Nice is voor ons, vagebonden, genoeg. Zetten den boel op zolder en gaan er van door, naar Egypte. Wie weet wat voor mooie Egyptische romans je dus nog van me krijgt...' Ongedateerde brief (maar na 28 november 1905 en voor 7 mei 1906). Brief nr.422, in F.L. Bastet (ed.), *Amice*, p.81-82.
25. Hanegraaff (ed.), *Dictionary of Gnosis & Western Esotericism*, deel 1, p.112.
26. Zie bijvoorbeeld Frédéric Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*. Amsterdam, 1987, p.517.
27. 'Julianus' laatste ure.' In: Louis Couperus, *Ongebundeld werk. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 49, p.374-380.
28. 'Apollonius van Thyana', 'Romeinse portretten. VII.' In: Louis Couperus, *Proza. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 46, p.322-328.
29. Louis Couperus, *De verzoeking van de H. Antonius. Naar Gustave Flaubert. Fragmenten. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 12.
30. Een gedeelte van de klassieke bibliotheek van de familie Couperus is terechtgekomen in de collectie van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde (nu in de Universiteitsbibliotheek van Leiden; zie Frédéric Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*, p.517). Daaronder bevond zich: *Iamblichus on the Mysteries of the Egyptians, Chaldeans and Assyrians*. Translated from the Greek by Thomas Taylor. Chiswick, 1821. Met dank aan dr.Anton van der Lem.
31. Bijvoorbeeld in een passage die een opsomming bevat van de gruwelijkste magische praktijken: '... immolations d'enfants pour lire l'avenir dans leurs entrailles palpitantes...' In hoofdstuk 'l'Astrologie et la magie', in Cumont, *Religions Orientales dans le paganisme Romain*, p.231.
32. '...een Chaldeeuer, zinneloos/Van geestvervoeringen, zijn profetie/uitschreeuwt:...' Zie: 'Semiramis.' In: Louis Couperus, *Williswinde, Volledige Werken Louis Couperus*, deel 2, p.41-63, citaat: p.42.
33. Zie Caroline de Westenholz, *Een witte stad van weelde. Louis Couperus in Nice (1900-1910)*. (Couperus Cahier III). Den Haag, 1996, p.22.
34. 'l'Apocalypse Mazdéenne', oftewel die van Hystaspes: deze houdt in dat Rome een wereldrijk wordt en te gronde gaat. Zie Bidet/Cumont, *Les Mages hellénisés*, deel I, 'Hystaspe', p.215-223.
35. Heliodorus, *Aethiopica (Theagenes et Charicleia)*, ed. G.H. Hirschig, in *Erotici Scriptores*. Parijs, 1936. Met dank aan dr. F. Naerebout, die mij – in een ander verband – op het bestaan van dit boek opmerkelijk maakte. Voor een moderne vertaling zie: Heliodorus, *An Ethiopian Romance*. Translated with introduction by Moses Hadas. Philadelphia, 1957.

36. *Chefs d'oeuvre de la littérature grecque*. Parijs, 1841, bevattende: *Les romans grecs: les pastorales de longus ou Daphnis et Chloé* (traduction d'Amyot; refondue par Paul-Louis Courier.), *Les Ethiopiennes d'Héliodore ou Theagenes et Charicleia* (traduction de Quenneville). Collectie van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde (Universiteitsbibliotheek van Leiden). Met dank aan dr. Anton van der Lem.
37. 'Couperus kende geen grieks en kon latijn alleen lezen met een vertaling ernaast. Advies van deskundigen kon hem niet van zijn vooroordelen afbrengen...' enzovoort. J.P. Guépin, 'De oudheid van Louis Couperus.' In: *Hollands Maandblad* 11 (1969), nr. 261-262, p.50-54. Citaat: p.54.

Breng een nieuwe donateur aan

en ontvang als geschenk de nieuwe herdruk van

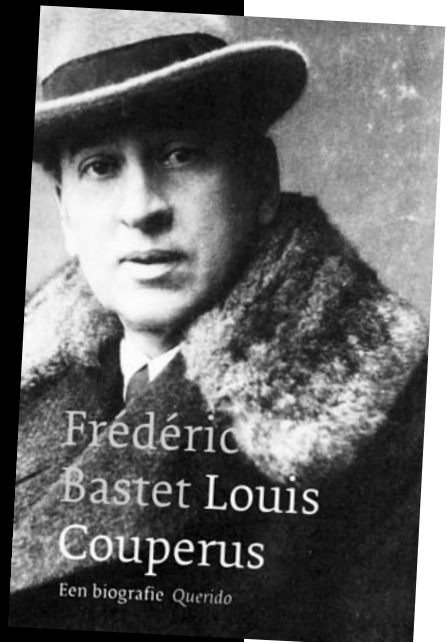
Frédéric Bastets *Louis Couperus. Een biografie!*

Uitgeverij Querido heeft een aantal exemplaren beschikbaar gesteld van de nieuwe herdruk van Couperus' onvolprezen biografie door de winnaar van de P.C. Hooft-prijs 2005.

De eerste zes donateurs van het Louis Couperus Genootschap die een nieuwe donateur aanbrengen, krijgen als dank de biografie cadeau. Kent u iemand die Couperus en het Genootschap een warm hart toedraagt, maar nog geen donateur is? Reageer dan snel!

Stuur een briefje met de naam en adresgegevens van uzelf én de nieuwe donateur naar postbus 11637, 2502 AP Den Haag, of stuur een e-mail naar donateur@louiscouperus.nl. De nieuwe donateur krijgt vervolgens een acceptgiroformulier toegestuurd. Na betaling wordt het geschenk naar de aanbrengrer verzonden.

Het donateurschap van het Louis Couperus Genootschap kost € 22,70 per jaar (studenten krijgen € 2,25 korting, na overleg van een kopie van hun collegekaart). Donateurs zijn automatisch 'Amice' van het Louis Couperus Museum, ontvangen tweemaal per jaar het tijdschrift Arabesken. Tijdschrift van het Louis Couperus Genootschap en krijgen korting op alle activiteiten.

‘Met de hoop elkaâr weêr terug te zien’

‘**H**et was een zachte, mooie, weemoedige dag.’ Ik sta aan de oever van het Bodensee, aan de overkant schemert mistig-blauw Zwitserland. Ik ben in het Duitse stadje Lindau, waar Couperus in 1913 z’n vijftigste verjaardag vierde en waar hij afscheid nam van zijn vriend Orlando. Over zijn verjaardag en over dat afscheid schreef Couperus een magistraal feuilleton, ‘Ter uwer verjaring’, dat in z’n geheel een ‘favoriet fragment’ van mij is. Het onderzoek naar de ware identiteit van Orlando laat me voorlopig niet los. Mijn speurtocht in Italië (zie *De Parelduiker* 2004/1) heeft mijn vermoeden weliswaar gevoed, maar nog niet bevestigd. In Lindau gaat de zoektocht verder, ook al ben ik hier op een bijzondere dag...

Zijn laatste fles Heidsieck

In 1913 maakten Louis Couperus en zijn vrouw Elisabeth een rondreis van zes maanden door Spanje, op uitnodiging van Orlando, die ook meereisde. Aan het slot ging het hele gezelschap, doodmoe, met de trein via Lyon naar Lindau, vanwaar het echtpaar Couperus zou doorreizen naar München (voor de overzomering) en Orlando voor zaken naar Wenen en daarna naar Smyrna zou vertrekken. Op negen juni namen ze hun intrek in een hotel in Lindau, met de bedoeling daar één nacht te blijven.

Op een zonnige februari-middag loop ik over de Seepromenade in Lindau. Het stadje Lindau is niet meer dan twee vierkante kilometer groot en ligt op een landtong omringd door het water, dat tijdens mijn bezoek jammer genoeg niet bevroren is, zoals in het beroemde gedicht ‘Der Reiter und der Bodensee’ van Gustav Schwab. Met een oude Baedeker in de hand kijk ik rond, de tijd lijkt hier te hebben stilgestaan. Een ranke, witte vuurtoren en een enorme sokkel met daarop een zittende leeuw markeren nog altijd de twee armen die de ingang tot de kleine haven vormen. Tegenover het stationnetje staat een kast van een hotel, en hoewel Couperus in zijn feuilleton de naam van zijn hotel niet noemt, ben ik er stellig van overtuigd dat hij hier, in *Hotel Bayerischer Hof*, verbleven moet hebben. Het hotel heeft, als enige, een grote tuin aan het water. Couperus spreekt van die tuin, waar hij, Elisabeth en Orlando het ‘Abendbrot’ gebruikten. Het was ook in die tuin dat zij besloten één dag langer te blijven, om zo de verjaardag van Couperus nog met z’n drieën te kunnen vieren. Het werd een prachtige dag, die tiende juni 1913, ze toerden langs de Bodensee en die avond in het hotel schonk Orlando zijn laatste fles Heidsieck sec uit, de champagne waar Couperus zo van hield.

Twee wereldoorlogen

Ik stap het witgepleisterde *Hotel Bayerischer Hof*, dat er een beetje als het Amstelhotel in Amsterdam uitziet, binnen en ontmoet daar dr. Robert Stolze, de huidige eigenaar. Van hem krijg ik te horen dat het hotel sinds de oplevering in 1854 ononderbroken in handen van zijn familie is geweest. Op mijn vraag of er nog oude registerboeken zijn, zodat ik kan achterhalen met wie Couperus (de ‘Hollandse Thomas Mann’) hier gelogeed heeft, antwoordt dr. Stolze verontwaardigd: ‘Maar mevrouw, er zijn hier twee wereldoorlogen overheen gegaan.’ Op een toon alsof dat *mijn* schuld is geweest, vertelt hij dat het gebouw weliswaar intact is gebleven, maar dat er van het oude interieur niets meer over is. Na de Tweede Wereldoorlog werden er in het *Bayerischer Hof* Franse oorlogsinvaliden

ingekwartierd, met algehele uitwoning en vernietiging van familiepapieren tot gevolg. Als hij de teleurstelling op mijn gezicht ziet, geeft de huidige eigenaar mij een boekje mee met de titel *125 Jahre Hotel Bayerischer Hof*. Op pagina 15 staat vader Walter Stolze afgebeeld, trots in zijn Wehrmacht-uniform. Hij is eerste officier geweest en heeft nota bene in Nederland gediend. Even later bezoek ik het enige antiquariaat van Lindau, om wat oude ansichten te kopen. Die met het *Bayerischer Hof* erop blijkt opvallend prijzig. De antiquaar grijnst en draait de Ansichtkaart om: 'Es gibt hier viele Sammler'. Op de postzegel prijkt het portret van Adolf Hitler.

Uitkijkend over het meer denk ik aan Couperus, en wat er door hem heen ging op zijn vijftigste verjaardag. Het feuilleton is op een vreemde manier onrustbarend, met een zacht voorgevoel van afscheid, oorlog en verwijdering. Ik zie de besneeuwde bergtoppen, een misthoorn loeit driemaal kort achter elkaar. Ik sta hier vandaag op mijn eigen vijftigste verjaardag en voel de motregen langzaam neerdalen.

Het was een zachte, mooie, weemoedige dag. Er was niemand om ons, die ons kende. Dien morgen had mijn vrouw mij omhelsd, zonder moquerie, een beetje ontroerd. En Orlando had gezegd:

– Je bent misschien daar ginds hün 'grootte' auteur, maar hier ben je toch alleen maar *mijn* vriend, niet waar...

Ik vroeg hem of hij heusch naar Smyrna moest. Hij beweerde van ja. (...)

Het was mijn verjaardag, ik wilde dus niet schertsen, maar voelde mij toch ook niet onuitstaanbaar. Er was iets dankbaars in mij en ook wel iets héél, héél weemoedigs. Die weemoed hing in de lucht, weefde om de boomen, zweefde over het water van de Bodensee... Er was iets mats, iets liefs, iets dankbaars ook in, en dan, iets zich maar schikken in wat niet anders kōn. En het niet tragiesch op nemen... als men reeds vijftig is...

Ik sliep niet veel die nacht, na mijn stillen, zacht lieven, weemoedigen verjaardag.

Dien volgenden dag brachten wij Orlando naar zijn Weenschen expres...

Ik heb u immers gezegd, dat Smyrna zoo een allerliefst oord is om den zomer door te brengen...

Terug zien, afscheid nemen... met de hoop elkaâr weêr terug te zien: wij 'Indische menschen' o wij kennen het zoo, niet waar...

En wij, wij gingen naar München...

Uit: 'Ter uwer verjaring', feuilleton van 18 juni 1913 uit *Het Vaderland*. Opgenomen in: *Van en over mijzelf en anderen*, tweede bundel [juni 1914]. Het citaat is overgenomen uit *Volledige Werken Louis Couperus*, deel 27, p. 327-328. 📖

Dit is het negende deel in de serie 'Het favoriete fragment van...', waarin verschillende auteurs hun licht laten schijnen op de mooiste, ontroerendste of opmerkelijkste passage uit het werk van Louis Couperus.

José Buschman is historica en medeoprichtster van het Louis Couperus Genootschap. In 2007 verschijnt bij Uitgeverij Bas Lubberhuizen haar boek over Louis Couperus in Noord-Afrika.

De verloren brieven van Couperus aan vriend Wagenvoort

In het Letterkundig Museum bevindt zich een aantal brieven van een zekere Dick Riegen aan zijn oom Maurits Wagenvoort. In een daarvan bedankt Riegen zijn oom voor een bijzonder cadeau: ‘prachtige brieven’ van Couperus. Waar zouden deze gebleven zijn? Het spoor leidt naar de Verenigde Staten, waar Riegen sinds 1947 woont.

Dat er zo nu en dan nog steeds onbekende Couperiana, hoe klein ook, boven water komen is natuurlijk verheugend. Couperus stierf meer dan tachtig jaar geleden en allen die hem, hoe vaag ook, gekend hebben zullen reeds lang overleden zijn.¹

De banden die wij nu nog hebben met de wereld van Louis Couperus zijn ondertussen vanzelfsprekend uiterst indirect, maar leveren soms nog wel aanknopingspunten voor het speuren naar onbekende gegevens. Maar ook die banden verdwijnen.

Zo prettig als het is om gegevens en documenten boven water te halen, zo frustrerend is het om vrijwel zeker te weten dat bepaald materiaal bestaan heeft, maar hoogstwaarschijnlijk verloren is gegaan. Eind 2004 schreef ik in *De Parelduiker* over een opgedoken briefje dat Couperus schreef tijdens de reis door Spanje die hij in 1913 samen met zijn vrouw en ‘Orlando’ maakte.² Het is een reis waarover weinig bekend is en het deed mij daarom deugd een onbekend detail toe te kunnen voegen aan de Couperus-biografie. Ik dacht aanvankelijk echter over meer dan één onbekend briefje te schrijven. Die hoop heb ik ondertussen zo goed als opgegeven. Maar het is misschien aardig om te weten waarop ik mijn verwachtingen baseerde.

In de schaduw van Couperus

Een van Couperus’ schaarse vrienden was de schrijver en journalist Maurits Wagenvoort (1859-1944). Hij is wel getypeerd als ‘een mislukte Couperus’³ en als een epigoon van de auteur. Volgens Jan Greshoff was er echter wel sprake van ‘literaire verwantschap’ en schreef Wagenvoort zijn werk ‘in de schaduw van Couperus’.⁴ Een groots schrijver als Couperus was Wagenvoort zeker niet, maar Greshoff constateert ‘dat Wagenvoort gedurende zijn leven wellicht niet bewonderd, maar zeer zeker gewaardeerd werd. Men dweepte niet met hem als met Couperus, maar hij had een eigen kring van ernstige lezers.’ In een nogal inconsequente beschouwing over Wagenvoorts bijzondere roman *Het koffiehuis met de roode buischjes* (1916) schrijft Greshoff ‘dat enkel formeel beschouwd Wagenvoort wat zwaarder, ik zou zeggen solider schrijft dan Couperus, en toch ook wat eenvoudiger in weerwil van al het oneenvoudige dat ons telkens hindert. De stylistische ondeugden van Couperus aanvaarden wij toch vollediger en liefdevoller, dan het onaannemelijke zoals men dat bij Wagenvoort in overdaad ontdekt.’⁵

De eventuele artistieke of literaire waarde van Wagenvoort daargelaten: hij heeft in ieder geval enkele curieuze boeken op zijn naam staan. Behalve bovengenoemde roman

die over het Italiaans futurisme handelt en is opgedragen aan Marinetti,⁶ schreef hij *De droomers* (1900) over anarchisme, mystiek en decadentie in het Parijs van het fin de siècle, en de toekomstroman *Een huwelijk in het jaar 2020* (1923).⁷ Hij vertaalde als eerste Walt Whitman in het Nederlands (*Grashalmen*, 1898). Daarnaast reisde hij als journalist de hele wereld rond en was hij niet alleen, samen met Couperus, in Florence getuige van het ontstaan van het futurisme, maar had hij ook contact met de artistieke voorhoede van een eerdere generatie in Parijs, waar hij rond 1889 ondermeer *Le Chat Noir*⁸ bezocht. Daar sprak hij met de toen beroemde Francois Coppée over ‘den “ouden” *Gids* en *De Nieuwe Gids*, over mr. Van Hall en Van Deyssel, over Allard Pierson en Baudelaire, over Agar en den Eiffeltoren.⁹ Hij was een redelijk interessante figuur dus. En nog homoseksueel ook.

Vriendschap

Binnen de Couperus-*Forschung* is Wagenvoort het bekendst als mogelijk model voor ‘vriend Jan’. Voor deze discussie en de voor- en tegenargumenten verwijs ik naar wat er hier en daar reeds over geschreven is.¹⁰ Enkele voor zover mij bekend nog niet opgemerkte details kunnen echter nog aan deze discussie toegevoegd worden.

Men heeft opgemerkt dat Wagenvoort ‘het wel zou weten’ als Couperus hem in zijn werk opvoerde: bekend is dat Wagenvoort nogal trots was op zijn vriendschap met de grote schrijver en niet naliet hier uiting aan te geven. Waarom rept Wagenvoort dan met geen woord over ‘vriend Jan’ in zijn autobiografie *De vrijheidzoeker* (1930)? Mogelijk uit discretie of respect voor een van Couperus’ beminnelijke geheimen? De mogelijk homoseksuele connotatie? Orlando? Of omdat een autobiografie nu eenmaal altijd een subjectieve selectie is uit eigen levensfeiten? Wagenvoort is in zijn autobiografie nu bepaald niet altijd even exact. Het boek is zelfs in de derde persoon geschreven! Maar we moeten ook rekening houden met de mogelijkheid dat hij gewoon echt alles heeft beschreven.

In het ongeordende Wagenvoort-archief in het Letterkundig Museum bevindt zich een briefje dat Wagenvoort schreef aan Fred Batten die hem in 1931 vroeg om een bijdrage voor het speciale Couperus-nummer van het scholierenblad *De Schakelaar*.¹¹ Wagenvoort antwoordde:

Ofschoon uw verzoek van 14 dezen mij zeer aangenaam was en ik de bedoeling mijn gestorven vriend Louis Couperus te eren zelfs toejuich, kan ik er tot mijn grooten spijt geen gevolg aangeven. Indien het uw bedoeling kan dienen geef ik u echter volledige vrijheid om de passages uit mijn bij JM Meulenhoff te A'dam verschenen autobiografie, welke LC betreffen over te nemen. Ik wens u alle succes.¹²

Een ander antwoord van Wagenvoort is zover mij bekend helaas niet overgeleverd.

Op 29 februari 1913 schreef H[enry?] Stratemyer aan Wagenvoort: ‘In de laatste tijd krijgt Couperus ook op zijn gesoigneerden kop, voornamelijk om zijn “Herakles”. Hij doet zijn reputatie geen eer aan door die nooit eindigende feuilletons in ‘t Vaderland’.¹³ Eventuele uitspraken van Wagenvoort over Couperus’ feuilletons zouden in deze context interessant kunnen zijn; in deze periode gingen Wagenvoort en de Couperussen in Florence immers veel met elkaar om. En dan nog dit detail: ‘Vriend Jan’ zou volgens Couperus een amateurschilder zijn. In het Letterkundig Museum staat een doos met

Portret (1896) van Maurits Wagenvoort door P de Josselin de Jong

tekeningen van Wagenvoort waaruit blijkt dat hij inderdaad een niet onverdienstelijk tekenaar was; schilderijen van zijn hand zijn voor zover bekend echter niet overgeleverd.

Hoe het ook zij: Couperus en Wagenvoort waren goed bevriend. Waarschijnlijk beter dan opgemaakt kan worden uit de ons overgeleverde documenten. 'Er is in ieder geval geen andere, niet-zakelijke briefwisseling van hem bekend die zo'n lange tijd bestrijkt,' schrijft Jan Robert bij de uitgave van de correspondentie Couperus-Wagenvoort.¹⁴

Deze brieven vormen, met een bewaard gebleven kladversie van een brief van Wagenvoort aan Couperus en een enkel optreden in elkaars werk, de enige overgebleven getuigenissen van hun contact. (...) Het staat niet vast dat de hier gepubliceerde

brieven ook werkelijk alle brieven van Couperus aan Wagenvoort zijn, hoewel de bewaarde kaartjes uit 1895-96 aangeven dat Wagenvoort zelfs de geringste krabbel van Couperus koesterde.¹⁵

Ik durf te stellen dat er zeker meer brieven zijn geweest en de twee vrienden dus meer contact hebben gehad dan wij tot nu toe hebben kunnen reconstrueren.

Brieven

Medio 2003, tijdens de voorbereiding voor een artikeltje dat met Couperus en Wagenvoort geheel niets te doen had, ontdekte ik min of meer toevallig dat er nog iemand leek te leven die de laatste mogelijk goed gekend had. Interessant natuurlijk. Wie weet wat Wagenvoort hem allemaal verteld of geschreven zou kunnen hebben: over zijn bezoek aan *Le Chat Noir*, zijn kennismaking met Marinetti en Papini of Van Eeden, Kloos, Van Deysse. En over Couperus natuurlijk...

In het Letterkundig Museum bleek zich een vijftigtal brieven te bevinden die Dick Riegen (geboren 1915) tussen 1934 en 1942 aan Wagenvoort schreef. Uit de briefwisseling bleek dat Riegen een neef van Wagenvoort was. De brieven gaan naast de alledaagse familiepraat over Riegens jonge schrijfambities. Riegen vraagt zijn oom om raad en advies om het als schrijver te maken. Later zouden zijn ambities min of meer vervuld worden: onder het opvallende pseudoniem Hanno van Wagenvoort publiceerde hij onder meer enige dichtbundels en theaterstukken.¹⁶ Zelf speelde hij ook toneel. Later werd hij historicus. De brieven die neef aan oom Wagenvoort, literator in ruste, schreef geven op zichzelf een aardig beeld van de strubbelingen van een jonge poëet, maar ik hoopte ook wat meer te vernemen van of over Wagenvoort.

Ik veerde dan ook lichtjes op toen ik las wat Riegen schreef op 10 maart 1941:

Inderdaad is het schandelijk lang geleden, dat ik die prachtige brieven van Couperus kreeg, waar ik erg blij mee was. Eerlijk gezegd, was ik al lang van plan U te bedanken (...) Neemt u mij dus niet kwalijk dat het wat lang duurde, ik bedank U

bij deze hartelijk voor de mooie manuscripten. Ik ben blij dat U deze nog niet aan het Haagsch archief gegeven had, zodat zij een plaatsje bij mijn kleine verzameling kregen.

Als de brieven waarover Riegen hierboven rept aan Wagenvoort zijn gericht dan zou dat mogelijk de lacunes in de briefwisseling tussen Couperus en zijn vriend kunnen verklaren. Het is daarbij verleidelijk om te denken dat Wagenvoort niet zomaar wat kattedelletjes aan zijn neef schonk, maar juist bijzonderder brieven. Het zou de betrekkelijk grote aanwezigheid van 'gekoesterde' 'geringste krabbels' in de nalatenschap van Wagenvoort kunnen verklaren. Wagenvoort was in 1941 de tachtig reeds gepasseerd en in nogal slechte gezondheid: wat moest hij er nog mee? En waar zouden die brieven nu zijn? De in het Letterkundig Museum aanwezige brieven van Couperus aan Wagenvoort zijn in ieder geval afkomstig uit de nalatenschap van de laatste, en niet uit die van Riegen.¹⁷

Spoorloos

'Uw hypothese van onbekende brieven uit het bezit van een raadselachtige Riegen, ergens in Amerika? doet iemand vanzelfsprekend watertanden,' schreef Couperus-biograaf Bastet me.¹⁸ 'Ergens in Amerika': in Nederland waren aanvankelijk weinig sporen van Dick Riegen te vinden. Rico Bulthuis wist mij echter te vertellen dat Riegen in 1947 met een Amerikaanse was getrouwd en zich in New York had gevestigd.¹⁹ Uit navraag bij de familie bleek dat Riegen daar anno 2003 – onder de naam Deric Wagenvort Regin – nog steeds woonde. Ik schreef hem een brief waarin ik niet alleen, op beleefde wijze natuurlijk, informeerde naar de Couperus-brieven en zijn oom Maurits, maar ook naar zijn eventuele andere herinneringen aan het (vooorlogse) Nederlandse literaire leven. Op 17 februari 2004 antwoordde Riegen mij:

Uw verrassende brief heeft in mij een stuk in slaap gevallen verleden wakker geschud! (...) Couperus was een grote figuur, wiens werk ik in mijn jeugd zeer bewonderde. Wat oom Maurits betreft, ik weet (vagelijk) dat hij de meeste Tachtigers kende. In mijn geheugen leeft echter voornamelijk de indruk van een oom Maurits, die toen ik 18 jaar was mijn vroege sonnetten aan Willem Kloos ter beoordeling gaf. Wat mij bijblijft is Kloos' uitspraak: 'je neefje heeft talent', een oordeel dat mij uiteraard een extatische vreugde bezorgde. (...) Terugkerend tot uw hoofdzakelijk verzoek, ik herinner me nu dat ik eens een mini-collection van manuscripten bezat, maar wat er mee gebeurd is, is mij nu een raadsel. Ik vermoed dat dit in de verwarde en klein-behuisde oorlogsjaren verdwenen, of (meer dan mogelijk) weggegeven is. Het spijt me dat ik u moet teleur stellen: ik begrijp wat een meer positief antwoord voor u zou hebben betekend!

Dat Riegen een manuscriptenverzameling heeft gehad blijkt niet alleen uit de brieven aan zijn oom maar ook uit een brief aan Marja uit november 1940 waarin hij in een p.s. vraagt: 'Kun je nog handschriften voor me op de kop tikken?'²⁰

*Dick Riegen
in de jaren veertig.
Foto: Godfried de Groot*

En kort daarvoor had Riegen aan zijn oom geschreven: 'Hartelijk dank voor de manuscripten van Pierre Loti en de italiaansche schrijver Marinetti.' Schrijvers die Wagenvoort beiden gekend heeft.

De mooie manuscripten en brieven die toch echt bestaan hebben en ooit in Riegens bezit zijn geweest zijn spoorloos verdwenen. In juni 2004 schreef hij:

Wat echter N.Y.C. betreft, ik heb ijverige moeite gedaan om tussen oude paperassen iets op te duiken dat voor u van belang zou kunnen zijn. Ik heb helaas zover geen briefwisseling aangaande Couperus en mijn oom Maurits gevonden. Ik vermoed dat in die chaotische tijd, 50 jaar geleden van mijn verwisseling van wereld-deel het meeste van documentele waarde werd geschonken aan bekende verzamelingen. Haagsch archief? Amsterdams archief? Of misschien persoonlijke collecties. (...) Het spijt mij dat ik u blijkbaar zo weinig van dienst kan zijn.²¹

Op geen van deze locaties zijn echter brieven van Couperus aan Wagenvoort aanwezig (geweest), al dan niet uit Riegens bezit. Riegen opperde nog dat hij misschien het een en ander geschonken heeft aan het archief van de Stichting Familie Wagenvoort, maar ook dat blijkt niet het geval. Deze stichting had slechts een Ansichtkaart van Couperus.²² Aan wie zou Riegen de brieven dan hebben kunnen geschonken? Aan familie of vrienden misschien?

Op 1 maart 2005 schreef Riegen mij het definitieve(?) antwoord:

Om maar meteen uw hoofdvraag te beantwoorden, ik heb herhaaldelijk naar die manuscripten gezocht, maar helaas niets gevonden. Na verder nadenken moet ik echter betwijfelen of de verzameling, behalve Maurits Wagenvoort's, ook Couperus' brieven bevatte. De verzameling zelf?... Misschien naar het Haags archief? De U.B.? De Wagenvoort Vereniging? Ik kan het me niet herinneren. (...) In ieder geval het beste met uw Couperus studie! 🍌

Noten:

1. De waarschijnlijk laatste van deze mensen overleed in 1993: Joanna Funke. Zie: 'In memoriam Joanna Funke (1897-1993):' In: Frédéric Bastet, *Al die verloren paradijzen... Van en over Louis Couperus*. Amsterdam, 2001, p.331-335. Daarnaast heeft Rico Bulthuis (1911) als jongeling Couperus nog eens zien lopen in Den Haag.
2. Sander Bink, 'Couperus' nasi goreng in Sevilla.' In: *De Parelduiker* 9 (2004), nr.4, p.71-72.
3. Rob van de Schoor (red.), *Tegen het leven is niet te strijden. Christien Vierhout & Maurits Wagenvoort, briefwisseling 1889-1910*. Nijmegen, 1999, p.7.
4. Jan Greshoff, 'Verslag van een teleurstelling. Bij de herlezing van werk van Maurits Wagenvoort.' In: *Het Vaderland Weekjournal* 1964, 10 oktober.
5. Jan Greshoff, 'Over een epigoon van Couperus. Ten onrechte vergeten auteur.' In: *Het Vaderland Weekjournaal* 1964, 17 oktober.
6. Zie Gerrit Komrij, 'Futurisme op pantoffels.' In: *Bezonken boeken*. Amsterdam, 1986 p.70-76.
7. Zie Gerrit Komrij, 'Een huwelijk in het jaar 2020.' In: *Averchts*. Amsterdam, 1980, p.112-114.
8. Vosmeer de Spie [pseudoniem van Maurits Wagenvoort] 'Le Chat Noir.' In: *Veertig Zwervers*. 's-Gravenhage, 1890, p.207-215.
9. Vosmeer de Spie, 'Een bezoek aan Francois Coppée.' In: *Veertig Zwervers*, p.189-192. Ook met Baudelaires werk was Wagenvoort blijkbaar betrekkelijk vroeg vertrouwd. Zie J.D.F. van Halsema, 'Wie heel goed kijkt, die

- kan hem bijna zien. Baudelaire bij de Tachtigers.' In: M. van Buuren (red.), *Jullie gaven mij modder, ik heb er goud van gemaakt. Over Charles Baudelaire*. Groningen, 1995, p.66-110.
10. Het meest uitvoerig vooralsnog: Marijke Stapert-Eggen, "De Waarheid, die ik haat." Op zoek naar Couperus' vriend Jan.' In: *De Parelduiker* 1 (1996), nr.2, p.19-25.
 11. Frédéric Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*. Amsterdam, 1987, p.694.
 12. Brief, gedateerd 24 mei 1931.
 13. De brief bevindt zich in het Letterkundig Museum te Den Haag.
 14. Jan Robert, "Een beetje originele vriend." Brieven van Louis Couperus aan Maurits Wagenvoort.' In: *Jaarboek Letterkundig Museum* 6 (1997), p.129-160; p.130.
 15. Idem, p.131.
 16. Onder andere: *Opnieuw. Verzen van Hanno van Wagenvoorde* (1939), *Vlinders op een mandolien* (1942), *Karillon van november* (1946, onder de naam Deric Wagenvort Regin), *Reflections from a prison* (1971) en recent nog een toneelstuk: *Moeders en zonen* (2003).
 17. Daar is in ieder geval geen aanwijzing voor (bevestigd door Sjoerd van Faassen).
 18. Brief, gedateerd 27 september 2003.
 19. Brief, gedateerd 22 augustus 2003, plus enige telefoongesprekken in dezelfde tijd.
 20. De brief bevindt zich in het Letterkundig Museum te Den Haag.
 21. Brief, gedateerd 7 juni 2004.
 22. Overigens door de ontvangster geschonken aan de initiatiefnemer van de Stichting, Herman Wagenvoort (1910-2004). Telefonische mededeling, zomer 2003.

Een monument voor Couperus in De Steeg?

De Steeg in de gemeente Rheden is een prachtig stukje Nederland. Toen Couperus-liefhebber Jeroen ter Schure enkele jaren geleden de laatste woonplaats van de auteur bezocht, op zoek naar een monument van de beroemde auteur, vond hij slechts een klein bordje waar ooit 't Sunneke had gestaan. Was dat nou alles? Reden voor Ter Schure om in actie te komen.

Door Jeroen ter Schure

Louis Couperus, de schrijver van prachtige meeslepende romans, de schrijver die in Den Haag werd geboren en naar vele landen reisde, overleed op zestigjarige leeftijd in het prachtige dorpje De Steeg. Den Haag is trots op deze schrijver. Zij herdenkt de auteur met beelden van Couperus en een sculptuur van Eline Vere. Ook is daar het Couperus Museum gevestigd. Wie aan Den Haag denkt, denkt zeker ook aan de aristocratische sfeer die Couperus zo treffend beschreven heeft.

Als ik in zijn geboortestad een straat in loop en daar het borstbeeld van Couperus aantref, krijgt deze straat een ziel, een karakter. Het is dan niet meer zomaar een straat met kale huizen en auto's. Hier is het waar Couperus gewoond heeft, daar heeft het zich allemaal heeft afgespeeld! Ik waan mij dan honderd jaar terug in de tijd, precies zoals Duco in *Langs lijnen van geleidelijkheid* het oude Rome voor zich zag: 'In de intensiteit van zijn verbeelding riep hij de historie op, wolkte ze uit het verleden hoog, eerst als een damp, een tooverwaas, waaruit weldra de figuren duidelijk traden, tegen den marmeren achtergrond van oud Rome aan.' (VW 16, p.35)

Ontstemd

Rheden, de laatste woonplaats van Couperus, is werkelijk een prachtige gemeente. Het ligt tussen de uitgestrekte bossen van de Veluwe en de lager gelegen IJssel. Op deze heuvelrug heeft men een indrukwekkend uitzicht over de rivier en zijn uiterwaarden en het daarachter gelegen land. Het is te begrijpen dat Louis Couperus hier graag kwam.

Met deze kennis ben ik enkele jaren geleden, tijdens een fietstocht met mijn vrouw van Zutphen naar Arnhem, op zoek gegaan naar het monument van Couperus in De Steeg, dat er ongetwijfeld zou moeten staan. Toen ik het eindelijk tot mijn grote opluchting gevonden dacht te hebben, bleek het Carmiggelt en zijn vrouw te zijn. Tot op heden ben ik daarover ontstemd. Enkele jaren later heb ik alsnog tussen de struiken van een voortuin een klein bordje gevonden dat zegt dat daar vroeger het huis van Couperus heeft gestaan. Ontroerend is wel dat het nieuwe huis ook de naam 't Sunneke heeft gekregen.

Fietsen door De Steeg, zonder herinnering aan Couperus, is kijken door de ogen van Cornélie, de vriendin van Duco: 'Zij zag nooit de ruïnes verheerlijkt als hij het deed in zijn urenlang gedroom in Forum en op Palatijn. Een schilderij zag zij alleen maar met het oog van een leek'. (VW 16, p.51) Het dorp heeft dan geen karakter, geen ziel. De gemeente Rheden heb ik daarom dringend verzocht een monument van Louis

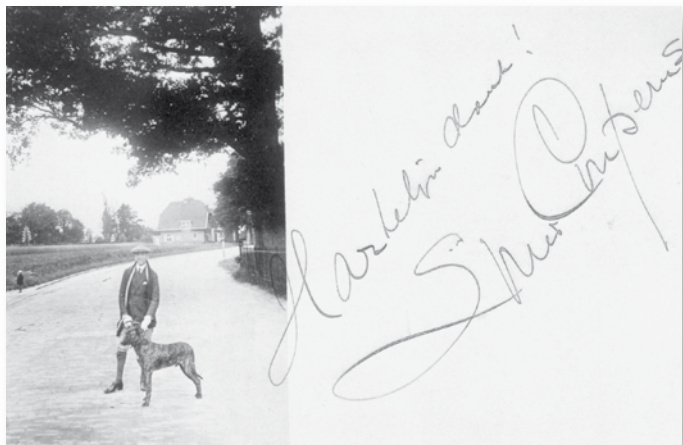
Couperus te plaatsen. Verschillende medewerkers van de gemeente reageerden daarop enthousiast en adviseerden mij een officieel verzoek in te dienen bij het college van B&W van Rheden. Het college legde dit verzoek neer bij de Alliantie, de Rhedense Stichting die belast is met kunst en cultuur in de gemeente. Deze stichting adviseerde het college negatief. Als motivatie hiervoor gaven zij op: 'het ad-hoc karakter van het initiatief en de precedentwerking die er van uit kan gaan ten opzichte van andere overleden of nog levende auteurs die ooit in de gemeente Rheden woonden of verbleven.'

'Vrienden van Couperus in De Steeg'

Vanzelfsprekend ben ik het niet eens met zowel de uitkomst als met de motivatie. Ten eerste gaat het natuurlijk niet om het karakter van het initiatief, maar om de reputatie van Louis Couperus, die geen verdere toelichting behoeft, en om de reputatie van de gemeente Rheden als dorp van literaire betekenis. Dat laatste kan wel enige promotie gebruiken. Ten tweede ben ik zelf een groot voorstander van een precedentwerking. Graag zie ik dat er net zoveel beelden van literatoren in de gemeente komen als er kastelen staan. Verder verbaas ik mij erover dat Louis Couperus in één adem genoemd wordt met andere auteurs die in de gemeente zijn geweest. Kenners weten dat het hier gaat om één van Nederlands beste schrijvers ooit die in De Steeg gestorven is.

De Alliantie is wel bezig een schrijversroute uit te zetten langs alle literatoren die in de gemeente Rheden hebben gewoond en geleefd. Aan de Alliantie heb ik gevraagd welke speciale plaats Louis Couperus daarin kan krijgen, maar tot op heden heb ik hierover nog geen antwoord ontvangen. Mocht deze schrijversroute niet leiden tot een herkenbaar monument voor Louis Couperus in De Steeg, dan zal een eventueel op te richten stichting 'Vrienden van Couperus in De Steeg' dit mogelijk moeten kunnen maken. Als zijn vrienden het 100 jaar geleden voor elkaar kregen een huis te bouwen voor Couperus, dan moeten zij nu in staat zijn een monument voor hem op te richten.

Ik nodig u vriendelijk uit een keer een kijkje te nemen in De Steeg, als het monument er staat. U kunt er dan de sfeer beleven zoals Louis Couperus die beleefd moet hebben, honderd jaar geleden. Wij houden u op de hoogte. 🐾

Bedankkaartje van Couperus aan zijn dokter J.R. Bos. Op de foto Couperus met zijn hond Brinio in De Steeg. Zie voor het boekje met brieven van Couperus aan zijn dokter de rubriek 'Van en over Couperus en anderen' elders in dit nummer

Nieuwsbrief Louis Couperus Museum

Tien jaar Louis Couperus Museum

Wij moeten de grote schrijvers en denkers in hun omgeving en hun tijdsgewricht begrijpen.

Via het literaire bouwwerk kunnen wij doordringen tot de bronnen van onze beschaving en cultuur. Het is aan de universiteiten en aan de scholen dat levend te houden. Opdat literaire kennis en vaardigheden niet slechts bij specialisten aanwezig zijn. Het museum van Louis Couperus dat vandaag wordt geopend, is het bewijs dat deze schrijver in ieder geval nog leeft.' Deze woorden sprak Frits Bolkestein op 10 juni 1996. Tien jaar later wordt het tweede lustrum gevierd: ook het museum leeft dus nog, en hoe! Ondanks beperkte middelen en beperkte menskracht is er een reeks van succesvolle tentoonstellingen, gewijd aan een breed scala van onderwerpen, gemaakt. Duizenden bezoekers hebben er kennis opgedaan en ervan genoten, getuige de commentaren die in de loop der jaren in de gastenboeken werden opgeschreven.

Een lustrumviering is een goed moment om daar bij stil te staan, maar ook om vooruit te blikken. Het Louis Couperus Museum ontleent zijn bestaansrecht niet aan hoge bezoekersaantallen. En dat moet vooral zo blijven. Het zijn juist de intieme beleving en de persoonlijke begeleiding door de medewerkers die door het publiek worden gewaardeerd. Toch is het niet verkeerd om in de komende jaren wat nadrukkelijker de publiciteit te zoeken en meer mensen op het idee te brengen om naar het Couperus museum te gaan. Ook zal de inrichting wat meer worden 'geprofessionaliseerd'. Een banier met 'Louis Couperus Museum' dwars op de gevel en twee nieuwe vitrines die bij de jubileumtentoonstelling in gebruik zullen worden genomen, zijn de eerste concrete invullingen van deze voornemens. Wanneer bij het volgende lustrum wordt stilgestaan bij het wel en wee van het Louis Couperus Museum, zal blijken welk effect deze en andere maatregelen hebben gehad.

Enkele commentaren uit de gastenboeken van de laatste vijf jaar:

'Bij Den Haag hoort een Couperus Museum, dat iedere Hagenaar blindelings weet te vinden.'
[J.O., Groningen]

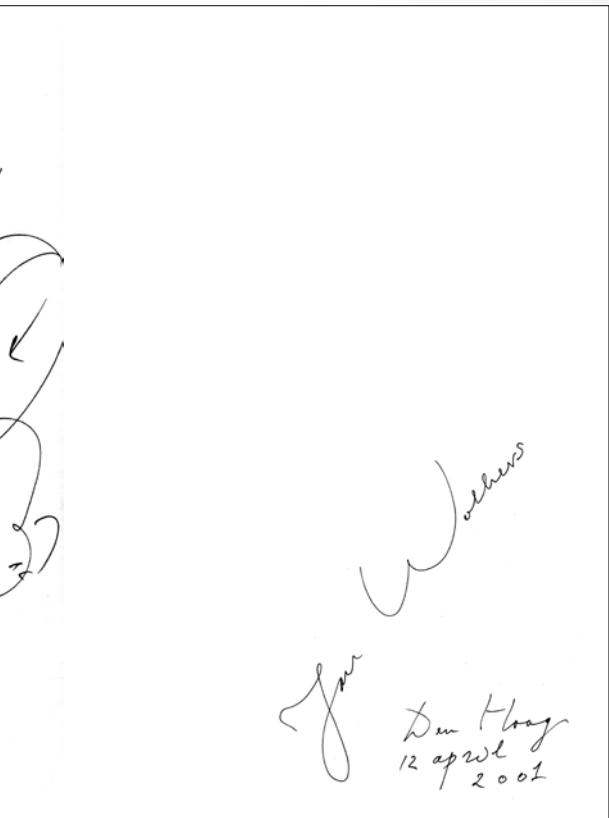
'De gemeente Den Haag zou dit museum, van een zeer groot Haags schrijver, toch moeten ondersteunen.' [Hilde Vervaart]

'Dit soort kleine, knusse musea, gewijd aan een belangrijke historische figuur, zijn zoveel boeiender dan anonieme verzamelingen in grote musea.'
[A. Kamphorst, Wageningen]

'Zo Haagsch, zo goed om te voelen en de persoonlijke rondleiding heb ik zeer gewaardeerd.'
[Liesbeth Verharen-Steur]

'Alsof je 100 jaar teruggaat in de tijd!!!'
[Rob + Conny van der Riet, Utrecht]

'Complimenten, erg mooi, en veel zeldzaams gezien!' [Frédéric Bastet]

Tekening van Jan Wolkers in het gastenboek van het Louis Couperus Museum

'Namens de leerlingen van VSB van het Rijnlands Lyceum te Oegstgeest heel erg bedankt voor de medewerking en de materialen en de foto krijgt u toegestuurd.' [Sylvia]

'Die Ausstellung hat mir sehr gefallen, seit einzigen Jahren lese ich die greifbaren Bücher von Couperus mit grosse, wachsender Begeisterung, dass es ein Museum gibt ist grossartig.'
[(naam onleesbaar), Berlin, Deutschland]

'Een stimulans om weer eens Couperus' boeken te herlezen en te herbeleven.'
[Liesbeth Mercken, België]

'This museum was really cool. I loved it. Everybody should come.' [Claudia T.] ♣

Nieuwe tentoonstellingen

11 JUNI - 12 NOVEMBER 2006

Hommage aan Couperus

Met deze tentoonstelling viert het Louis Couperus Museum zijn tienjarig bestaan. Het gaat dit keer niet over de inhoud van zijn boeken, maar om hun uiterlijk. De handelsuitgaven van zijn werk hebben vaak schitterende banden. Daarnaast zijn er luxe edities verschenen. Maar er worden ook door zogenaamde private presses verhalen, fragmenten en brieven bibliofiel uitgegeven. Een private press - een Nederlands equivalent van de term bestaat helaas niet - is een kleine zelfstandige uitgeverij die veel nadruk legt op de uiterlijke verschijningsvorm van het boek: een bijzondere typografie, een mooie band en speciaal papier. Het zetten en drukken gebeurt meestal met de hand. Dit arbeidsintensieve proces heeft tot gevolg dat zowel de oplage als de omvang beperkt blijft. De meeste van deze gedrukte juweeltjes dateren uit de jaren zeventig en daarna. In de tentoonstelling wordt hiervan een overzicht gegeven. Meer hierover is te lezen in het artikel van Menno Voskuil, elders in dit nummer.

18 NOVEMBER - MEI 2007

Van oude mensen en de dingen die bleven

In het najaar van 2006 organiseert Museum Mesdag een expositie onder de titel 'De eerste rimpel'. Deze tentoonstelling is geïnspireerd op het fenomeen ouderdom. Aan bod komen thema's zoals de oudere als lastpak maar ook als wijze, het thema van de eeuwige jeugd, maar tevens de actuele veranderingen in het kader van de toenemende vergrijzing van de maatschappij. Het Louis Couperus Museum wil bij dit thema aansluiten. Louis Couperus is vooral bekend als een wat deftige auteur voor een ouder publiek. Het is bijna een open deur om te zeggen dat oude mensen een grote plaats innemen in zijn boeken. We hoeven slechts te denken aan *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan...* Hoewel Couperus zichzelf met de gebruikelijke zelfspot een 'passatist' noemde, was hij ongelooflijk modern voor zijn

Fietsen: de nieuwe rage aan het eind van de negentiende eeuw. Toen de lage fiets in 1884 op de markt kwam, konden ook vrouwen gebruik maken van het rijwiel, gekleed in een ordentelijke kniebroek. Foto uit: De beste foto's uit de 19de eeuw

tijd. De toentijds actuele ontwikkelingen zoals anarchisme, vredesbeweging, vrouwenemancipatie en de Boerenoorlog komen in zijn werk van meet af aan al aan de orde. Nieuwe technische uitvindingen zoals de radio, de telefoon, de fiets en de auto vinden we in veel van zijn romans en feuilletons. De tentoonstelling wil deze paradox - niet de enige in werk en leven van de auteur - aan het licht brengen en visualiseren.

Het project *Ut pictura poesis* - een expositie over de invloed van de schilderkunst op het vroege werk van Louis Couperus - wordt tot nader orde uitgesteld. 🐼

Een passant in het Louis Couperus Museum

De telefoon gaat. 'Louis Couperus Museum, Michiel van der Mast,' zeg ik geroutineerd en verbaas mij erover dat ik me, twee maanden na mijn intrede als plaatsvervangend conservator, gedraag alsof ik hier al jaren zit.

Mijn tijdelijk verblijf in het Couperus Museum vindt zijn oorsprong in de wens van Eugenie Boer, de 'echte' conservator, om van februari tot juni een sabbatical te nemen en naar Rome af te reizen. Die periode was te lang om het museum onbeheerd te laten en vandaar haar vraag of ik bereid was haar te vervangen.

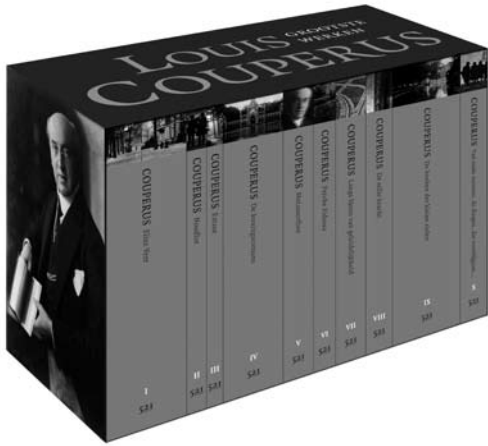
'Natuurlijk wil ik dat,' antwoordde ik, daarbij in eerste instantie doelend op het verblijf in Rome. Maar vier maanden waarnemen in het Couperus Museum leek me ook een heel aantrekkelijk vooruitzicht.

Tot 2005 was ik hoofdconservator van het in 1986 opgerichte Haags Historisch Museum. Zeker in de eerste jaren was er nauwelijks personeel en weinig budget, met als gevolg dat ik in mijn museale loopbaan zo'n beetje alles heb gedaan wat er maar in een museum te doen viel.

Die ervaring als manusje van alles komt mij nu goed van pas in het Louis Couperus Museum. In eerste instantie gestuurd door allerlei lijstjes met te doene dingen, die Eugenie Boer zo vriendelijk was voor mij te maken, ga ik aan de slag. Ik werk ordners, mappen en stapels papier door om greep te krijgen op de materie, probeer mijn weg te vinden in de computerbestanden. Ik kan mij aanvankelijk niet aan het gevoel onttrekken, dat ik in iemands privéspullen zit te rommelen.

Een belangrijk punt van aandacht is het legertje freelancers, dat bij toerbeurt de bezoekers van het museum ontvangt. Ik stuur ze een kennismakingsbrief en geef mezelf de opdracht om met iedereen persoonlijk kennis te maken. Er moeten rondleidingen worden geregeld, vragen over Couperus beantwoord: 'Dat zoek ik even voor u op.' Mijn kennis omtrent leven en werk van Couperus blijkt voor verbetering vatbaar. Dat geldt ook voor de komende jubileumtentoonstelling 'Hommage aan Couperus'. Gelukkig kan ik terugvallen op de teksten voor de begeleidende publicatie die ik van de auteurs Arnold Pippel en Menno Voskuil krijg. Ik bel bruikleengevers op om naar de bruikleencontracten te informeren, krijg helaas een afwijzing van het Stedelijk Museum in Amsterdam. Ik hoop elders vervanging te kunnen vinden. Caroline de Westenholz komt binnengevlogen om te praten over de tweede tentoonstelling dit jaar. Uit het geïnspireerde gesprek dat wij met elkaar voeren, rolt een pracht van een onderwerp. Ik maak een afspraak met de ontwerper om de bouw van twee grote vitrines, die voor de jubileumtentoonstelling zullen worden gebruikt, te plannen. Ondertussen roepen de publiciteit en de uitnodigingskaarten om aandacht en ik moet vooral niet vergeten morgen de vuilniszakken buiten te zetten! Werken in het Louis Couperus Museum: het is een waar genoegen en het zal me moeite kosten na de opening op 10 juni weer afscheid hiervan te nemen. 🐼

Van en over Couperus en anderen

Bos, zoon van de maker van de bekende Bosatlas, behandelde Couperus in de laatste jaren van zijn leven, toen zijn gezondheid snel achteruitging. Behalve de transcriptie van de briefkaarten bevat het boekje een facsimile van een bedankkaartje dat Couperus naar zijn dokter stuurde. De bibliothele uitgave, bezorgd en ingeleid door *Arabesken*-redacteur Menno Voskuil, is in een oplage van honderd exemplaren gedrukt door de Avalon Pers te Woubrugge. *Hartelijk dank! Louis Couperus aan dr.J.R. Bos* is, zolang de voorraad strekt, verkrijgbaar voor een bedrag van € 25,-, inclusief portokosten en verpakking. Maak hiertoe het genoemde bedrag over op girorekening 600367 ten name van Stichting Louis Couperus Genootschap, postbus 11637, 2502 AP Den Haag, onder vermelding van 'Hartelijk dank!' 🐾

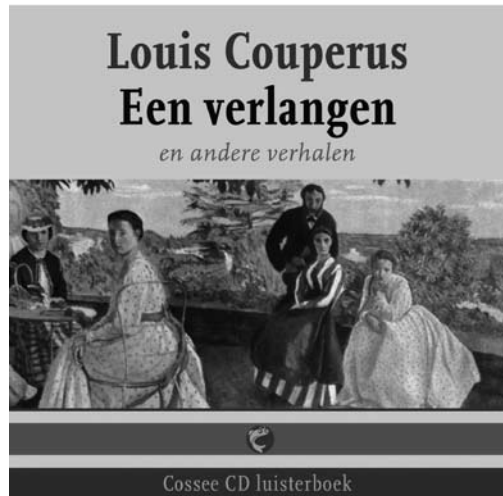
Van Kruidvat-box nu ook in reguliere boekhandel

De cassette met 'de grootste werken van Couperus' is nu ook verkrijgbaar bij de reguliere boekhandel. In 2004 verscheen de uitgave voor het eerst in de schappen van Kruidvat. De Couperus-box was de opmaat voor een nieuwe reeks boeken die onder de naam Brilliant Books exclusief door de drogisterijketen verkocht zou worden. De uitgave bleek een groot succes; binnen enkele weken was de box uitverkocht.

De tweede oplage van de Couperus-box verscheen in april als uitgave van uitgeverij 521, evenals Brilliant Books onderdeel van de Foreign Media Group. Deze cassette is identiek aan de eerste, maar bevat paperbacks in plaats van gebonden boeken. De prijs is dan ook wat lager: de Couperus-box met dertien romans kost nu € 39,90. 🐾

Briefkaarten van Couperus aan zijn lijfarts

Op de traditionele Genootschapsdag, zondag 2 april in de Waalse Kerk te Den Haag, presenteerde voorzitter Hans Kreuzen een boekje met een drietal tot nu toe onbekende briefkaarten van Louis Couperus aan zijn lijfarts. Deze arts, Jan Rudolf

Couperus als luisterboek

Het luisterboek is onmiskenbaar aan een opmars bezig. Was het gesproken boek vroeger voornamelijk bedoeld voor visueel gehandicapten, sinds kort hebben uitgeverijen en boekwinkels het ontdekt als een interessant product voor een breed publiek. Een heuse Week van het Luisterboek moest de nieuwe, hippe status van audioliteratuur onderstrepen. Wegens succes zal van 1 november

tot en met 12 november 2006 weer zo'n week worden georganiseerd.

Ook van Louis Couperus zijn er nu twee luisterboeken verkrijgbaar. Uitgeverij Cossee bracht een cd uit waarop acteur Hans Croiset een drietal verhalen van Couperus voorleest: 'Een verlangen', 'De binocle' en 'Het spoorwegongeluk'. De cd is te koop voor € 7,50.

In 1984 werd *Eline Vere* als hoorspel uitgezonden door de TROS, in een bewerking van Hans Karsenbarg. Het stuk is nu beschikbaar op een mooi verzorgde cd-uitgave van De Hoorspelfabriek (3 cd's; ongeveer 220 minuten; € 29,95). De stemmen zijn van onder meer Ton Kuyl, Ina van Faassen en Eric van der Donk. ♣

Verwacht: nieuwe uitgave Eline Vere

Aangekondigd voor de maand mei: Couperus' eerste roman als Rainbow-pocket van uitgeverij Maarten Muntinga. De uitgave kost € 14,50,- ♣

Kritisch lexicon

Wie op zoek is naar een bondig en actueel overzicht van het leven en werk van Louis Couperus kan het beste terecht bij het artikel dat H.T.M. van Vliet

schreef voor het onvolprezen *Kritisch lexicon van de moderne Nederlandstalige literatuur*. Het gaat om de 98ste aanvulling (augustus 2005) van de losbladige uitgave van uitgeverij Martinus Nijhoff, onder redactie van Ad Zuiderent, Hugo Brems en Tom van Deel. In 23 pagina's schetst Van Vliet de ontwikkeling van de auteur, met veel aandacht voor thematiek, relatie tussen leven en werk, literaire traditie, stijl en kunstopvatting. Het artikel wordt afgesloten met een uitgebreide primaire en secundaire bibliografie. ♣

Couperus en de Haagse roman

In november 2005 werd het derde deel van de reeks *Den Haag. Geschiedenis van een stad* gepresenteerd. Voor dit overzichtswerk, dat de negentiende en twintigste eeuw bestrijkt, schreef Eugenie Boer, conservator van het Louis Couperus Museum, een hoofdstuk over het fenomeen van de Haagse roman.

Bij een 'Haagse roman' denkt men gewoonlijk aan Couperus, en vooral aan diens *Eline Vere* en *De boeken der kleine zielen*. Weliswaar is hij de onbetwiste grootmeester in het genre, maar hij was beslist niet de enige schrijver van Haagse romans. Ook voor en na Couperus zijn er auteurs geweest die deze kwalificatie aan hun romans meegaven. Natuurlijk verandert het genre mee met de literaire mode – vanaf idealisme tot realisme en naturalisme – maar een zekere constante is de min of meer felle hekeling van het hogere Haagse milieu. Pas toen Den Haag na de Eerste Wereldoorlog steeds meer een 'gewone' stad werd, was het gedaan met de grote populariteit van dit type roman. *Den Haag. Geschiedenis van een stad* is een uitgave van Waanders en kost € 39,95 per deel. ♣

Leven als een dandy

Bij de gelijknamige tentoonstelling, nog te zien tot en met 6 augustus in Museum Mesdag in Den Haag, verscheen het boek *Leven als een dandy*

van John Sillevius. Door de eeuwen heen zijn er altijd mannen geweest die door hun levenshouding en uiterlijk als dandy konden worden bestempeld. Vooral de negentiende eeuw was de glorie tijd van de dandy, al is hij nooit uit beeld geweest. Vandaag de dag is hij zelfs weer volop actueel. De dandy is niet weg te denken uit het modebeeld, en kranten en tijdschriften besteden voortdurend aandacht aan het fenomeen. ♣

John Sillevius brengt de geschiedenis van de dandy in woord en beeld. De bekendste dandy's van de afgelopen twee eeuwen passeren de revue; van Beau Brummel en Oscar Wilde tot Louis Couperus, en van Rudolph Valentino tot Salvador Dali en Karl Lagerfeld. *Leven als een dandy* is een uitgave van Lannoo en kost € 19,95. 📖

Weblog over cultuur rond 1900

De redactie van *Arabesken* is in januari van dit jaar onder het motto 'All art is quite useless' een weblog begonnen, met

het fin de siècle als onderwerp. Verschillende medewerkers laten in artikelen, overpeinzingen, recensies en nieuwsberichten hun licht schijnen op cultuur rond 1900, in de breedste zin des woords. Welke kanten de bijdragen ook uitwaaiëren, de actualiteit geeft steeds de aanzet. Bijna dagelijks worden er berichten geplaatst over onder meer nieuwe boeken, vertalingen, films, tentoonstellingen, congressen en voorstellingen. Het weblog is te vinden op www.louiscouperus.nl/weblog.

Gezien de reikwijdte van het onderwerp zoekt de redactie nog naar enthousiaste medewerkers. Beschikt u over een vlotte pen en bent u meer dan gemiddeld geïnteresseerd in cultuur rond 1900? Bent u misschien gespecialiseerd op een bepaald gebied (architectuur, film, literatuur, muziek, geschiedenis, enzovoort) en bent u bereid om op regelmatige basis bijdragen leveren voor dit weblog? Stuur dan een e-mail naar weblog@louiscouperus.nl. 📧

De kijkcijfers van louiscouperus.nl

Het is alweer bijna zes jaar geleden dat de website van het Louis Couperus Genootschap werd gelanceerd. Niet alleen de website zelf is in de loop van de tijd enorm gegroeid, ook de bezoekersaantallen groeien mee. Laten we de maand april van dit jaar eens als voorbeeld nemen. De site werd die maand in totaal maar liefst 145.000 keer bezocht. Dat enorme aantal (de zogenaamde 'hits') zegt echter niet zoveel, omdat daarbij ook de herhaalde bezoeken van onze vaste lezers en de robots van de verschillende zoekmachines, die dag en nacht het internet indexerend afstruinen, zijn opgeteld.

Het is natuurlijk interessanter om te kijken naar het gemiddelde aantal *unieke* bezoekers. Ook op dat aantal mogen we best trots zijn, vooral als men bedenkt dat we met het onderwerp van de website per definitie een klein publiek bedienen. Per dag bezochten gemiddeld 312 personen onze website. In februari en maart was het gemiddelde bezoekersaantal per dag nog respectievelijk 199 en 300. Absolute uitschieter was – om welke reden dan ook – 11 april: op die dag mochten we maar liefst 464 verschillende bezoekers verwelkomen. Minst drukke dag was 18 april, toen 'slechts' 219 mensen onze website wisten te vinden. 📊

In linnen gebonden

Aan het eind van de negentiende eeuw stapt men op grote schaal over op het binden van boeken in linnen. Daarvoor gebruikte men meestal leer, dat duurder en bovendien moeilijker te bewerken is. Steeds meer uitgeverijen geven kunstenaars opdracht om de banden en het binnenwerk te versieren en te decoreren; aanvankelijk alleen ter verfraaiing van het boek, maar gaandeweg vindt men het steeds belangrijker dat de bandtekening bij het verhaal past en hieraan uitdrukking geeft.

De website inlinnegebonden.nl biedt een aantrekkelijk en overzichtelijk gepresenteerd overzicht van de ontwikkelingen in vormgeving van het boek tussen 1890 en 1930. Afbeeldingen van prachtige art nouveau- en art deco-bandens zijn gerangschikt naar periode en naar thema, zoals bijvoorbeeld dieren, florale versiering en symbolisme. Binnenkort kan men hier ook informatie vinden over de bandontwerpers. Handig voor de frequente bezoeker is de afdeling 'nieuw op deze site'. Hebberig geworden van al dat moois? Dubbele boeken uit de verzameling van de redacteur worden via een webwinkel te koop aangeboden. 📖

Korte Arabesken

Boekendiner rond Louis Couperus

De K.L. Poll-stichting voor Onderwijs, Kunst en Wetenschap organiseert uiteenlopende projecten op het brede terrein van wetenschap en de kunsten. Een regelmatig terugkerend project van de stichting is het OKW-Boekendiner: een themadiner rond een schrijver. Door middel van lezingen, muziek, film en toneel wordt een beeld opgeroepen van de schrijver en zijn werk tijdens een op het thema van de avond geïnspireerd diner. Deskundigen - (literatuur)wetenschappers, schrijvers, acteurs en musici - worden uitgenodigd hun licht te werpen op de schrijver en zijn boeken. In de afgelopen jaren zijn boekendiners gewijd aan Herman Melville, Ernest Hemingway, Edgar Allen Poe, Gustave Flaubert, Thomas Mann, Oscar Wilde en Multatuli.

Op maandag 6 november 2006 zal het OKW-Boekendiner gewijd zijn aan Louis Couperus.* Het diner, mede mogelijk gemaakt door het SNS Reaal Fonds, vindt plaats in Hotel des Indes aan het Lange Voorhout in Den Haag en duurt van 18.00 tot 23.00 uur. Het programma ligt nog niet geheel vast, maar de volgende sprekers hebben hun medewerking toegezegd: Couperus-biograaf Frédéric Bastet, NRC-columnniste en -recensente Elsbeth Etty, auteur Bas Heijne, filmredacteur Robert Neugarten en sopraan Cora Burggraaf. De laatstgenoemde zal een aantal liederen op gedichten van Couperus ten gehore brengen, getoonzet door Alexander Voormolen. Entreekaarten kosten € 115,- per persoon en kunnen via de website van de stichting (www.klpoll.nl/couperus) of telefonisch (020 - 623 54 51) worden gereserveerd. Donateurs van het Louis Couperus Genootschap betalen € 85,-; OKW-donateurs € 75,-. Het aantal plaatsen in Hotel des Indes is niet onbeperkt. Aanmeldingen worden in volgorde van binnenkomst behandeld.

*Voorbehoud: het Boekendiner kan helaas niet uitsluitend uit de entreegelden worden gefinancierd. Om de kosten te dekken is aan een aantal cultuurfondsen een subsidieverzoek gericht.

Half juni is bekend of de subsidieverzoeken zijn gehonoreerd en is duidelijk of het Boekendiner definitief doorgang kan vinden. ♣

De stille kracht op toneel

In de vorige *Arabesken* berichtten wij dat *De stille kracht* wordt verfilmd. Regisseur Orlow Seunke wilde toen niets – en ook nu niet – loslaten over het project, omdat de financiën nog niet rond zijn. Ger Thijs, die het script voor de film heeft geschreven, heeft intussen ook een toneelversie van de roman gemaakt, die hij zelf zal gaan regisseren. Thijs bewerkte eerder *De boeken der kleine zielen* en *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan...* voor toneel.

Het toneelstuk wordt opgevoerd door een grote groep acteurs. De rol van residentsvrouw Léonie van Oudjick wordt gespeeld door Johanna ter Steege, die eerder de hoofdrol vertolkte in *A Woman of the North*, een filmadaptatie van Couperus' *Aan den weg der vreugde*. Tom Jansen speelt de rol van resident Van

De acteurs van *De stille kracht*. Foto: Piek

Oudijk en Heddy Lester is te zien als moeder van regent Soenario. De andere personages worden neergezet door Victor Reinier en Martin Schwab (allebei bekend van *Baantjer*), Oda Spelbos, Hajo Bruins, Esther Scheldwacht en Joris Maussen. *De stille kracht* wordt geproduceerd door Hummelinck Stuurman Theaterbureau en zal op 28 oktober van dit jaar in première gaan. ♣

Register Volledige Werken

In de vorige *Arabesken* stond een oproep waarin medewerkers werden gezocht voor een nieuw project: een register op de *Volledige Werken Louis Couperus*. Het register zal een volledig overzicht bieden van alle gebruikte eigennamen (zowel fictief als werkelijk bestaand), aardrijkskundige namen, en titels van kunstwerken. De respons viel niet tegen: inmiddels hebben zich acht personen gemeld, die samen inmiddels tien delen onder handen hebben

genomen. Nog eens zeven delen zijn op dit moment in bewerking. We zijn er echter nog lang niet. Daarom zijn we nog steeds op zoek naar secure vrijwilligers die één of meer delen voor hun rekening willen nemen. Geïnteresseerden wordt verzocht contact op te nemen met Erik Schoonhoven, coördinator van het project (schoonhoven@louiscouperus.nl). ♣

Borstbeeld Couperus foetsie?

Wie ergens in het najaar van 2005 nietsvermoedend door de Surinamestraat in Den Haag flaneerde en *en passant* het vertrouwde borstbeeld van Couperus dacht te begroeten, zal wellicht even zijn geschrokken. Couperus leek namelijk de kuielatten te hebben genomen. Op zijn vaste stek was een zogenaamde 'peperbus' verzezen. Wat had de gemeente nu weer in haar hoofd gehaald? Zo'n commercieel gedrocht in de plaats van het onlangs gerestaureerde prachtbeeld van Lambertus Sondaar? Gelukkig bleek het om een tijdelijke verdwijntruc te gaan; Couperus was even onder een stolpje geplaatst om zo onzichtbaar te blijven voor opnamen van de oorlogsfilm *Zwartboek*. Ook het nabijgelegen Couperus Museum moest even alle tijdsgebonden borden van de gevel verwijderen. De film van regisseur Paul Verhoeven – wiens grootste wens het is om ooit nog eens Couperus' *Iskander* te verfilmen – gaat eind 2006 in première. ♣

Foto: Eugenie Boer

Genootschapsdag 2006

Naar een inmiddels bijna gemoedelijke traditie nam het Louis Couperus Genootschap en zijn donateurs in april van dit jaar weer bezit van de Waalse kerk in Den Haag. Deze keer werd er genoten van een lezing, muziek en toneel, maar niet voordat voorzitter Hans Kreuzen naar zijn gewoonte de donateurs vanaf de kansel bijpraatte over het wel en wee van het Genootschap in het afgelopen jaar. Precies een jaar geleden deelde Kreuzen mee dat vervoersbedrijf Connexion het Genootschap niet langer wilde sponsoren. Nog op diezelfde dag waarop Kreuzen zich de naderende financiële nood liet ontglippen, kondigde zich een mogelijke nieuwe sponsor aan: TBI Holding bv. Het verheugende nieuws een jaar later:

het contract is inmiddels getekend.

De lezing werd verzorgd door Jacqueline Bel, universitair docent Nieuwe Nederlandse letterkunde aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Zij sprak over sporen van de nieuwe mystiek, in bijzonder die van auteur Maurice Maeterlinck, in het werk van Louis Couperus. Haar lezing, in licht bewerkte vorm, staat elders in dit nummer van *Arabesken* afgedrukt. Vervolgens kroop acteur Boris van den Wijngaard op virtueuze wijze in de huid van Couperus en hield een mooie monoloog gebaseerd op verschillende feuilletons van de auteur. Zijn spel werd beurtelings onderbroken en begeleid door de klanken van het Nederlands Saxofoon Kwartet onder leiding van Ed Bogaard. 🎷

Acteur Boris van den Wijngaard. Foto: Peter Hoffman

Recensie

Nop Maas. *Seks!... In de negentiende eeuw*

Uitgeverij Van tilt. Nijmegen, 2006. ISBN 90 77503 40 4; 238 pp.; € 22,50.

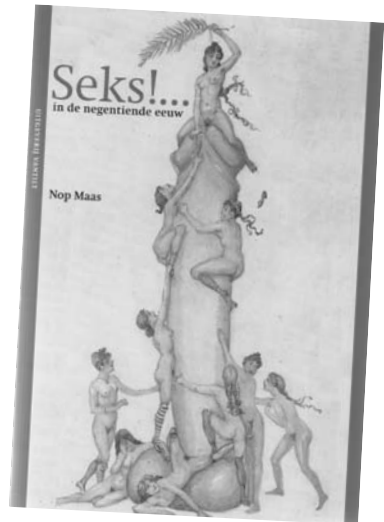
De Victoriaanse tijd staat nog steeds bekend als de meest preutse uit de geschiedenis; een periode – zo wil het cliché – waarin zelfs stoelpoten werden gedecoreerd met een lapje stof om maar elke frivole gedachte uit te bannen.

Zelfs een op alle fronten vrijgevochten geest als Lodewijk van Deysssel onderhield een moeizame relatie met alles wat zich onder de navel afspeelt. In een speciaal dagboek – hij hield er vele bij: een omgangsdagboek, een stoelgangsdagboek, een stemmingsdagboek – deed hij verslag van zijn worsteling met zijn vermeende verslaving aan onanie. Hij ontwierp zelfs een eenvoudig apparaatje met behulp waarvan hij meende zijn dwangmatige behoefte tot masturbatie te kunnen overwinnen. Tegelijkertijd wist Van Deysssel in 1887 de literaire goegemeente tegen zich in het harnas te jagen door in zijn roman *Een liefde* de heldin uitgebreid aan haar gerief te laten komen. Nederland was te klein, maar de geest was uit de fles, hoewel het nog wel even zou duren voordat er vrijelijk gevrijd werd in de Nederlandse letteren.

Maar dit is slechts de officiële zijde van de laat-negentiende-eeuwse Januskop. Seks en lust zijn van alle tijden, evenals de vrijmoedige boekstaving ervan. Bovendien is er onder historici een tendens te bespeuren om steeds meer de sexy kant van de negentiende eeuw te benadrukken. Hiervan getuigen onder andere de studies van Peter Gay (*Schnitzler's Century*), Graham Robb (*Strangers – Homosexual Love in the 19th Century*) en hier in Nederland *Het intieme burgerleven. Huishouden, huwelijk en gezin in de lange 19e eeuw* van Pieter Stokvis.

Literatuurhistoricus en Gerard Reve-biograaf Nop Maas verzamelde op zijn beurt enkele eerder door hem gepubliceerde artikelen over de lichtzinnige kant van ons fin de siècle. In het lezenswaardige en met onderkoelde humor geschreven boek *Seks!... In de negentiende eeuw* laat Maas de Schone Letteren echter goeddeels voor wat ze zijn en gidst de lezer naar wat er onder de toonbank aan wufte lectuur te vinden was. Dat blijkt - wie is er écht verbaasd over? - heel wat. Als je maar wist waar je moest zoeken. Zo blijkt de titelheldin uit *Jeanne d'Arc, de maagd van Orleans*, op de markt gebracht door een uitgeverij met de onverdachte naam Artistiek-Bureau, er een heel speciale manier op na te houden om de gedemoraliseerde Franse troepen nieuw vertrouwen te verschaffen. Even ondeugende als belegen titels als *Een weeuwtje van iedereen*, *Alcoofgeheimen* en *Beestmensch* laten al wat minder te raden over.

Andere boeken met onverhuld erotische inhoud werden uitgegeven onder de dekmantel van strijd tegen onzedelijkheid. In 1890 verscheen *Ervaringen en onthullingen van een middernachtzending te Amsterdam*. De middernachtzending voerde actie tegen prostitutie in Nederland. Men probeerde gevallen vrouwen op het rechte pad te

brengen en geile huisvaders een bezoek aan het bordeel uit het hoofd te praten. Er werd zelfs gepost bij verdachte huizen, hetgeen niet zelden tot gewelddadige confrontaties aanleiding gaf. Het boek bevat echter geen stichtelijk betoog, maar eerder uitgebreide tips over welke zedeloze mogelijkheden inwoners en bezoekers van de hoofdstad tot hun beschikking stonden. De auteur beschrijft onder andere hoeveel de gemiddelde hoer voor een uurtje rekest en hoe op een avontuurtje beluste vrouwen en mannen het beste met elkaar in contact kunnen treden.

De bundel wordt afgesloten met de afdeling 'Tegennatuurlijk' waarin Nop Maas vanzelfsprekend ook Louis Couperus laat opdraven. Dat Couperus homoseksueel was, staat voor iedereen nu vast, zo stelt Maas. Maar in hoeverre waren zijn tijdgenoten zich hiervan bewust? Dat is nog knap lastig te achterhalen, zo blijkt. Natuurlijk zijn er enkele mondelinge overleveringen, maar die zijn veelal van dubieuze oorsprong. Ook recensies geven weinig duidelijkheid, ondanks dat critici soms buitengewoon gebeten op Couperus' werk reageerden. Volgens Maas krijgen we iets meer zicht op de zaak als we te rade gaan bij de vele satirische uitingen die over hem verschenen. Vooral het weekblad *Uiltje* heeft zijn pijlen vaak op Couperus gericht. Op de karikaturen die hierin verschenen staat de auteur steevast uitermate nichterig afgebeeld. Weinig verhullend is ook het versje dat Alexander de Haas in het blad liet afdrukken, waarbij veelzeggend alleen de tweede en derde voornaam van de auteur wordt gebruikt:

Anne-Marie is stellig
een geniale vent
doch éven ongetwijfeld
een zeeziek decadent.

Nog bonter maakt de auteur het die op 23 juni 1923 – vlak voor Couperus' overlijden – een verhaaltje in *Uiltje* publiceerde, waarin 'de Meester' in zijn nieuwe huis in De Steeg tijdens een audiëntie omringd wordt door zwermen als pages verklede jongens: 'Het lakeitje van 16 jaar had zijn blauw-lakensche livrei-pakje aan. Het gespannen broekje maakte hem slank gelijk den Keizer-knaap uit *De Berg van Licht*.' De satiricus laat in zijn stukje Couperus zelfs het loodje leggen, om hem overigens een paar zinnen later weer op wonderbaarlijke wijze te laten ontwaken: 'Alleen de pages stonden schreiend aan des Meesters voeten. (...) "Kus mij!" sprak hij, "en laat ons het feest vieren van mijn Eeuwige Jeugd"

De puntjes vertellen wat verder niet uitgesproken mag worden. De negentiende eeuw mag dan wat minder nuffig zijn dan wij dachten, geheel in overeenstemming met de literaire mode van die tijd suggereerde men meer dan men hardop uitsprak. Zéker als het om 'tegnatuurlijke' seks ging. ♣ (Peter Hoffman)

Borstbeeld van
Heliogabalus.
Capitolijns Museum,
Rome.

TE VERSCHIJNEN: COUPERUS CAHIER X DOOR MARTIJN ICKS

Heliogabalus: geschiedenis, droom en nachtmerrie

Vorig jaar verscheen *Arabesken* voor de vijftiende maal. Dit jaar viert het Genootschap weer een klein jubileum, als we half juni het tiende Couperus Cahier presenteren. Deze keer verzochten we de historicus Martijn Icks een essay te schrijven over keizer Heliogabalus, een van de beruchtste en losbandigste keizers die in Rome aan de macht zijn geweest.

Heliogabalus werd door Louis Couperus uitvoerig geportretteerd in *De berg van licht*. De jonge keizer bestuurde het rijk slechts vier jaar, maar deed stad en land door zijn wrede en obscene gedrag op zijn grondvesten schudden. In de oudheid is over de keizer veel en vaak zeer negatief geschreven. In de *Historia Augusta*, een geschiedschrijving uit de vierde eeuw, wordt Heliogabalus uitgemaakt voor 'niet alleen de laagste van alle tweevoeters, maar zelfs van alle viervoeters'. De schrijver meent zelfs dat het keizertje in schande en weelde tirannen als Nero, Vitellius en Commodus is voorbijgestreefd.

Martijn Icks vraagt zich in dit essay af of Heliogabalus werkelijk zo door- en doorslecht was als de *Historia Augusta* en andere antieke bronnen ons willen doen geloven. 'Hoe kwam de keizer aan die inktzwarte reputatie? En waarom was Couperus er zo op gebrand om hem in een positiever dag licht te stellen?' In het cahier probeert de auteur het leven van de keizer zo objectief mogelijk te reconstrueren aan de hand van de geschriften van de geschiedschrijvers aangevuld met andere bronnen, zoals inscripties en munten. Daarnaast staat hij stil bij de wijze waarop Couperus het literaire materiaal uit de oudheid heeft gebruikt om zijn eigen verhaal over de legendarische keizer uit te werken.

Martijn Icks is historicus en werkt aan een promotieonderzoek op de Universiteit van Oxford en de Universiteit van Nijmegen.

Bestelwijze

U kunt het Cahier alvast bestellen door € 12,50 (inclusief verzendkosten) over te maken naar girorekening 600367 t.n.v. Stichting Louis Couperus Genootschap, postbus 11637, 2502 AP Den Haag, onder vermelding van 'Cahier IX'. Buitenlandse donateurs kunnen het bedrag (in Eurolanden kosteloos) overmaken op genoemde rekening onder vermelding van IBAN: NL59 PSTB 0000 6003 67 en BIC: PSTBNL21. Vergeet niet uw volledige naam en adres op de overschrijving te vermelden. U ontvangt het Cahier zo spoedig mogelijk na verschijning (ongeveer halverwege juni).

Abonnement

Cahier-abonnees ontvangen 20% korting en krijgen automatisch een factuur toegestuurd. Wilt u ook Cahier-abonnee worden? Maak dan € 10,- over op giro 600367 onder vermelding van 'Cahier X' en 'nieuwe Cahier-abonnee'. U krijgt dan voor de volgende Cahiers ook automatisch een factuur met 20% korting toegestuurd. Alle vermelde bedragen zijn inclusief verzendkosten. 📧

Colofon

Arabesken

- Arabesken** Tijdschrift van het Louis Couperus Genootschap
Veertiende jaargang, nummer 27, mei 2006
- Uitgever** Louis Couperus Genootschap
Postbus 11637
2502 AP Den Haag
Telefoon: 06 - 3034 9196
E-mail: redactie@louiscouperus.nl
Website: www.louiscouperus.nl
- Redactie** Peter Hoffman (eindredactie)
Wouter de Koning
Erik Schoonhoven
Menno Voskuil
- Vormgeving** Pim Oxener BNO, Boskoop
- Drukker** Macula, Boskoop
- Abonnementen** Donateurs van het Louis Couperus Genootschap ontvangen *Arabesken* gratis. Minimale donatie per jaar: € 22,70. De donateur is dan automatisch 'Amice' van het Louis Couperus Museum. Losse nummers: € 6,80, te bestellen door overmaking van het bedrag en vermelding van het gewenste nummer op giro 600367 van het Louis Couperus Genootschap te Den Haag.
- Artikelen** Bijdragen voor *Arabesken* kunnen op diskette (liefst als Word-document) worden toegestuurd naar de redactie, postbus 11637, 2502 AP Den Haag, of via e-mail: redactie@louiscouperus.nl. Richtlijnen voor auteurs worden op aanvraag toegezonden.

Tenzij uitdrukkelijk anders is vermeld berust de verantwoordelijkheid voor de inhoud van deze uitgave bij het bestuur van de Stichting Louis Couperus Genootschap. Hoewel de uitgave met de uiterste zorgvuldigheid wordt voorbereid, kan het evenwel voorkomen dat een rechthebbende van oordeel is, dat zijn of haar rechten zijn geschonden c.q. zijn of haar rechten zijn gepasseerd. Mocht zich zo'n geval voordoen, dan dient de rechthebbende zich bij voorkeur schriftelijk te melden bij het bestuur van het Genootschap met zijn of haar klacht.

Deze uitgave wordt mede mogelijk gemaakt door:

ISSN 1567-8067

Louis
Couperus
Genootschap